

HID

Irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

7-8

7-8

1971

JULIUS—AUGUSZTUS

HÍD
IRODALMI,
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXV. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ACS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

-
769	BRASNYÓ ISTVÁN
ELBESZÉLESEI |
|-----|--------------------------------|
-
783	MOMO KAPOR
GYÓNÁS |
|-----|----------------------|
-
801	FEHER KALMÁN
CSONTOK
806	HÁROMSZOR HÁROM
814	TARI ISTVÁN
TALAJVÉR
819	BÁLINT BÉLA
PARALEL
-
823	BANYAI JÁNOS
A „VERSKERESÉS” VÁLSÁGAI, II.
833	GARAI LÁSZLÓ
„AZ ÚT HUOKBA RÁNDUL”
-
839	BORI IMRE
NÉPIESSEGÜNKB VÁLTOZATAI |
|-----|---------------------------------------|
-
855	BÁLINT ISTVÁN
EURÓPA A FORRADALOM
ÉS A SZEK KÖZÖTT
870	VARGA ZOLTÁN
PERISZKÓP
-
885	DESA ROMIC
NEMZETI EGYENJOGÚSÁG
AZ ÖNIGAZGATÁSBAN |
|-----|---|

mai próza

brasnyó istván elbeszélései

CSUSZ

Fekete szél fúj, tudom, fentről, az egekből, akár egy tölcsérből, előbb felfelé indul, meg sem kuszálja a füveket, akkor jön lefelé, látni a víz partján, már kora tavasszal, amikor még van víz, s befedi a lapályt, vagy ősszel, amikor már nincs, s a föld repedéseiből áramlik felfelé a levegő, tüzesen, aztán megint a víz, ami időközben visszaesik, évről évre, és lekoptatja a partot, alámossa, no de alaposan, visszafelé, útban a lapályig, ott meg csak meredeznek az üres csigaházak, fehéren, egyre-másra, vagy szürkével árnyékoltan, és akkor áprilisban, jobb híján, kicsapják a népek a marhát, vagy májusban, a vízpartra. Fekete szél fúj, és Csusz ott hajladozik a korai szélben, a falvak közt, de azok már nem látszanak idáig, húsvétra meg jég áll megint a vízen, úgy hogy fejszével kell ismét hasítani, és a népek jönnek kifelé a szekereken, hogy bevigyék a jeget, ott benn aztán, a faluban persze, megkeverik árpasszalmával, és elvermelik, vékonyan, hogy később nyárfalevelet húzhasanak rá, és akkor újra a víz, és abban az évben már nem lehet halászni, szigonyozni mégúgy sem, csak pióca terem, és aztán meglepik az embert, ha éjjel netán letéved a partra.

Mit tudni, milyen a part, iszapos vagy vörös, vagy aztán ott, ahol megemelkedik, ameddig csak emelkedhet, omlani kezd, bele még egyszer a vízbe, csak most valamennyivel magasabbról, később homokos lesz, és lassan süllyed, akkor megint jönnek a szekerekkel, és viszik a homokot, a faluba persze, és ott elszórják, csak rontják a földeket, de már másnap meggondolják, akkor meg nem tudják, hova legyenek a homokkal, hát megindulnak vele visszafelé, Csusz meg nézi, ott csinálják a szeme előtt, csak hajladozik a szélben, azok meg közben vissza-indulnak a faluba. És ez mindig így megy, nem lehet velük bírni, de a hatalom nem dugja oda az orrát, mert a hatalom csak másféle haszon-talanságokra kapható, hadd csinálják, mondja, és nevet rajtuk, de csak

ül bent a faluban, járhatnak a nyakára, így hát marad minden a régi-ben, ahogy volt, Csusz a megmondhatója.

És ha elrontják a legelőt, mert már olyan mélyen járnak benne, mint a kútban, akkor a legelő költözhet egy házzal tovább, mert megint csak jönnek, és elkezdenek ásni, egy álló hétig is ásnak, és ha nappal elkergetik őket, éjjel jobbra visszaszökösnek, és ásnak, csak ásnak, mondani sem kell, egyre csak lefelé, ahonnan a szél fúj, mondják.

Mert a szél fészket keresik, mondja Csusz, az meg csak sodorja vissza a gödörbe a homókat, hogy egészen feketék lesznek, ahogy végigfolyik rajtuk az izzadság.

És akkor Csusz még a köd előtt elindul másik legelőt keresni, vagyis már a köd után, amelyiket maga mögött hagy, mert mintha az is tölcsérből folyna, egyszerre csak belevágódik a szélbe, és hajnalra már ott leng a fák ágain, meg mindenféle tövisen, amit csak a föld megterem.

Akkor átvág a lapályon, ilyenkor még a vízen jár, de már alig ér bokáig, ha jól megnézzük, vagy még addig se, mert mind leeresztik a népek a gödörbe, vagy csak lefolyik utánuk, és cuppognak majd a sárban a gödrök fenekén.

Csusz meg, más- vagy harmadnap, elhagyja majd a lapályt, vagyis kifordul alóla a ködben, akkor megint a földön jár, vagy csak a föld siklik egyre hátrább alatta, s ha megáll, akkor csúszni kezd hátrafelé, ahogy a föld mozog a ködben, még két vagy három nap, és akkor a föld, ahogy elszáll a köd, ismét megáll, egészen őszig, míg nem jön a másik, s akkor Csusz mehet visszafelé, a falvaknak, ugyanúgy, mint ahogy jött, megint csak ködben, át a lapályon, amely már egészen száraz, ha akkorra el nem hordják vagy fenéig ki nem ássák a falusiak.

De ha egyszer nem lehet velük bírni; még mindig füttyögnek utána, napok múltán is hallani fogja a füttyüket, késő éjszaka álmában arra riad, hogy füttyök tépik a levegőt, mert a lapály széléig követni fogják, nádszálakba kapaszkodva csörtetnek majd a vízen, mert nem tudnak visszatalálni.

De hát addig mit csinálnak a többiek, kérdi Csusz, vagy már nem is kérdi, mert úton van, már a vízen jár, és nádcsomókat kötöz össze, ügyesen, a maga szálával, hogy tudja majd az utat visszafelé, ha kell, amelyiken jött, ha netán szüksége lenne rá időnap előtt.

A többiek majd aratnak, vagy csak úgy tesznek, mintha aratnának, csak ülnek a boglyák tetején, a madarak meg majd csépelik a termést, a brigadéros meg káromkodik, ezzel próbálja munkára szorítani a népeket, de ha így sem mennek, másokat hozat, a lapon túlról, hát akkor majd mennek, hogy agyonhúzzák a lovakat, vagy akkor sem mennek, hanem visszakáromkodnak és fenyegetőznek, és éjjel a marhákkal leta-
statják a termést.

Így múlik el a nyár.

Ki sem mozdulnak a pajtából; nyalják az ujjukat, nyalják a papírt, ahogy cigarettát sodornak, s ha már végére járnak a dohánynak, nyalják a kártyalapokat. Éjszaka felhők habzanak majd felettük, de hajnalra ennek is vége.

A falusiak meg közben ásnak, és mindaddig ásnak, míg meg nem kapják, amit keresnek.

Phil kisasszony, vagy Phila, nem tudni pontosan, állítja az állatorvos, miután egész éjszaka ott ólálkodik vagy lesekszik a kastély kerítése előtt, és minél tovább, annál határozottabban hajtogatja, hogy Phil, vagy Phila, naphosszat mást sem csinál a doktor úr, mint hogy az ólakban vagy az istállók körül bebújik a szalmarakásokba, és keres valamit, pedig a viselkedésével, ha nem tudná, elvonja a népek figyelmét a munkától, azok meg az almozásnál alig merik a szalmarakásba dőlni a villát, mert nem szeretnék, akaratlanul is, megbántani a doktor urat.

Meg abban sem lehetnek biztosak, hogy nem lapul-e a doktor úr, személyesen, éppen abban a boglyában, amelyikbe most hatol harsogva a villa, és nem a doktor urat szúrják-e almozás közben a villára, véletlenségből.

De még különb bajokat is okozhatna a doktor úr, meggondolatlanságból, vagy az ital hatása alatt; mert literes üvegből iszik már a doktor úr, és az utóbbi hetekben alig kínálta a kanászokat: egymaga is megbirkózik most már az üvegekkel, sopánkodnak is a népek az ital miatt, mert hogy, mondják, még megéri a temetését, ezt beszélik az ólak körül.

Pedig a brigadéros meghagyta: hogy a Martin Ruth, vagy a Balazsa, vagy a hetesek közül akármelyik, amelyik sorra jön, verjen be kámpót a kastélyajtóba, de ujjnyi vastagnál ne hitványabbat, mert erős ember hírében áll a doktor úr, s ha már megőrült, tán ki is törhetné, amikor nem vigyázzák.

Aztán meg ketten fogják meg két oldalról a két karját, és lökjk be az ajtón, míg egy harmadik az ajtószárnyat tartja, s ha már egyszer odabent lesz, hát bízzák a sorsára, álmodozzon csak a kisasszonyokról kedvére. De az italtól ne feledkezzenek meg, mondja a brigadéros, az továbbra is jár a doktor úrnak, amennyi csak abba a szivárványszín fejébe belefér.

Később, éjszakánként, világítani kezdenek a rácsok mögött az ablakok, de mintha csak a pincéből jönne a fény, amolyan lenti világosság az, amit a holdvilág vet a vízfénekre, télelőn, amikor még nyoma sincs a hónap.

Finom ember a doktor úr, mondják a kanászok az ólak körül, finom ember, hát honnan fér bele az a sokfajta bolondság. De hát a nők, és hallani, ahogy az ólak mögött a sötétben, amerre a piszkos lé elfolyik, Martin Ruth hangosan nevet.

Mit keres ott az a másik istenadta, kérdezik az emberek az ólak felé fordulva, talán csak nem állt a fejébe, hogy annyit itatta a doktor úr, amikor még köztünk volt.

De Martin Ruth másfelé veszi az irányt, nem megy többet a doktor úrhoz, hiszen ő az, aki bezárta, ha már úgysem laknak a kastélyban, mondta, és rácsapta az ajtót, majd elfutottak onnan mind a hárman, míg a doktor úr csöndben maradt, mert ha dörömböl, tán még kiengedik, aztán csak a brigadérosnak gyűlne meg vele a baja, de hát ő találta ki az egészet.

Egyszer csak emberek jönnek, hintón, nem a falu felől érkeznek, és mindenkit a népek közül, ahol érik, a földeken vagy az istállókban, mellbe vernek, vagy kifordítják a szemüket, még a gyerekeket is elő-

szólítják, vagy a szekérről is leparancsolják az embert, fél napig sürgölődnek, mire az egyik közülük megszólal, de csak annyit mond, hogy: Filoména.

És erre leszáll valaki a hintóból, majd elindul a kastély felé, a népek meg kint ólálkodnak az istállóajtóban, még a szájuk is tátva marad, nohát, mondja Martin Ruth, ha a doktor úr csak ezt az egyet még látná.

Csakhogy a doktor úr se nem lát, se nem hall, maga alá vazel éjszaka, annyira leromlott az erkölcse, fekszik még nappal is, és egyre kiabál, éppen úgy, ahogy az előbb mondta az ember, ha hinni lehet a szavának: Filoména.

Nahát, a Phil kisasszony, mondja Martin Ruth, hát mégis eljött, nem vártunk rá akkor hiába.

De a doktor úr már nyakkendőt sem tud kötni, vagy ha köt is, hát azt úgy teszi, hogy kifelejtí alóla az inget, és csak leffeg a csupasz bőrén a lila kutyanyelv, azt szereti a legjobban. Nagyon odavan már a doktor úr, azt mondják a népek, és kéri, hogy ha lehetne, akkor hagyják békében, szól a brigadéros, a népek itt kinn majd vetnek össze valamennyit a temetésére, hogy azzal se terheljék már az államot, mert nincs ennek senkije, hanem elég régóta van itt már.

Hát akkor a vizontlátásra, mondja a másik, és még egy nagyot kiált az ég felé: Filoména.

És akkor az a nő, onnan a rácsos kerítéstől, megindul szépen visszafelé, szép nő, de ahogy besegítik a hintóba, egyszerre csak sírva fakad, nohát, mondja Martin Ruth, így tán még egy cseppet szebb is, mint amúgy. Csak a doktor úr nem olyan már, mint valamikor lehetett, mondja a brigadéros, de hát így járnak ezek mind, aztán meg főhet miattuk az ember feje, te jó isten, ha semmihez sem értenek a nőkön túl.

Aztán este lett, Martin Ruth meg hajnalig itta a doktor úr italát, s azzal ébredt, hogy el fogja lopni a doktor urat, és vagy a folyóba löki, vagy elviszi a város széléig, s ott elengedi, hogy zárják a bolondok házába, vagy tegyenek vele, amit akarnak, azok a városiak.

BATSA

Végre valami kilátás, annyi év után, mondja Batsa, és végigyalogol a svábok dűlőjén, csak úgy mezítlábasan, el a határdomb felé.

Egy csomó részeg meg, amennyit csak a nagyúttól kifelé össze lehet terelni, ott nyargal a sankában, már dél óta, vagy épp tegnap alkonyattól.

Végre valami kilátás, attól eltekintve, hogy a svábok átkiabálnak a földekről, vagy a folyón túlról, amerre csak elhalad, sietve lábál a kiáltások között, csak kapkodja a fejét, vagy néha éppenséggel maga is kiáltozik, átkiált a folyón, de a folyó közepén már esni kezd a hangja, épp csak hogy felosobban a túlsó part előtt: vasz iz?

Hanem a részek nem hagyják nyugton, mert utánakapnak, fogják a kabátja szegélyét, és húzzák erősen, mert le akarják rántani a maguk mocskába.

De most már vége: errefelé már egyre alacsonyabban járnak a mada-

rak, jóformán csak a füttyüket hallani, az száll fel csak kitartóan a napraforgóföldek irányából.

És még este sem lett, már bent jár a házak között, amilyen gyorsan csak lehet, ugranak kifelé a házak a part alól, meg a kenderáztató is csak elébe kanyarodik, szisszenve ütődik neki a víz a partoldalnak, majd lefelé tart, a füves árkon.

A részeket most megállapodnak, félúton, ahogy az várható is volt, hogy roskadna le alattuk a föld, mondja Batsa, és elindul a marhajáráson a legelő felé. A részeket meg ott röhögnek a legelő sarkán, úgy íátszik, jót tesz nekik a friss levegő, s eszükben sincs visszafordulni, még dobálnak is utána mindenfélét, ami hirtelen a kezük ügyébe akad, a legelő sarkán, egy kis darabon, ahol rendszeren a csorda helye van, deleléskor.

Hanem tegnap, hű az ötvenit, meséli Fekete, ahogy beáll a szekérrel az istállóudvarra. De a másik csak félrelép, elnéz az istálló sarkán, aztán visszajön, s odaköpi a kerékagyra. Majd, ne mondjam, hol kezd babrálni, s már locsolja is körben a talpfát. Már megint megvetemedett, mondja Fekete, de a kovács, az legkevesebb két napba telik.

Hát tegnap is hajtok keresztül a vizen, teherrel, de aztán mikor térdig ér, meggondolják a lovak, csak zsupsz, lehuppannak, seggre. Mi a fene, mondom, de kimászok, s megyek a három házhoz, be a kocsmába. Ott ül bent valaki egy sószákkal, huzakodnak vele, az meg nem ereszti a zsákot, gondolok egyet, mondom, ezt végignézem. Valami cigányféle, koldus, vagy csak olyan fekete, Batsa nevezetű, a folyón átról, akkora a hangoskodás, hogy csak ennyit hallok. De mondják amott a népek, hogy vége, nem tudja az italát kifizetni, pedig a zsákja tele papírral, de az most már nem jár, mi a fenének neki egy egész zsákkal belőle, kérdezem. Meg ha valaki másféle megszagolja, hát nem lesz neki jó vége. Csak ne hordozná magánál, sápitoznak az asszonyok a kocsmában.

Az meg ott öregszik meg, mindenki szeme láttára, csak annyi idő alatt, ameddig megfől egy tyúktojás.

Aztán elindul, megy kifelé, az a sok kórhely meg a nyomában, csak nem tágitanak, de nevetnek rajta, az meg megy egyenesen a kereszthez, ott, a három háznál, és elkezd kiabálni mindenfélét, fel, a magasba, a Megváltónak, de szemtől szembe vele, hogy borsózik a háta mindenkinnek, aki csak hallja. Egyszer aztán csak összecsuklik, mire mindenféleképpen kezdenek gondolni az emberek, hogy tán kutyává változott, mert kapami kezd hirtelen a kereszt tövében, hát, morognak erre a népek, mindenki, aki ott volt, hogy mégsem lehet így emberrel elbánni.

Most meg egyszerre mind a keresztnek ugranak, osavarják, cibálják, jó sok időbe telik, amíg kitörik. No, itt van, mondják. Az az ember meg, Batsa, tovább kapar, jókora gödröt, hogy már a keze is vérzik tőle. Aztán meg belevágja a zsákot, és ráhúzza a földet, megtapossa, s megint csak keresi a keresztet. De hát hol van az már, valaki biztosan ellopta csumatőrőnek.

Ezután újra gyalázkodni kezd, a népek meg röhögnek, ahogy csak kifér a pofájukon. Nincs ennek semmi baja, mondja a kocsmáros, de már későn, mert meggyalázták a szent keresztet.

Erre az a sok részeseg nekiugrik a gödörnek, lehányják róla a göröngyöket, aztán meg a pénzt kezdik az égre dobálni, meg a gyerekeknek,

azok úgysis egykettő széthurcolásszák, de akkorra már messze járt az a Batsa. Vissza se nézett, pedig futottak utána mind a korhelyek.

Hát, mondja Werthjahn, mesélik a svábok, látták már hajnalban, meztláb ment a dülön, hanem sok emberrel verekedett, no de vágta őket, azok meg ott feküdtek az úton, csak nyúlkáltak utána, de nem bírták bántani.

Az lesz, szól Fekete, meg énekel valamit, arról lehet megismerni, kellett hogy hallják, mert hallatszik a folyón át is.

Mert odavalósi, mondja Werthjahn, és végig begombolkozik, azért muszáj, hogy hallják, nem hordhat kolompot a nyakában. Ha erre téved, csak akad itt valami az olyannak, vándorlónak.

Tehénzar a pofájába, mondja Fekete, és felemelkedik, hogy a lovak közé csapjon, egy sószákkal, kiáltja vissza, ahogy rázkódik a szekér, de hát a Batsa ott csoszog előtte a kút felé, Jézus Mária, ordít Fekete a szekér tetején, Jézus Mária, hát már itt vagy, te kanboszorkány!

A részegek meg a térdüket csapkodják neveltükben a legelő sarkán, de csak akkorának látszanak, mint az ember ujja az égájon, ha kidugja a füvek közül, még a madarak is nagyobbak náluknál, így messziről, ahogy füttyögve felriadnak a napraforgóföldről, és elhúznak felettük, mennek a szekér után.

DANYEL JÁNOS

Ahogy elmegyünk a fal mellett, csak két véres fej, hát igen, épp ide tűz a nap alkonyatkor, míg be nem gördül az árnyékba, aztán már semmi, egycsapásra szürke lesz minden, mintha befutná a por estére a fejünket is, de hát még nem végeztünk, Hanzikám, kiabálnak a német asszonyok, Hanzikám, még nem végeztünk. Hogy a fenébe ne, mondja Danyel János, tán még a gyertyát is tartani kéne, a német asszonyok meg ott könyökölnek az ablakban, de csak formára ablak mindegyik, az ablakokat, ha jön a vihar vagy a háború, hát csak megzörgeti, s már viszi is nagy ropogással, csilingeléssel, úgyszólván csak az asszonyok maradnak, ha egyszer vége van.

Juh, sikít Käthe, már hogyne sikítana, mondja Danyel János, ha egyszer olyan élesen füttyög a földeken a Fekete, vagy a Robotka, nem is szólva az öreg Bartelről, hogy az egy valóságos füttyimester, a ragyogóját.

No de persze aztán csak betolják az ormótlan fejüket az ablakrésen, azoknak meg a szívük már a torkukban ver, villogtatják kifelé a szemüket, és mindezt miért?

Nem szólva az öreg Barletről, akinek aztán édesmindegy, meg lánya is van otthon, már vagy hat.

De hát emezek fiatal emberek, csak ülnek a kocsiderékban, majd tovarobognak, pattogtatva az ostorukat, pedig micsoda bojtokat lehetne azokba fenni, hát így áll a dolog, lép ki az árnyékból Csusz fia, pedig az imént még nyoma sem volt az úton. Csak hogy túl röviden tartják, amondó vagyok, s ahogy kísétál a nap elé, látni, tavaly óta megnyúlt vagy fél sukkal.

Te csak legyél nyugodt, mondja Danyel János, a holdvilágnál aztán

majd nekieresztik ezek a hangjukat, sose aggódj, mind itt oldalazik a fal tövében.

No csak ha este van, szól vissza az istálló fekete torkából, az egerek meg túrják a szalmát a lovak alatt, csak harsognak, harsognak az alomban naphosszat. De aztán a lányok még fejni mennek, kipirultan fújja őket a szél a marhaakol felé.

A pókhálók egyre csak zizegnek odafönn a huzatban, éjszaka sem nyughatnak szemhunyasnyit sem, de ki az ördög figyelne ilyesmire a sötétben? Persze, ha már egyszer így van, mondja Danyel János, ahogy átmegy a gangon, kifelé beszél, amerre a bakter elhalad, vagy ott sutog a nyomában, az meg kapkodja a sarkát, ha egyszer hiába beszél nekik az ember. Hanzikám, kiáltanak a német asszonyok az akol felől, öröm hallani, hogy micsoda zsongás van ottan. De a vén Bartel estére mind széthordja a szénát, tán képes a kazlakig cipelni, hát szent igaz, itt egy szál sem maradt.

Hát aztán az ember hol húzza meg magát ebben az istentelen éjszakában, kérdem én, ha egyszer nincs tető a feje felett, ha a jóistenke anynyira fukarul bánik vele, mondja Danyel János, a szentségét az öreg Bartelnek is.

Szó, ami szó, hát köztünk maradjon.

Hanem ha jól rávigyázunk, mondja a brigadéros, egy ideig ott bandukol az ember a házak közt, amikor csak kinyúl érte egy kéz a sötétből, meg micsoda ajtónyikorgás megy itt éjfél előtt, aztán a nap még delelőre sem ér, már fordulnak le egymás után a kazalról, csak szégyenkezik helyettük az ember.

Ajaj, mondja az öreg Bartel. Cipekszenek egyre a sötétben, fejés után, majd szétlökik a tejeskocsit. A bűn meg, mint eső után a gomba, nem csoda, ha oda a termés, meg a jószág is megkehesedik a kezük alatt, no de szóljon csak az ember.

Aha, mondja a brigadéros, azért ha jól rávigyázunk, hát nem tehetjük a füstre.

Csakhogy aztán jönnek a viharok, oly erővel, hogy az emberek roskadoznak a szélben, egy kölyökvihar Pál-napkor úgy oldalba nyomja a tetőt, hogy a lovak eltépik a kötőféket, és éjszakára is kinn maradnak a földeken.

Az emberek meg kötéllel kötözik magukat odafönn a kazlakhoz, munka közben, úgy próbálják magasabbra húzni a hajazást, meg a fákat is kivágják, oszlopnak, és lovakkal próbálják egyenesbe húzatni a kazlakat, mielőtt még szakadni kezdene az eső, de csak forognak a felhők a folyó felett, vagy addig sem jönnek, csak úgy tűnik. Juh, sikít Käthe, ahogy egy pillanatra megáll a kútnál, s már fordul is elfelé, csak úgy gurulnak utána a favödörök, ahogy száguld végig a házak között. No de nyughass már, mondja Danyel János, és fülel a kút irányába, az meg csak morog, mintha forrni kezdene odalenn a víz.

Az emberek erre ugranak lefelé a kazlakról, még estükben is a köteleket bogozzák, amelyekkel megkötözték magukat. Ki a fene hinné, mondja a brigadéros, ha már ennyi félnótás szorult egy fedél alá, és elindul lépésben a házak irányába.

Ott meg Danyel János meri a kútból a vizet, hogy már egész patakot mosott az udvar földjében, ahogy szalad lefelé, keresztül az úton. Ott lenn meg örvényleni kezd, igaz, csak akkorát, no de olyan kicsit sodo-

rint magán, mint a Bartel bajuszkackiája, és már fordul is az ég felé, hangtalanul, hogy csak a szél füttyögését hallani továbbra is. De mordul most már fönt is, és olyan szép kis fekete felhő kerekedik belőle, ahogy átfolyik az úton, mint a Kätthe ünneplő szoknyája, s ahogy serdül, már csorgatja is vissza a vizet, mintha csak a Danyel öntené odafentről, a kék tengerből. Hanem, mondja az öreg Bartel, nem embernek való dolog ez, és csapdosni kezdi magáról a kalapjával az esőt, hát honnan jön ő ehhez, kérdezi, no de hogy elszemtelenednek itt a népek, ha csak egy pillanatra is szem elől veszi őket az ember.

Mesebeszéd, mondja Robotka, míg kifúj magából egy hosszú zsványfüttyöt, vagy hát sose lehessen tudni, s megy ő is a többiek után, a házakhoz.

De aztán, jó késősen, úgy napnyugta felé, felszárad az eső, s az asszonyok megint ott könyökölnek az ablakokban, melyek az udvarra néznek, Hanzikám, kiabálnak át az udvaron a német asszonyok, hát hogy a fenébe ne.

BANGO

Hajnalonként egy kis motyorgás a föld végén, ahol az út kétfelé ágazik, mint egy nagy Y. Hát ha a pofájukra fér, mondja Bangó, miközben rátámaszkodik a hosszú csőszbotra. Az ám, csak hogy a többi határban puskát visel a csősz, élesre töltve, nem is mernek sopánkodni a népek, mert más az, ha egyszer a hatalom kukucskál rájuk kifelé a kerek lukon.

De csak a Feingöld jön lefelé, vezeti a lovat a barázdában, épp most akarná befogni a kaparóba. Egy kis eszmecsere, mondja Feingöld, néhanapján én is eldiskurálgatok, épp elég van már a rováson, ha-ha, de hát ki tartaná szóval a magamfaját.

Az ám, mondja Bangó, érzéketlenek ezek, mint a fatuskó, ki a fenének jutna eszébe.

Csakhogy ott vannak ezek a falusiak, az emberről lelopnák a gatyát, ezt meg pusztá tényként kell figyelembe venni; de már szúrja is le a botját a föld végén, és elindul, mint a világtalan, keresztül árkon-bokron. A havakkal majd másképp lesz, szól vissza, akkor a nyom az megy magától, az ember meg rátér a nyomra, hát annak meg soha sincs vége.

Mert aztán a nyakába kapja az ember a gyalogsubát, mi a fene ütött ebbe, kérdezik a házak közt. Odakinn meg csak nyiszorog a hó, már rá sem kell lépni, forgolódik magától, hánytörög a földeken, se vége, se hossza.

Nohát, mondja Feingöld, mintha könyvből olvasná, így írja a bibliában is, meg más könyvekben, amelyeké vaskosabbak, hogy alig tudja kézben tartani az ember. De Bangó visszafordul, gázol keresztül a tarlón, jó bakancsa van, hát könnyű az ilyennek, ha egyszer mesteremberféle.

Csakhogy ha a patruj elkap, ha netalántán részegen ér az úton, mondja Bangó, hát csak csitt-csatt, lekever két pofont, én meg mondom, már mit csináljunk, jó lesz ez is a hideg ellen. Csak aztán mondja, hogy adj' isten, hát zsebre vágom, nem hagyom magamat, az áldóját.

Mire jutna az ember különben, ajaj, de hát hol van az már, mondja

Feingold, ahogy ott áll a barázdában, kötőféken tartva a lovat, csak-hogy, szó, mi szó, kellemetlen, az igaz. Hanem azért iparkodjunk, mert sose lehet a nap elé vágni, már hogy az árnyékról ne is szóljunk, ha egyszer ott fut előtted a földön, akkor már csak vakarózhat az ember.

No de ha mondom, kiált vissza Bangó egy köhajtásnyiról, és lábál elfelé a tarlón.

Amikor meg kisütnek a csillagok, hát későre jár, szól Bangó, de hát ha egyszer úton vagyok, az ördögbe is, már magam sem tudom, miért. Hát csak tapogatok jobbra-balra, merre az ágyam, mi üthetett ebbe a világba, de csak a botom van kezügyben, ott slattyogott egész éjszaka vagy egész nap mellettem, ahogy a félhomályban ki lehet venni. Nocsak, hát leszúrom, megy lefelé a hóba, ha egyszer nincs minek nekitámasztani.

Aztán később még felérzek, egyre susog itt valami a környékben, a csillagok meg nagy fehéren nyüzsögnek. Hanem a susogás, meg egyre bele-belehorkant valami, aztán meg csak ssssss, csúszik tovább, nem mondom, vagy fél éjszaka.

Így kint, egymagamban.

Hát ha egy szál bottal is, de odacsapok a csillagoknak, ott meg csobban valami, sötét van, a fene érti ezt, meg azt sem tudnám megmondani, merre. Aztán egy kis lobbanás, hát mégiscsak közibük találtam, később még egyszer, majd még egyszer.

Közben ssssss, egyre közelebb csúszik a susogás, no de füstölnek fönt a szánkón, keményen.

Az már igaz, mondja Feingold, megteszi a szúnyogok ellen, ha más nem esik kezügybe.

Hát ha a pofájukra fér, mondom, szól Bangó, akkor a patruj közeleg megint a pofomnál.

Sose lehet elég okos az ember, szól Feingold, én meg, mondja Bangó, neki a lovaknak, csak beugrok közéjük. Azok meg nem tágitanak, hát szántják velem a havat, a csuda tudja, mit gondolnak. Valahogy így, csak besodornak a kötelekbe, a szánkón meg énekelnek, nagy hangon. Ha már így van, mondom, én is rágyújtok egyre, ha már nem bírnak velem.

Csakhogy lassacskán virrad, télen, meg a hó is megolvadt kicsit tegnap, hát olyan jeges-kásás forma, érzem a hátamon, az arcomon. Hát akkor mondom, jó éjszakát, én lelépek innen, hahaha, nevet Feingold a virradatban.

Hanem az az átkozott Berec, egy megátalkodott ember, meg nem is lát, csak mondja a nótákat, meg üvölt ott fönn, nincs tőlem egy kaszavágásra, mint a fankaskölyök. Meg a nyomon tart, látom, a falu felé, vagy visszafelé, de hát a nyomon tart, nagy baj nem lehet. Hát akkor jó éjszakát, mondom, ahogy a fejem ott görög a két szánkótalp között, megismerem a fejszecsapásokról, a Fábiam munkája, az utolsó faszögig. Ha már így állunk, és megindul visszafelé a tarlón, ssssss, töri a szalmatorzsot a bakancsa, ssssss, csak iparkodjunk.

Mégiscsak a Fábiam csinálja a legjobb szánkókat, ha nézed, mondjuk menet közben, akulról, hát alig fekszik a hóra, elterpeszkedik, jóféle darab az mind, egytűlen-egyig.

Csak elindul az egyik oldalon, hébe-hóba még látni is talán, ahogy itt átszelleng a huzaton, no de igazán nem sok idő már a híja, vagyis már nem sok van hátra addig, hogy kicszellengjen az időből is, de most az egyszer végleg, ahogyan Vichy mondja, de hát a csuda tudja, hova beszél. Erre a többiek is benéznek egypáran, azok ketten meg csak ülnek naphosszat, és ilyeneket mondogatnak egymásnak, úgy látszik, egész télen.

A kinti népek meg le-fől futkosnak a havon, Mikuláskor gyertyákat égetnek, bevilágítják az udvart, árnyak imbolyognak a kora estben végig a falakon. Aztán már csak sötétednek a napok, van úgy, hogy a tyúkok már le sem szállnak a fákról, délután kárálnak egy kveset, de mire abbahagynák, már le is szakad az éjszaka. Vichy meg felegyenesedik, nyújtózik egyet-kettőt, majd odébbáll, mielőtt meglátná a napot.

Dmitr marad, egyedül, már éjszakára is, a pusztá istállóban, míg valaki a kezére nem játszik néhány lovat, nohát azokkal marad ott, mikor a többiek mind bemennek a faluba, nézni a Jézuskát, karácsony este. De a lányok még előbb elmennek az istállóig, a Csusz lánya, meg a Brigitte, más nem megy velük, Dmitr meg ül bent a szalmában. Mikor a lányok odahagyják, észre sem veszi, vagy már észre sem vette, hogy megjöttek. Ez meg nem mehet így sokáig, beszélnek az emberek, ahogy a falu felé hajtanak.

Csakhogy a falu mintha üres lenne, éjnye, hát a pap biztosan átment a másik faluba, mert jó, ha háromnak van egy papja, így hát az emberek mennek a másik faluba, hanem ott meg a templomot nem találják, most mi legyen, mert már erősen éjfélre jár az idő, mondják a csillagok.

Ezért nem akart jönni az a Dmitr, mondja Balazsa, ahogy mindenki kászolódni kezd lefelé a szánkókról, jó kis út volt, hanem a Bartel szánkójában valaki elintézi Csusz lányát, a tetejébe még meg is szorongatja, hogy csak sikongat, míg a többiek a fehér árákszálon heverésznek, de hát nem lehet kiválasztani ebben a sötétben, hogy ki volna az, így csak gyanakszanak egyre-másra. Dmitr meg ül bent az istállóban, szunyókál a lámpánál vagy kifelé figyel, hát ki más lenne, mondják az emberek, ahogy visszaérnek. Hogy valaki tán az utakat forgatta össze, a jó fene tudta kivenni abban a sötétben. De akkor is innen vezetnek az utak, csak most már kérdés, mondja valaki, vagy Dmitr kérdezi, hogy hova.

A brigadéros meg tudná mondani, hát persze, csakhogy ő másfelé jár, ahogy mondani szokta.

Hát épp ez az, jegyzi meg Dmitr, hogy másfelé nem is megy út, mert vagy erre, vagy arra, akkor pedig mindkettő itt van az ajtó előtt, vagy valahogy így kellene hogy legyen, ha belegondolunk. Vagy pedig keresztül, hanem ott már a nyomok sem látszanak, olyan régi. Mesebeszéd, mondja Bartel, de azért szabódik, hogy kilépjen az ajtón.

Akkor hát, mondja Dmitr, ha már így esett, tegyük egy utat, próbaképp, hogy ne mondjam, a bizonyosság okáért, beszél kifelé a szalmából, hogy alig lehet megérteni, lebegnek a szalmaszálak az arca előtt.

Csak hát, mondja Danyel János, csuda tudja, én erre indultam, a lovak feje így állt, de mire visszaértünk, mintha csak megkerültük volna az udvart. Megint úgy áll, neki a pajtának, mert ha amúgy állna, akkor rendben van. Nohát, ha ezt most kiigazítaná valaki, mondja, és csak vakarózik a tarkóján, Dmitr meg ül a szalmában, és nem szól rá semmit.

Igazán nem sok idő már a híja, ahogyan Vichy mondaná, mikor csak egy út lesz, egyik végével a földön, a másikkal meg az égen, s aztán mehet, ki merre lát.

Persze, csakhogy hol van végük az utaknak, vagy hol kezdődnek egyáltalán, ha kezdődnek valahol.

Hpt ez az, szuszogja kifelé Dmitr a szalmából, hogy nem áttalnak vitatkozni a szentestén, odakinn meg ripsz-ropsz, csak kukorékolni kezdenek a kakasok, hetek óta először, vagy ahogy vesszük, szól át a falon Robotka, hanem Dmitr csak kilép a szalmából, és ugrik neki a falnak, ez neki az első, csak mit forgathat a fejében, képednek el körülötte a népek.

Nem lehet szó nélkül kiállni, mondja Fekete, de aztán meggondolja magát.

Hanem majd lesznek, akik odavágnak, szól Bartel, mire Dmitr keze alatt hullani kezd a vakolat, hát csak ennyiből áll, és tovább nyomakszik, neki a falnak, már a derengésben, mintha mindenki elsápadt volna.

Így hát másik ajtót vágnak a falon a fénynek, a régin meg a sötétség érkezik továbbra is, és elkeveredik a mennyezet alatt vagy a felhőkben, már attól függ, kint meg a lovak teleaggatva díszekkel, kristályos jég mind, vagy szivárvány, cseng-bong a szerszámok szíjain vagy a vaskarikákon, de aztán csak elolvad a lányok kezében, még jóformán hozzájuk sem érnek.

Vichy meg talpal a földeken keresztül, látni már messziről, a házak felé, karácsony reggelén, és hozza a fát, az meg zöldell, lobog a hirtelen napsütésben, ezt aztán majd felszámolják most, hát mégsem lehet csak úgy feltúrni a kastély kertjét, azt az egyet már nem, kiált át Robotka az itatók felé, mire azok, akik ott állnak, mind arrafelé fordulnak.

Dmitr meg csak fészkelődik, sehogyan sem találja a helyét, furakszik megint befelé a szalmába, no de majd csak jön valaki, hogy eldönge, miközben két lábánál fogva húzzák kifelé az emberek a boglyából, ha egyszer vége a béketűrésüknek. Sohasem lehet biztos a dolgában; hát csak elindul az egyik oldalon, hébe-hóba még látni is talán, de hát másfelé tart, vagyis már nem sok van hátra addig.

SZELES

Kétféle ember jön egyszerre fölfelé, végig a szilvafák alatt, az egyik vörös, már messziről látni, tömzsi, meg hadaró beszédű, ahogy mutogat a kezével, hát biztosan az, csapja maga után a port, föl, egészen derékig. A másik meg hallgatja, keskeny feje van, hosszú, vékony homlokkal, és mennek a kenderföld mellett, az árnnyékos oldalon.

Csak megbeszélnek valamit, mert amaz már jön is visszafelé, a másik, az alacsonyabb, elmaradt, nem is tudni, merre.

Az emberek meg kibontják a kendőket, nekilátnak a reggelinek, mert korán megéheztek, csak aztán néznek a házak felé. Most meg amonnan jön a keskeny homlokú, össze-vissza járkál a földeken, ha egyszer nincs, aki útba igazítsa, mondja valaki, az megint másfelé fordul, egy kis reggeli séta, mi, kiáltja oda Csusz fia a zabkévéről, de a többiek hallgatnak. Hagyd már békén, mondja Bognár, hát nem látod.

Délutánra borulni kezd az ég, nagyon esőre készülődik az idő, látni a naptól, ahogy az árnyék végigfut a tarlón, meg miegymás, s akkor a legyek eltűnnek a levegőből, hirtelen, az égből meg kifakul, elfehéredik, csönd lesz.

No de igazán ki hinné, állapítja meg Varga Bertalan, amikor szakadni kezd az eső, szinte látni, ahogy ott harmonikáznak a jókora csöppek a levegőben, mielőtt kiszakadnának a többi közül, aztán csak lefelé, bele a porba, de hát nincs ezen semmi bámulnivaló, mondják az emberek kifelé a csurgásból.

Bugyborékol az ég, a sár meg lassan csorogni kezd a levelekről, kopp-kopp, verdesi az eső a ház falát. Martin Ruth befordul az útról a szekérrel, hajt keresztül a búzaföldön, nemigen kimélve a lovakat meg a szerszámot, csak rugaszkodik neki az esőnek, az út meg elfordul, másfelé.

Át a sáron, az esőn.

A villám meg beleakad a fába, a kazlakba, se vége, se hossza, omlók a föld, perog bele a vízmosásba, mire aznapra már este lesz, a kender-tábla szélén, hát megérné, mondja Szeles, hogy átússza az ember a folyót, nyári langyos víz, pedig most biztosan megáradt, nyüszítenek meg loccsannak felette a piszkossárga hullámok, de ha egyszer nem vertek rajta hidat, így hát mégsem ugyanaz.

De aztán hajnalban, amikor már tiszta az ég, mintha megsikálták volna, csak kilép valaki a kendertáblából, magas, fekete kalapban, de mintha viharok hajkurászták volna a földeken, egész éjszaka, vagy már jóideje, kajla és töredezett a karimája.

Hát csak jön végig az udvaron, a pocsolyákat sem kerüli el, magas, keskeny homlokú ember, egész éjszaka áztatta a harmat, tiszta fehérre, csak söpri magáról a vízcsöppeket, az emberek meg állnak az istálló előtt.

Te jószágos ég, mondja Szilágyi, az öregebbik csősz, és leveszi a válláról a puskát.

Hanem az ügyet sem vet a puskára, csak megcélozza jártában az istállóajtót, majd teremtettézni kezd, pedig Fekete ott áll az istállónál, de jobbnak látja, ha besomfordál előtte.

Emez meg bemegy az ajtón, hát, sóhajt fel Csusz fia, és elindul a házak irányába, a brigadérosért, az meg alszik még, az ajtaja szélesre nyitva.

Csak megy a lovakhoz, meséli másnap Fekete, kiszúrja az egyik fiatal szürkét, az ott áll magányosan, külön a többitől, majd odalép hozzá, leveszi a magas, fekete kalapját, az meg elkezd porzani, ahogy megérinti, pedig hát az esőn volt, egész éjszaka. Keskeny feje van, sima,

vékony homloka, azt törölgeti egyre, még a hajából is csorog a víz, mintha fürödni lett volna.

Aztán meg benyúl a szénába, huzakodik ott egy darabig, végre kitép belőle egy összemarékka, aztán oda a szürkéhez, maga mért nem eszik, kérdezi tőle, tessék, csak fogyasztagassa, mondja neki, hát ki látott már ilyet?

De hát kié az a ló, kérdezi Balazsa, még hogy szürke, mert úgy valahogy van, hogy öt éve vagyok itt hetes, még hogy szürke ló álljon az én istállómba!

Az ám, mondja Martin Ruth, csak nem ette meg a fene, szaglászna itt a lovak már vagy két napja, meg nyihognak is éjszakánként, akkor a bakter jól eltángálja őket, meg leoltja a lámpát, hogy nem verte ki a szemét.

Már pedig ott van, szól ki Fekete az ajtóból, szép fiatal csikó, nincs azon egy horzsolás sem, de ki volt tegnap az az ember, most ki tudjon ezen elmenni?

Hát csak abajog itt a kendertáblában le-fel, ahelyett, hogy megfogná a gyeplőszárat, mondja Bognár. Pedig már erősen tűz a nap, melege lehet abban a kalapban.

drámai szövegünk

gyónás

Hangjáték

MOMO KAPOR

Hangok:

Jelena
Plébános
I. Krónikás
II. Krónikás
III. Krónikás

(Akusztikus templom hideg hangtere. A csendből krónikások hangja merül föl, előbb az idő mélyéről, aztán közelebből és bánatos zengéssel, hogy valamivel később megint elenyésszen a sötétben. Gregorián korális)

- I. KRÓNIKÁS: A stoni születésű Nikola Biadjo úr 1348. június 8-án megüdvözült.
- II. KRÓNIKÁS: Isidor Levantin úr, a krétai születésű...
- I. KRÓNIKÁS: ...a siralom völgyéből elköltözött az örökkévalóságba. Uram, tedd a paradicsomot boldog lakóhelyéül! Sirja elé járulván a vének és az ifjak is könnyüiket hullaták, imáik pedig a tengeren túlra is elhallatszának.
- II. KRÓNIKÁS: Hat helyre vitetett hírül halála dátuma: magához szólítá az isten és megkegyelmezett neki.
- III. KRÓNIKÁS: Stijepo Jaketa Bobalj barát, a solini születésű...
- II. KRÓNIKÁS: ...csillagos augusztusi éjszakán zárta le a szemét, átkozott betegség gyúrta le...
- I. KRÓNIKÁS: Ó, szív, ha hét ég fölé szállasz, keresd meg halála kronogrammját isten kegyelme tengerében!
- II. KRÓNIKÁS: Džore Mihov barát, megholt 1423-ban.

III. KRÓNIKÁS: Sabo Slado barát lépett örökébe, aki rendet tartott a megyében és nemes lelkű vala. Gyógyítá a félkegyelműeket, és ezért a tanulatlan nép igen tiszteli. Vala néki egy szaracén gyűrűje, amelyet, midőn eldobott, a szerencsétlenek testét azonnal elhagyák a saanyagató gonosz szellemek. Saját szememmel látám, midőn az említett egy asszony tenyerébe tevő a gyűrűt, és a rontó szellemek sebzett nyúlként vinnyogtak, és az asszony azonmód megszólala.

I. KRÓNIKÁS: Sola Luj fia Tuceta barát — az úr megtestesülésének 1452. esztendejében fúlt vízbe, Krisztus sírjához való zarándoklás közben, a Málta nevű helységnél.

II. KRÓNIKÁS: Mi, Eugenie Felix Brutus del Monte, aranygyapjas vitéz, a római császár és a velencei dózse főparancsnoka, valamint a nápolyi királyi fenség dragonyos hadosztályparancsnoka ezennel tudatjuk a nemes polgárokkal és Szent Jakab városának minden lakójával, hogy isteni kegyelem segítségével ugyanezzel a katonasággal június 11-én letörtük a Megye és a Herceg földjének zendülőit, valamint a montenegrói útonállókat, s most várkapuik előtt állunk, minthogy istentől vezényelt fegyverünkkel meghódítottuk valamennyi tartományt és erődöt, ami utunkban vala, amiért is további előrenyomulásunknak immár semmi akadálya, mivel egyébként is síkságra érkeztünk...

(Harsonák)

III. KRÓNIKÁS: Ezért, ha el akarjátok kerülni a vérontást, küldjetelek egy vagy két követet, de azonnal! Ha ezt nem tartjátok tiszteletben és keményfejűek léstetek, jóságunk szigorúsággá változik, és tűzzel-vassal pusztítunk el benneteket. Még az anyaszív alatt hordott gyermeknek sem lesz maradása, mert a nehéztüzérség is készenlétben áll!

I. KRÓNIKÁS: Imígyen fújta meg Junio Džoni Matijašević urat, az itteni plébánost, a halál keserű szele, akit Eugenie Felix Brutus del Monte, azaz a „Véres kéz” vetett kardélre, mivel a szegény szerzetes jobb belátásra és a vallás tiszteletére akarta rábírní.

II. KRÓNIKÁS: Itt hagyta vala a nyáját, nagy-nagy szomorúság közepette, neki pedig kegyelmezzen meg a mindenható. Sóhajtozván jegyzém fel sírjára: „Ellenségeit üldözze örök vereség!” Vukašin Buno, plébános.

III. KRÓNIKÁS: ... ezüst és arany folyamok folynak.

(Gregorián korális)

(A holt hangok árnyékába Jelena hangja röppen be. Olyan női hang ez, amely a gyengédségre, perlekedésre, nevetésre, simogatásra, zsarolásra és gúnyoló-

dásra egyaránt kapható. Kéjteli hang ez, de mégis nagyon fiatalos)

JELENA: Mondja, hol találhatom meg a plébánost?
PLÉBÁNOS: Éppen vele beszél.
JELENA: Maga az? *(Felkacag)* De hisz alig idősebb nálam!
PLÉBÁNOS: Téved! Jóval idősebb vagyok...
JELENA: Mennyivel?
PLÉBÁNOS: Körülbelül kétezer évvel.
JELENA: Plébános trikóban! Bevallom, egészen másmilyennek gondoltam!
PLÉBÁNOS: Kiábrándult?
JELENA: Oh, nem! Ellenkezőleg, nagyon szép...
PLÉBÁNOS: Köszönöm.
JELENA: Azt se mondja, hogy foglaljak helyet? A kinti forró-sághoz mérten olyan kellemes hűvös van itt benn...
PLÉBÁNOS: Nem kínálok helyet...
JELENA: Megzavartam az olvasásban?
PLÉBÁNOS: Eltalálta.
JELENA: Haragszik?
PLÉBÁNOS: Türtöztetem magam.
JELENA: Nem valami túlzottan kedves, bűboros úr!
PLÉBÁNOS: Mindig ilyen öltözékben jár templomba?
JELENA: És maga trikóban misézik?
PLÉBÁNOS: A trikó és a fürdőruha között azért van egy kis különbség, nemde?
JELENA: Ha jól értettem, magát zavarja a bikinim?
PLÉBÁNOS: Nem engem — hanem ezt a helyet!
JELENA: Nem kell azért türelmetlenkednie. Azonnal leve-tem!...
PLÉBÁNOS: Megőrült! Mit tesz?
JELENA: Akkor hát mégis hagyjam magamon?
PLÉBÁNOS: *(kiszáradt torokkal)* Mért jött?
JELENA: Hogy magát lássam.
PLÉBÁNOS: Most, hogy látott, visszamehet a strandra. Isten vele.

(Gregorián ének röppen be a templomba, mint valami madár)

I. KRÓNIKÁS: Oracio Mažibrodic barát 1764-ben, élete 68. esztendejében halt meg. Mindenkivel szépen bánt és igen erős ember vala; született Gackón. Kedvelte a tanult embereket, maga pedig úgy járt-kelt, mint valami legényember. Pestis végzett vele Konstantinápolyba menet, midőn a szultánnak akart panaszt emelni a Féliszeműnek nevezett templomrabló Mula Musztafa ellen...

III. KRÓNIKÁS: Rafo Vladjo Puca kormányzó vette át a megyét gyenge vállaira. És városunkat, Szent Jakabot, valamint a nyugati vidéket nagy nyomorúság érte, amintőt még se nem hallánk, se nem látánk. Minden jótól

- elhagyatván elnéptelenedett a föld, és se vezérünk, se oskolában tanító emberünk, se senkiük nem vala.
- I. KRÓNIKÁS:** Szent Jakab kapui előtt táboroz Mula Musztafa, a Félzemű, aki mindent felperzselt; és még ugyanez évben hó esett, a fagy tönkretette az olajfákat és a szőlőskerteket, olyan éhség dühöngött, amire emberemlékezet óta nem vala példa. Amerre csak léptél, mindenütt holtak feküvének. Fűveket, gyökereket, fakérget evének az emberek, meg macskákat, kutyákat... És eteték az éhezőket, ám mihelyest lenyelék a falatot, meg is halának.
- II. KRÓNIKÁS:** A jó nem múlik ki, hanem visszatér a jótévőhöz. Salvator Kornaco korculai születésű barát 1756-ban halt meg, Szent Jakab napján. Amen.
- I. KRÓNIKÁS:** Az egyik nemzedéket váltja a másik, de a föld örökön örökké megmarad... A Nap felkel és leáldoz, s aztán ismét siet ugyanoda, ahol felkelt.
- II. KRÓNIKÁS:** Minden folyó a tengerbe ömlik és a tenger mégsem csordul ki, ugyanoda térnek vissza a folyók, ahol erednek is...

(A korális hirtelen véget ér)

- JELENA:** Maga ugye — fél?
- PLÉBÁNOS:** Én — mitől?
- JELENA:** Hát attól, hogy valaki betoppan és meglátja egy mezítelen asszonnyal... Nem úszná meg szárazon!
- PLÉBÁNOS:** Elhagyja már végre ezt a templomot vagy hívjam a harangozót?
- JELENA:** Túloz, bíboros úr, túloz az erkölcsével... Nézze csak meg jobban, milyen képeket őriznek a templomban! Mennyi mezítelen nő! Igaz, nem olyanok, mint én — az a tömöttgalamb-típus például már régen kiment a divatból. Ma a fiús külsejű lányokat keresik. A tudósok azt bizonygatják, hogy az urbanizált polgárok rejtett homoszexuális hajlamait ébresztgetjük. Nézze csak — szűk csípők, széles vállak, hosszú lábak... Magának nincsenek valamilyen rejtett homoszexuális hajlamai, bíboros úr? Emlékezzen csak vissza a papneveldeben eltöltött évekre — azokra a szőke fiúkra, a közös fürdőzésekre, suttogásokra, egymás melletti fekhelyekre, vérrel pecsételt barátságokra, azokra az úgynevezett ártatlan ölelésekre és arra az illatra, bíboros úr, amely a hamvas gyermekéből szállt fel...
- PLÉBÁNOS:** Menjen el, kérem!
- JELENA:** Oh! Ne ilyen gyorsan!
- PLÉBÁNOS:** Ha azt hitte, hogy közönségességével elképeszt — tévedett! A magáról szóló hírek már jóval korábban megelőzték az érkezését.
- JELENA:** Valóban? És miről szólnak?
- PLÉBÁNOS:** Fürdött?...

JELENA: Igen, fürdöttem... Mi rossz van abban?
PLÉBÁNOS: Úgy fürdött, hogy semmi sem volt rajta!
JELENA: Szóval, figyelt valaki?
PLÉBÁNOS: Lényegtelen! De azt megtiltom, hogy itt feslettül viselkedjék. Menjen szépen oda, ahonnét jött is!
JELENA: Hogy gondolja azt, hogy megtiltja, bíboros úr?
PLÉBÁNOS: Szent Jakab tisztességes halásztelepülés. Menjen Dubrovnikba. Nincs messze!
JELENA: Sajnálom, bíboros úr, de az isten születésem pillanatában nem adott ruhát is. Csak a testemet ajándékozta. Az pedig, ahogy láthatta is, szép... Ezenkívül végső ideje már, hogy ebben a kis halászfaluban is föllendüljön az idegenforgalom!
PLÉBÁNOS: Meg vagyunk mi nélküle is!
JELENA: Csodálkozom magán, tisztelendő atyám! Hát még nem járt sohasem a Vatikánban?
PLÉBÁNOS: Voltam már kiránduláson.
JELENA: És nem látta ott az oszlopok erkélyeken azokat a Raffaelo-, Botticelli- és Tintoretto-festményeket? Mennyi feslettség! És mennyi póre test. Kurvák évakosztűmben... Hozzájuk mérten én apáca vagyok a biskinimben!
PLÉBÁNOS: Ilyesmiről nem vitatkozom!
JELENA: Szóval így! Ha valaki ottal a sarokba szorítja — akkor nem vitázik! Maga egy igazi inkvizítor! Persze, kedves inkvizítor. Nem hisz az érveknek, inkvizítor atyám?
PLÉBÁNOS: Számomra csak egy érv létezik — a hit!
JELENA: De miatta nem kell még lemondania a józan észről.
PLÉBÁNOS: Pedig én már mindenről lemondtam.
JELENA: Mi az a minden?
PLÉBÁNOS: A számvetés nem tartozik magára.
JELENA: Ne zsörtölődjék már, bíboros úr! Nem mondott le maga semmiről. Mert egészen jól táplálkozik itt, s még szolgálja is van, akit pedig oly nehéz manapság beszerezni. Ha kinn maradt volna velünk, testalkatára való tekintettel, legjobb esetben is csak pályamunkás vagy nyugat-németországi emigráns lehetett volna. Valamilyen távvezetéken vagy szennyecsatornán dolgozna — mindegy! Tudja maga egyáltalán, hogy mennyibe kerül ma egy kilogramm dalmát füstölt sonka?
PLÉBÁNOS: A zabáláson kívül más is létezik a világon.
JELENA: Mi az a más?
PLÉBÁNOS: Hány éves?
JELENA: Ezt sohasem kérdezik egy hölgytől! Úgy látszik, képtelen palástolni paraszt származását.
PLÉBÁNOS: Szóval?
JELENA: Mondjuk, huszonnyolc...
PLÉBÁNOS: Ha ez idő alatt nem ismerte meg, hogy mi az a más, akkor nem ismeri meg soha!

JELENA: Maga kegyetlen! De legalább beszélget velem! Megértem — nem valami kellemes itt élni ebben a pusztaságban, anélkül, hogy a gondolatait bárkivel is megosztaná...

PLÉBÁNOS: Az ajtót ott találja az oltár mellett, jobbról, ha egyáltalán tudja, mi az az oltár!

JELENA: Kár! Pedig éppen szerettem volna meggyónni.

PLÉBÁNOS: Isten vele!

JELENA: Vagy nem gyónhat meg mindenki?

PLÉBÁNOS: Joga van rá mindenkinek! És a gúnyolódásra is joga van, de majd a másvilágon felelnie kell érte!

JELENA: Mennyibe kerül?

PLÉBÁNOS: Mi, hogy mennyibe kerül?

JELENA: A gyónás.

PLÉBÁNOS: Vallásos?

JELENA: Megkeresztelték, mint mindenkit a háború előtt.

PLÉBÁNOS: Nem akarom meggyóntatni!

JELENA: Valóban?

PLÉBÁNOS: Menjen el! Nincs több vesztegetni való időm magára.

JELENA: Ha jól értettem, maga megtagadja a segítséget az eltévedt báránycának?

PLÉBÁNOS: Az efféle trükkökkel itt nem boldogul!

JELENA: Rendben van, bíboros úr, rendben van! Elmegyek, e szent pillanatban elmegyek, ne zavartassa magát! És fogyassza csak továbbra is azt a kenyeret, amit a szegény halászok és szőlőtermelők maguktól vonnak meg. Csupán próbára akartam tenni — s most már mindent tudok.

PLÉBÁNOS: Próbára akart tenni?

JELENA: Valójában megpróbáltam még egyszer összebékülni az emberekkel és az istennel. Amint látja, nem sikerült.

PLÉBÁNOS: Várjon, nem értem egészen...

JELENA: Ismét meggyőződtem arról, hogy mi a hit, a büntetés, az elégetés, a tűz és a kéz lecsapatása... Nem változnak meg maguk még az elkövetkezendő kétezer év alatt sem. Különben, mincs is rá annyira szükségem! Élhetek én magam is! Ha pedig kell, majd meggyónok a sátánnak...

PLÉBÁNOS: *(ijedten imát kezd mormolni)* Ave Maria, gratiae plena...

JELENA: *(dölyfösen fölnevet)* Már megint megijedt, bíboros úr!

PLÉBÁNOS: Magát féltem, asszonyom!

JELENA: Valóban?

PLÉBÁNOS: Elcsábította a sátán!

JELENA: Az egész világot elcsábította! Olvas maga valaha is újságot?

PLÉBÁNOS: Ne beszéljen így! Egy napon majd mindannyian az Úr elé járulunk, s akkor felelni fogunk a tetteinkért...

JELENA: De maga nem fog! Maga már helyet bérelt a mennyország földszintjének első sorában és két alig használt szárnyat is beszerzett! S talán még hárfát is, nemde?

Igazi egyházi hivatalnok lett, mint a többi! Undorodom, hogy ennyire eltelt és elégedett a tisztaságával. Mi pedig, a többiek, majd az örök tűzön pörkölődünk, mi!? Hogy érzi magát, mint afféle földön járó szent? Mindnyájan vétkesek vagyunk...

PLÉBÁNOS:

JELENA:

Úgy viselkedett velem, mint egy kurvával! Rendben van, lehet, hogy kurva vagyok, mondjuk, hogy az vagyok! De legalább nem vagyok olyan hiú, mint maga! Azt viszont tudja, hogy — az istenkáromlásán kívül — minden bűn megbocsátható. És emlékezzen csak vissza, ki törölte meg a keresztre feszített Krisztus homlokát, ott azon a hegyen! Valamilyen pap? Valamilyen zsiros büntelen, aki rőfög az elégedettségtől, mert tiszta? Nem! Egy kurva! Igen, igen, mit ráncolja a homlokát. Kurva. Kurvaaaa! Nincs joga csak a magáénak tekintenie az istent. Nem lehet a magántulajdona. És az édesapja nem magára hagyta örökségbe! Igen, ezt illik tudnia, és így is kell viselkednie! Azért jöttem, hogy segítsen — ki tudja, lehet hogy most elmegyek és öngyilkos leszek a strandon —, maga meg itt elutasít, anélkül, hogy meghallgatná, mit akarok mondani. Felolvassak valamit?

PLÉBÁNOS:

(továbbra is imát mormol) ... és bocsásd meg a mi vétkeinket!

JELENA:

Íme, itt, a Bibliában minden meg van írva! Csakhogy maga ezt a könyvet csakis hivatali kötelességből olvassa! Hol az a hely, ahol megkövezik a kurvát?

PLÉBÁNOS:

JELENA:

János Evangélioma. Nyolcadik rész, harmadik vers... Igen, itt van! *(Izgatottan olvassa)* ... „Az írástudók és a farizeusok pedig egy asszonyt vivének hozzá, akit házasságtörésen kaptak vala, és a középre állítván azt,

4. Mondának néki: Mester, ez az asszony tetten kapott, mint házasságtörő.

5. A törvényben pedig megparancsolta nekünk Mózes, hogy az ilyenek köveztessenek meg: te azért mit mondasz?

6. Ezt pedig azért mondták, hogy megkísértsék őt, hogy legyen őt mivel vádolniok. Jézus pedig lehajolván, az ujjával ír vala a földre.

7. De mikor szorgalmazva kérdezték őt, felegyenesedve monda nekik: A ki közületek nem bűnös, az vesse rá először a követ.

8. És újra lehajolván, írt vala a földre.

9. Azok pedig ezt hallván és a lelkiismeret által vádoltatván, egymás után kimenének a vénektől kezdve mind az utolsóig; és egyedül Jézus maradt vala és az asszony a középen állva.

10. Mikor pedig Jézus felegyenesedett és senkit sem látva az asszonyon kívül, monda néki: Asszony, hol

vannak azok a te vádlóid? Senki sem kárhoztatott-é téged?

11. Az pedig monda: Senki, Uram! Jézus pedig monda néki: Én sem kárhoztatlak: eredj el és többé ne vétkezzél!"

Íme, az ember! Én meg azt hittem, hogy egy ilyen csendes, tiszta helyen élhet még valaki, aki nincs egészen beszennyezve a rossztól. Azt hittem nem ütközöm újabb fondorlatba, ami elől menekültem. Azt hittem eddig, hogy ez csak a politikusok, írók és kereskedők tulajdonsága... De nem! Plébános úr már megszokta az uralkodást és a mások engedelmességét. Elvesztette a gondolkodó ember tulajdonságait! Körülveszik a gyermetegek, akik elhiszik cirkuszi hókuszpókuszait az üstökről és a bennük rotyogó vétkezőkről. És csókolják a kezét, mert tisztelik, de maga — milyen ravasz! Fontossága tudatában odanyújtja a kezét, és élvezi a csókjaikat!

PLÉBÁNOS: Nem nekem, hanem az általam képviselt anyaszentegyháznak csókolnak kezét!

JELENA: Micsoda bölcs mondás! De mihelyt betoppan valaki, aki a saját fejével gondolkodik és a maga módján, maga pánikot csap! Mert a maga hazug világa összeomlik és darabokra törik és ekkor, hogy megmeneküljön, nyomban a sérthetetlen parkőr szerepét veszi át, aki este tízkor mindenkit hazaküld! Hát figyeljen ide! Ez nem a maga szentélye! A templom mindenkié, a templomba mindenki bemehet, hogy élvezze a hűvöst, a zenét — vagy amit éppen akar! Imádkozhat, elüldögélhet benne mindenki vagy egyszerűen csak rágondol valami kellemesre. Ezenkívül olvassa el, hogy itt fenn mit ír: „Ez a műemlék az állam védelme alatt van.” Az állam, én vagyok! Ezért ne próbáljon innen kidobni; mert nemcsak a pápánál, hanem az államhatalomnál is panaszt teszek! Ha nem tetszik a társaságom, elvonulhat a szobájába, vagy oda, ahol jól érzi magát. Én itt maradok. Itt!!! *(Elsírja magát)*

PLÉBÁNOS: Mire valók a könnyek? Van még talán más mód is...

JELENA: *(zokogva)* Kinek?

PLÉBÁNOS: Mindenkinek, aki időben bűnbocsánatot kér.

JELENA: *(még mindig zokog)* Úgy gondolja, hogy még nem késő?

PLÉBÁNOS: Ha őszinte lesz.

JELENA: Az ördögbe is! És ki hallgat majd meg? Manapság mindenki önmagával van elkeveredve! Egyáltalán kit érdekel más nyomorúsága?

PLÉBÁNOS: Vannak még emberek, akik meghallgatják.

JELENA: Hiábavaló!

PLÉBÁNOS: Hagyja már abba azt a sírást... A magasságos úgyis

megérti... Énáltalam, mert az én dolgom, hogy közbenjárjak!...

JELENA: Valóban megtenné?

PLÉBÁNOS: Megígértem. És sohasem vonom vissza a szavamat!

JELENA: Úgy gondolja, akkor megkönnyebbülök?

PLÉBÁNOS: Föltétlenül. Amikor pedig megkönnyebbül, úgy érzi majd magát, mint az újszülött.

JELENA: Mikor fogad?

PLÉBÁNOS: Az magától függ...

JELENA: Köszönöm. Most mennem kell...

PLÉBÁNOS: Várni fogom.

(Gregorián korális)

- I. KRÓNIKÁS: Radat Andjeli Radovani, megholt 1794-ben.
- II. KRÓNIKÁS: ... a híres „Il regno degli Slavi” című mű szerzője, kalligráfus és igen tanult ember. Fiatal korában nagy becsben valának a szonettjei. Mértéktelenül szerette az italt, és öreg korában valamilyen Ivana Vlaho nevű szolgáló után bomlott. Szeretett még az órákkal bibelődni.
- III. KRÓNIKÁS: Befejeztem volt az ő krónikáját, és folytattam az enyémet. Elmúlt a szép nyár, és íme, most már köd üli a tájat. Kezem a hidegtől elgémberedett, s ezért leteszem a pennát. Mavro Sorbini plébános, 1802. Aki majd engem követ, írja ide halálom dátumát. Ámen. Ámen. Ámen.
- I. KRÓNIKÁS: 1832. Én, Serafim Sorgo, plébános, Mavro Sorbini megyéjét örököltem, akinek a testét eme templom köve alá temettük, az oltártól jobbra és 16 lépésre az oszlopos erkélytől.
- II. KRÓNIKÁS: Luigi Šola Grgur, aki kétoszlopos erkélyt épített és a keresztények adományából kápolnát emelt, született Konavljén...
- III. KRÓNIKÁS: ... meghalt Szent Jakabon. Pihenjen békében, béke poraira!
- II. KRÓNIKÁS: ... áldott legyen az, aki ezeket a sorokat megmenti a feledéstől és visszahozza a napvilágra, amely bennünket, bűnösöket beragyog.
- I. KRÓNIKÁS: ... ezüsttel és arannyal teli folynak a folyók!
- III. KRÓNIKÁS: Az elkövetkező 20 esztendőben nem történt semmi különös, csupán Savoyai herceg perzselte fel Župát. Katonái hat aranyozott szattyánbőr kötésű könyvet, tizenkét mezopotámiai szőnyeget, nyolc hordó elsőrendű bort, tízezer csillogó aranytallért, öt vég arannyal és ezüsttel hímzett damaszt selymet, harminc karvastagságú gyertyát és egy új vörösréz harangot vittek el, ezenkívül pedig negyven szarvasmarhát, hogy a letarolt szőlőskerteket ne is említsem... Filip Grešković. Érje utol a büntetés ezeket a pogányokat. Ámen.

- II. KRÓNIKÁS: A hatodik hónapban megszületett a kis herceg és nagy volt a vigalom, három napig dörögtek az ágyúk.
- I. KRÓNIKÁS: Elfogtak két tolvajt, egynek meg lecsapatták a kezét.
- II. KRÓNIKÁS: Oro Jakin barát. Született Cílipin, meghalt...
- III. KRÓNIKÁS: ...Szent Jakabon 1921-ben. Lučičin temették el, mert a megboldogult plébános az egyházi törvények szerint nem adhatta rá áldását, mivel önkezőleg vette el az életét, mégpedig a következőképp: a negyvenkilós vörösréz harangot a nyakába kötötte, belegázolt a tengerbe, és mindaddig ment, amíg el nem fogyott a levegője. Pontosan az osztrigatelepi oszlopai alatt találták meg, ahol a nép emlékezete szerint hajdan köfőjtő volt. A dubrovniki püspökség kancelláriája ugyanaz év november 18-án értesítettett. Augustin Jakelia barát, Rosario Úrasszonya templomának plébánosa.

(A lassan elcsendesülő gregorián korálisba kövezeten csattogó cipősarok-kopogás vegyül)

- JELENA: *(mintha olvasna)* ...ezerkilencszázhatvankilencben sátán tűnt fel egy asszony képében. Szégyentelenül mezítelen testtel behatolt a szentélybe és bájaival kísértésbe akart hozni...
- PLÉBÁNOS: Már megint mezítelen! Ez több a...
- JELENA: *(folytatja)* ...abban a pillanatban, amikor keresztet vetettem, kígyóvá változott, és elmenekült az autótól felé. Bíboros úr, fogalma sincs, hogy mennyire hiányzott egész délután!
- PLÉBÁNOS: Kár, hogy nem válaszolhatok a maga hangnemében!
- JELENA: Úgy, úgy, csak duzzogjon!... De figyeljen ide... Az, a dátumokkal, amit olvas, úgy hiszem, nem egészen világos előttem...
- PLÉBÁNOS: Közülünk mindenki ott folytatja a krónikát, ahol az őt megelőző abbahagyta. Mindenki halálát az utána következő jegyzi be.
- JELENA: És maga... És magának is van dátuma?
- PLÉBÁNOS: Mint az előttem járóknak.
- JELENA: És... És — láthatom?
- PLÉBÁNOS: Mit érne, ha megtiltanám — végül úgyis úgy lesz, ahogy maga akarja!
- JELENA: *(végre elkomolyodva olvas)* ...születtem 1937. április 8-án. *(Ideges nevetés)* Én is belekerülök a krónikájába?
- PLÉBÁNOS: Meglehet.
- JELENA: Megtehetnénk azt ma?
- PLÉBÁNOS: Állok a rendelkezésére.. Kövessen!

(Orgonaszó)

- JELENA: Mért kell ebben a fülkében ülnünk? Semmit sem lehet látni!
- PLÉBÁNOS: Legalább könnyebben kitarja a szívét, ha nem látja azt, akihez beszél...
- JELENA: Csakhogy én megjegyeztem a szemét; zöldek, a szembogara körül meg apró sárga pontocskák vannak. Ha nevet, a pontocskák megritkulnak, ha pedig haragszik, elsötétülnek. Mondta már magának valaki, hogy a legszebb szemei vannak a környéken?
- PLÉBÁNOS: Kezdjük hát!
- JELENA: (suttogva) En már gyónok!
- PLÉBÁNOS: Mért suttog?
- JELENA: Sötétben mindig suttogok. Ezenkívül a leheletét is érzem... És maga az enyém?
- PLÉBÁNOS: Ki kit gyóntat itt?
- JELENA: Csak kérdeztem...
- PLÉBÁNOS: Szóval?
- JELENA: Sürgeti az erotikus jeleneteket?
- PLÉBÁNOS: Már olvastam a Dekameront.
- JELENA: Hát szabad?
- PLÉBÁNOS: Ismerni kell az ellenség fegyverét, ha csatát akar nyerni, nemde?
- JELENA: Szentháború?
- PLÉBÁNOS: Bizonyos értelemben.
- JELENA: Kellemes hangja van. Azaz, maga, éppenséggel aranyos, istenemre. Szokott tükörbe nézni?
- PLÉBÁNOS: Csak ha borotválkozom.
- JELENA: Öröm magával beszélgetni. Tudja, mindeddig csak impotens szájhősökkel találkoztam, akik minden mondatot úgy kezdenek, hogy: Én! Tudja, milyen komplikált és mennyi erőfeszítésbe kerül az, hogy az ember hozzászokjon ezekhez a dolgokhoz, hogy ne piruljon el a mások disznóságain? Emlékszem, pár évvel ezelőtt még majd meghaltam szégyenemben, ha egy színész hamisan játszott a színházban! Majd elsüllyedt alattam a föld, amikor azt láttam, hogy a televízió valamelyik műsorvezetője — abban a hiszemben, hogy felülmúlhatatlan — pózba vágta magát... Pózba?
- PLÉBÁNOS: Már megbocsásson; ezzel a kifejezéssel azt illetik, aki a saját esélyeit csökkenti — elég világos vagyok?
- PLÉBÁNOS: Úgy hiszem, értem...
- JELENA: Csak nemrég sajátítottam el annak a tudományát, hogy mások dolgai ne érdekeljenek. Megvallok valamit: időről időre még élvezem is a kellemetlen helyzeteket! Szép siker, nemde?
- PLÉBÁNOS: Ahogy vesszük...
- JELENA: Tetszik nekem ez a hely! És úgy hiszem, ez a film-előhívásra alkalmas fülke is tetszik. Egy kissé a ha-

lára emlékeztet! Márpedig olyan szép, ha az emberek kitalálnak egy dobozt, amely a púderra vagy a halálra — esetleg a tömjénre — emlékeztet, szép ha évente egyszer blöffölés nélkül beszélhetnek egymással...

PLÉBÁNOS:

Hogy mondja?

JELENA:

Persze, persze! Elfelejtettem, hogy mi tulajdonképpen két különböző nyelven beszélünk. Elnézést! Blöffölni annyit tesz, mint a színházon kívül színészkedni. Hazudni, de nemcsak hazudni, hanem a magatartást a hazugsággal is elvegyíteni. Egyszóval: blöffölni. Nem, nem tudom ezt megmagyarázni!

PLÉBÁNOS:

Ne erőltesse magát. Inkább folytassa!

JELENA:

Ez a fülke az a hely, amely az egész e nyári bűneim után eszembe jutott. Biztos vagyok benne, hogy az, amit most mondok, köztünk marad! Bár az is igaz, hogy mindazt, amit most magának mondok el, másnak is elmondhatnám. Én nem röstellem a tetteket és az érzéseimet! De mit ér, ha valakinek meggyónok valamit — akkor amíg csak élek, barátságban kell vele lennem, mert ha összekapok vele, mindazt, amit elmondtam, felhasználhatja ellenem. Egyfajta megállapodás ez, amely megköti az ember kezét! Tudja, legjobb volna, ha mindazok, akik túl sokat tudnak rólam — halottak volnának! Igen, igen, halottak! És van itt még valami: ha valakit a bajaival és a piszkos dolgaival traktál — akkor ő ugyanabban a percben szükségét érzi, hogy magára löcsölje: a saját novellát! Olyasmi ez, mint a titkok kicserélése, érti? Ily módon egymás titkai felett őrködnek, s ha az a másik dumálni kezd — maga szépen befogja a száját a novellaküldeményekkel! Megsúgok valamit: egyre kevesebb az olyan ember, aki tud valamit és hallgat, és egyre több az olyan ember, aki alig várja, hogy azt, amit tud, kifecsegye, maga ellen fordítsa!

PLÉBÁNOS:

Szép kis pokolban él!

JELENA:

De ez még semmi! Látnia kellene Amerikát! Ott, szavamra, busás összeget fizetnek az emberek az orvosoknak csak azért, hogy hetente egyszer bőrdíványra feküdjenek és gyermekkorukról regéljenek! Tavaly magam is láttam ezt New Yorkban! Végül is — mit tegyek? Fussak az erdőbe és kiáltsak a szélbe? Utazzak másodosztályú vonatfülkében, és tegyek valómást a véletlen útitársaknak? Próbáltam már ezt is! De csak addig volt szép, amíg tartott az éjszaka, reggel meg! Istenem, reggel meg szánalmas volt minden — eltűnt a szemek csillogása, odalett a simogató kéz, s ugyanígy odalettek azok a párafelhők is, amelyek az ablak mellett szálltak! Csak a reggeli szakállba bújt arcok, a padlón eltaposott cigarettacsontok, almacsutkák és narancshéjak maradtak meg!

Félbehagytam az utazást csupán azért, hogy ne bámuljam azt az embert, aki egyetlenegy éjszaka mindent megtudott rólam! Ma, ha utazom valahová, hálókocsival megyek és a fülke mindkét fekhelyét kibérellem! És amikor már mindenre keresztet vetettem, ott feküdtem lenn, azon a kis strandon, az osztrigatelep mellett, s akkor arra jött maga a parton. Olyan soványan, feketébe öltözötten inkább szellemre hasonlított, mint élő emberre. Mintha valakinek az árnyéka lépkedett volna! Közvetlenül mellettem haladt el, anélkül, hogy rám tekintett volna, pedig anyaszív meztelenül feküdtem. Békességet láttam az arcán. És arra gondoltam: Íme az ember, aki fölfedezte a titkot, bár nem idősebb nálam! Másnap ide jöttem, és az előtte való egész éjjel úgy éreztem magam, mintha valami szépnek, kedvesnek vagy mit tudom én minék a küszöbén állnék! Úgy éreztem magamat, mint a gyerekek ünnepek előtt, amikor abban bíznak, hogy valamilyen hihetetlenül fontos esemény történik velük. Ehhez hasonlót, higgye el, kislány korom óta nem éreztem! Egyszerre minden titokzatossá vált — a táj is, a kikötött csónakok is és a növények is, amelyeket addig észre sem vettem. Olyan morajló és biztonságos volt minden... Hogyan magyarázzam meg? Vagy untatom?

PLÉBÁNOS: Beszéljen csak, beszéljen! Ha kibeszéli magát, megkönnyebbül.

JELENA: Biztos ez... atyám? Biztos benne, hogy képes lesz megérteni? Persze, a saját szemszögéből! Mert azt hiszem, hogy maga sohasem vétkezett még...

PLÉBÁNOS: Senki sem egészen tiszta, drága asszonyom. Mire válnak akkor a templomok? Arra, hogy megszabaduljunk bennük a bűneinktől és amikor út majd a megváltás órája, tisztán álljunk az Úr elé...

JELENA: *(nevet. Előbb röviden, aztán egyre hangosabban. Fékeltelen nevetése betölti a katedrális)*

PLÉBÁNOS: Valami nevetségeset mondtam?

JELENA: Dehogy! Csak arra gondoltam, hol végződik a modern idő! Istenem, az összes elektromos gép, a bolondos holdutazás, a televízió mellett, a tengernyi lélekelemző könyv, a happening és a legbölcsebb lélekidomárok mellett — én itt ülök, isten háta mögött, és meggyónok egy falusi plébánosnak! Íme, meddig jutottunk!

PLÉBÁNOS: Először is, kedvesem, egyetlenegy hely sem isten háta mögötti! És ne feledje, minden ember egyforma — a szegény is, a gazdag is, a bölcs is meg az is, aki ostoba. Meg nagyon írva: „Boldogok a lelki szegények — mert övék a mennyek országa.” Ami pedig azokat a dolgokat illeti, amelyekkel a maga hiábavaló világa büszkélkedik (mert az nem az én világom, s nem a szegény földművesek és halászok világa),

azokról tudnia kell, hogy a sátán formaváltozásai. Mert többé nem hatalmas fölszarvazott macska az, ahogy együgyűségükben elődeink hitték, hanem lehet, hogy a postás, aki zsarolólevelet továbbít; a lift, amellyel le-föl szaladgál, anélkül, hogy gondolna valamire; vagy egyszerűen a felhők felett zúgó repülőgép, amikor azt hiszi, hogy az ember leigázta a természetet, vagyis az istent — nem is sejtjén, milyen csalóka és olcsó ez a győzelem. Pedig lehet, hogy épp abban a pillanatban rák vagy valamilyen más gyógyíthatatlan betegség emészti magát... Mert mi a sátán? Valami, ami a Földgolyó egyik pontjáról a másik pontjára üzi az embert, ami arra kényszeríti, hogy megkóstolja ezt vagy azt az italt, hogy elfecsérelje a pénzét és az idejét... Hallgatjátok egymást, de nem értitek, mert így rendelte el az isten, amikor Bábel tornya építésekor az eget is meg akarták ostromolni!

JELENA: Rendben van, nem titkolom, hogy ahhoz a világhoz tartozom! De azt is mondta: még nem késő.

PLÉBÁNOS: Sohasem sülyedhet olyan mélyre az ember, hogy ha időben bűnbocsánatot kér, ne részesüljön isten kegyelmében! Folytassa!

JELENA: Váltogattam az idegen ágyakat, anélkül, hogy bármire gondoltam volna. Csak úgy megszokásból! Mert mindnyájan gyönyörködtek bennem, hajtogatták, hogy jól nézek ki, s azért, mert végtére is ez volt a mi életstílusunk. Mindazok a férfiak úgy összekeveredtek bennem, mint a kártyalapok. Nem tudtam megkülönböztetni az arcukat, szokásukat, kezüket, a szobájukat, ahol ébredtem és a fürdőkádjukat, törülközőjüket, gramofonlemezeiket sem, amelyeket aközben hallgattunk, amíg az történt! Egyesek tehetetlen emberkének bizonyultak, és zokogtak a vállamon, mások közömbösek és önzők voltak, míg megint mások gombos kéjvágyók — valóságos állatok! És végül mindez egyetlenegy éjszakába, egyetlenegy cigarettahamuval, verejtékkel és unalommal átítatott ágyba torkollt. Azután tükör elé álltam, és bámultam az arcomat. Festékért nyúltam, előbb kékre, majd feketére festettem a szemhéjamat, aztán meg beporoztam az orrom, és elindultam valahová, mint valami holdkóros. Igen, mint valami holdkóros! Van az úgy, hogy az ember bizonyos időt úgy él át, mint valami alvajáró, holott voltaképpen nem is él. Ne, ne mondjon semmi okosat — mert semminek sem lesz rám hatása mindaddig, amíg azt nem érzem magam is! És egyszer annak is meg kell történnie!

PLÉBÁNOS: Minek?

JELENA: Gondolom annak az átváltozásnak... A lepkebáb ébredésének. Vagy valami ilyesminek!

- PLÉBÁNOS: Valamennyi hely közül mért választotta éppen Szent Jakabot?
- JELENA: Egy este leittuk magunkat, de mégis unatkoztunk. Dubrovnikból északra indultunk az autóúton. Nem bírtam őket tovább elviselni és kiszálltam a kocsiból. Úgy rémlett, hogy itt csend van és az embernek nem kell örökké másnak mutatnia magát, mint ami. Ennyi volt az egész!
- PLÉBÁNOS: Elmondott mindent?
- JELENA: Mindent.
- PLÉBÁNOS: És most megkönnyebbült?
- JELENA: Úgy érzem, nem.
- PLÉBÁNOS: Valóban?
- JELENA: Még csak most kuszálódott össze minden!
- PLÉBÁNOS: Hogyan?
- JELENA: Látja, a világ összes dolgai közül, amelyek boldoggá tehetnek, én egyetlenegyét választottam — magát...
 PLÉBÁNOS: Én nem vagyok dolog!
- JELENA: ...de maga nem is lehet az enyém. Olyan ez, mint amikor magáé a legdrágább zongora, de nem tud rajta játszani. Mint amikor esőben egy bezárt kastély előtt áll, de nincs kulcsa, hogy bejusson.
 PLÉBÁNOS: Ez az érzés ismeretlen előttem!
- JELENA: Oh, én ebben szakértő vagyok. Egyszer autóstoppal utaztam...
- PLÉBÁNOS: Autóstoppal? Mit jelent ez a szó?
- JELENA: Kimegy az útra, és odaáll a jobb szélére. Amikor jönnek az autók, fölemeli az ujját, így, és a lehető legbájosabban rámosolyog a sofőrre. Neki csak egyetlenegy pillanat áll a rendelkezésére, hogy észrevegye magát, mielőtt még elrohan, és magának ezt a pillanatot úgy kell kihasználnia, hogy a fejébe, a szemébe, az emlékezetébe is maga ivódjon be, lefékezze a kocsiját, s magát megmentse a gyaloglástól. Ez az autóstop!
- PLÉBÁNOS: Szóval: tetszeni valakinek!
- JELENA: (főlkacag) Dehogyan! Az autóstop: az az idegen gépkocsi leállítását jelenti az úton!
- PLÉBÁNOS: És mi történik azután? Akart még valamit mondani?
- JELENA: Egyszer így rám esteledett a néptelen betonúton, a síkságon. Száz kilométer körzetben csak egyetlenegy ház volt, s azt is széles, sötét kert választotta el az úttól. Ott álltam a ház kapujában, és vártam, hogy elálljon az eső, ami tiszta hülyeség volt — mert ekkor már két hétig megállás nélkül szakadt. A kert rácskerítésén át a szobában járkáló tulajdonos árnyékát figyeltem. Az az ember odament a könyvszekrényhez, és leemelt egy kötetet. Szinte biztosra vettem, hogy Graham Greene valamelyik bűnügyi regényét vette a kezébe — akit istenfítek! Egy asszonyt is láttam, ahogy megveti az ágyat; egy percre meglebbentette a

fehér, kikeményített lepedőt — és én megesküdnék rá, hogy egészen hozzám hallatszott a suhogása, s a fől szálló levendula illatot is érzem, habár a ház és a kapu közt több mint húsz méter távolság volt. Úgy éreztem ekkor magam, mint valami törvényen kívüli, érti? A kert egyik oldalán a normális világ, a másik oldalán pedig — az út, a törvénytelenység, az eső és a sofőrök, akik mindig megfizettetik szolgálataikat...

PLÉBÁNOS:

JELENA:

Csak nem akarja azt mondani, hogy azokkal is... Éppen azt akarom mondani! Elöttem volt az éjszaka, s ha szerencsés vagyok, egy tehergépkocsi a következő száz kilométerre. Mert ilyen időben és éjszaka legfeljebb tehergépkocsikkal találkozhatok; a gépkocsik ritkaságszámba mentek. Tudtam mi vár rám: egy sofőr, akivel megosztom majd a vezetőfülke zsíros fekhelyét, vöröshagyma- és benzinbűzét. De ki lesz ez? Ki vesz maga mellé? És rám kényszeríti-e majd, hogy vedeljem a pálinkát vagy, ami még rosszabb, azt a ragadós likórt, amely a benzinkutak legelölkelőbb itala, s a tékozlás utolsó sikolya? Ime, mire készültem fel azon az éjszakán, amikor azt a boldogan pihenni térő családot figyeltem...

PLÉBÁNOS:

JELENA:

Szegény gyermekem... Később ismét visszanyertem, vagy helyesebben mondva, ismét élveztem mindazokat a dolgokat — gondolom, a bűnügyi regényeket, a kandallóban a tüzet, a puha takarót, a gramofonlemezeket, a Sylvester konyak illatát... Mégis ez nem ugyanaz, mint, amit ott láttam, annál a vidéki családnál, bár az én lakásom sokkal nagyobb és berendezettebb is lehet — de azt a melegséget és azt a biztonságot, amit azon az éjszakán véletlenül pillantottam meg, soha el nem érem. Érti?

PLÉBÁNOS:

JELENA:

Teljesen megértem!... Látja, beszélhetek magával, mindent megvallhatok magának, jobban, mint bárkinek, sőt még meg is érinthetem... *(Suttogva)* Hol van...

PLÉBÁNOS:

JELENA:

(suttogva) Itt...

PLÉBÁNOS:

JELENA:

Szabad? Igen, szegény gyermekem, igen... Karcshú, száraz ujjai vannak... Istenem, milyen hosszúak! Sose hittem volna, hogy egy férfi ujjai ilyen karcshúak és finomak lehetnek... Atyám, engedje meg, hogy megérintsem őket az ajkammal... Szabad?

PLÉBÁNOS:

JELENA:

Szabad, szegény gyermekem, szabad... Látja, az ajkam a tenyerén pihen, maga pedig mégis oly elérhetetlenül messze van tőlem, hogy én mindörökké elvesztem. Úgy érzem, egy ilyen tiszta ember mellett százszor vétkesebb vagyok... Atyám, maga, maga is megsimogatott?

PLÉBÁNOS: Sokat szenvedtél, lányom... Hogy hívnak?
JELENA: Jelena...
PLÉBÁNOS: Amikor először megpillantottalak, lent az osztriga-
telep mellett, rá se gondoltam...
JELENA: Atyám, tegye a kezét a testemre, könyörgöm, kö-
nyörgöm...
PLÉBÁNOS: Oh, igen, igen...

(A gregorián korálisba a három kórusban beszélő krónikás hangja vegyül)

A HÁROM KRÓNIKÁS:

Ezt a templomot isten megtestesülésének 1286. évé-
ben Orhan fejedelem építtette a sátán feletti győze-
lem dicsőségére, felszenteltetett pedig Acolina bíboros
kegyelméből Rosairo Úrasszonyának, Szent Jakab vá-
rosa védőszentjének nevével...

I. KRÓNIKÁS: A világtól csuhával és falakkal, ezenkívül pedig he-
gyekkel és tajtékzó hullámokkal elszigetelten rovom
e sorokat, abban a hiszemben, hogy egyszer majd
valamilyen velem együtt érző szenvedő elolvassa
őket. Rudjer Bartolo Rókus, akinek a csontjai hiába
fognak elporladni e szentély lábai alatt...

*(A Krónikások hangjába a Plébános és Jelena szerel-
mes suttogása szüremlik. Ezek fojtott hangokból és
szaggatott „Ah” vagy „Oh, ezt ne, ne!” felkiáltásokból
állnak. A hallgatónak mindvégig kétközben kell ma-
radnia, hogy voltaképpen mi is történik a templomban
kettőjük között. Jobb, hogy féljen a saját gondol-
taitól, mint hogy biztosan tudja)*

II. KRÓNIKÁS: Átkozott száműzetésem öblében teljes huszonöt esz-
tendőn át számoltam a dagály és az apály váltakozá-
sát. Láttam miképp telnek meg a kagylóhéjak, láttam
az olajbogyók érését, és a vadak üzekedését is láttam.
Szemmel kísértem, miképp nőnek a gyerekek és ho-
gyan mennek el meghalni a háborúban vagy kemény
munkában. Láttam áldott asszonyokat, akik tegnap
még mint kislányok a homokban játszottak, láttam
mint gömbölyödik a derekuk, mint árasztja el a szem-
műket valami csodálatos ragyogás — hallottam a cse-
csemők sírását, és magamba szívtam az éppen csak
megásott sír szétpergő göröngyeinek a szagát. A halak
sokasodtak a halászok örömére, a kecskék és a juhok
sokasodtak a pásztorok örömére, a gyermekek megszü-
lettek a férjek örömére, az olajfák ágai letöredeztek a
termés súlya alatt a földművesek örömére; éltető
nedvek keringtek az állatokban és a növényekben,
egyszóval mindabban, ami az öblben élt. Engem pe-
dig megmérgeztek a dohos és penészes krónikák, mi-

dön azt néztem, miképp iramlik el mellettem az élet, amit nem éltem soha. Uram istenem, miért róttad rám ezt a büntetést, amikor arra születtem, hogy hússal, véremmel és simogatásommal is ünnepelek. Miért, miért, oh, vajon miért?

JELENA: Hát nem mindegy, hogy hol?

PLÉBÁNOS: Ne, ne, ne kényszeríts ilyesmire! Azt nem tehetem...

JELENA: Nyugalom, kedves bíborosom! Tapasztaltabbakkal is megesik ez...

PLÉBÁNOS: Milyen bársonyos a bőröd...

JELENA: Olyan fehér vagy, sohase napozol? Ne olyan gyorsan, bíborosom, ne olyan... gyorsan! Én meglehetősen drága játékszer vagyok, tudod? Most egy sereg híres férfi megirigyelne... Oh, istenem, de jó ez...

(Szerelmi kiáltások, korális és fúga)

Szűcs Imre fordítása

költők és versek

A majom lejött a fáról —
Tökszüret és háború.
És éle Péleg, minekutána nemzé Reut,
kétszázkilenc esztendeig, és nemze
fiakat és leányokat.
És éle Reu, minekutána nemzé Attait, Nathant és Azaviákat,
még négyszázharminc esztendeig, és nemze
fiakat és leányokat.
És éle Attai és nemze fiakat és leányokat,
És éle Nathan, minekutána nemze fiakat és leányokat,
És éle Azaviák és nemze fiakat és leányokat —
És megszületett Obed is és nemzett,
nemzett erős fiakat és leányokat.
És lett egy sereg nemzetség —
Tökszüret és háború.

Akumenosz nemzé Erüximakhoszt,
aki kíváncsi volt és sokszor érdeklődött
Agathón közérzete iránt.
Phaidrosz egy meztelen nő fölött szónokolt,
Achillész kedvese Patroklosz
a férfihasadmány volt,
holott Achillész, a hímnő,
nemcsak Patroklosznál volt sokkal szebb,
hanem valamennyi hősnél.
Ezért tisztelték Alkétisznél is jobban Achillészt,
akit Thétisz nemzett,
akit Thétisz is temetett —
Tökszüret és háború.
Apák temetik a gyerekeket —
Tökszüret és háború.
Gyerekek temetik az apákat.

Julius nemzé Theodosiust,
Itil nemzé Edekont,
Irnák nemzé Ellákot,
Árpád nemzé Zoltánt,
Isztok nemzé Bakiját,
Bakija nemzé Zalánt,
Dengezich nemzé Demetrioszt,
Demetriosz nemzé Juliust,
Julius nemzé Alexandroszt,
Alexandrosz nemzé Togrúlt,
Togrúl nemzé Placidiát de az elkurvult —
Tökszüret és háború.

A sátorverés után Gunter nemzett fiakat és leányokat,
A várszentelés után Gundobád nemzett fiakat
és nemzett még háromszáztizenkét esztendeig,
de csak erős fiakat.
Lebéd nemzé Ösböt, Eniköt és Mikolt,
Mikol nemzé Zabergánt,
Zabergán nemzé Zabergánt és ismét Zabergánt,
Geiserich nemzé Thusneldát, aki meddő volt,
és ezért lett
Tökszüret és háború.

Khus nemzé Nimródót,
és ez hatalmassá kezdett válni a földön,
Élásá nemzé Sisémaít,
és ez hatalmassá kezdett válni a földön,
Abigél szülé Amasát és Félixet,
és ezek hatalmassá kezdtek válni a földön,
Ábrahám nemzé Guidót, Vincét, Izidort,
és ezek hatalmassá kezdtek válni a földön,
Desiderius, Helvetius, Constantinus, Titus és Julius
hatalmassá kezdtek válni a földön,
és amikor hatalmassá kezdtek válni a földön —
Tökszüret és háború.

Wilhelm nemzé Ceciliát, Reginát, Ottót és Artúrt,
és Artúr hatalmassá vált —
Tökszüret és háború.

Tass fia Tarján,
annak fia Árpád,
Béla fia Csák,
annak fia Lehel, Gyula és Etel,
Gyula fia László,
aki hatalmassá vált —
Tökszüret és háború.

Todor fia Zalán, aki megfutott,
Danilo fia Iván,
annak fia Cirill,
Cirill fia Vladimir, Stevan és Jovan,
Jovan fia Dušan,
annak fia Dušan,
aki testvéreinél tiszteletreméltóbb volt —
Tökszüret és háború.

Musztafa nemzé Alit,
Ali nemzé Szulejmánt,
Szulejmán ágyasa Fatima, Milica, Juliska,
És éle Szulejmán kerek száz esztendő, és nemzett
fiakat és leányokat,
Fatima fia Omár,
Omárnak ágyasai Neda, Stanka, Ileana, Zsuzsanna és Vanda,
Milica fia Szkender,
És éle Szkender kétszázötven esztendeig, és nemzett
fiakat és leányokat,
Juliska fia Atanász,
Atanász ágyasai Petronella, Margit, Emina, Zorica és Ágota,
És éle Atanász, minekutána nemzett fiakat és leányokat
még százötven esztendeig, és nemzett
fiakat és leányokat —
Tökszüret és háború.

János nemzé Balázst, Gézát, Istvánt, Lászlót, Mátyást,
Balázs nemzé Gézát, Tibort, Istvánt, Artúrt, Hugót, Leót,
Géza nemzé Ottót, Vilhelminát, Hedviget, Jolánt, Bertát,
Ottó nemzé Guidót, Hansot, Adolfot,
Hans nemzé Félixet és Hildát,
Félix nemzé Johannt,
Johann nemzé Alfonzot,
Alfonz nemzett Alfonzot
aki építé Onót és Lódot és ezeknek mezővárosait,
Félix, Johann, Berta, Vilma, Lili lettek a fők Ajalonban,
Ajalonban lakozó nemzetek és nemzetségek között,
És ők voltak azok
akik űzték Ajalon lakóit,
És ők voltak azok
akik elűzték Gáthnak lakóit —
Tökszüret és háború.

És éle Félix, minekutána nemzeti fiakat és leányokat,
És éle Johann, és nemzeti fiakat és leányokat,
És tizszer lett másállapotos Berta,
tizszer Vilma,
Lili már nem bírta —
Ekkor Jovan nemzé Ivant, Milant, Vericát és Milicát,
Matija nemzé Stipét, Jurét, Krešimirt és Zdenkát,
Stevan nemzé Mariját, Dušant, Trivót, Stankát és Jasminát,
János nemzé Istvánt, Mátyást, Annát,
Mihály nemzé Pétert, Máriát,
József nemzé Lászlót,
Trailo nemzé Jont, Aurelt és Ileanát,
Pavel nemzé Jant és Zuzánát,
Miron nemzé Jovgent és Jakimot,
Izidor nemzé Sault és Samut,
Samu nemzé Sault és Izsákot —
És a fentiek mind választott ajtónállók voltak Ajalonban,
és népek és nemzetségek szerint nemzetek,
És népek és nemzetségek szerint néztek négyfelé,
Néztek napkeletre,
Néztek napnyugatra,
Néztek délre és északra,
Amint néztek —
Tökszüret és háború.

És újra néztek,
Néztek napkeletre —
Tökszüret és háború.

Amint néztek napnyugatra
Tökszüret és háború.

Ahogy délre néznek
Tökszüret és háború.

Északra hogy néznek
Tökszüret és háború.

Es éle Péter és nemzé Petart,
Es éle János és nemzé Jovant —
Es Petar nemzé Markót, Mirkót, Milicát,
Es Jovan nemzé Mirkót, Markót, Maricát —
Tökszüretre tökvirág,
Es Marko nemzé Maricát,
aki világra hozta Sredojét,
Es Mirko nemzé Milicát,
aki világra hozta Sredojét —
Es Sredoje nemzé Sredojét és ismét csak Sredojét.

Es élt Péter, minekutána nemzé Petart,
még hosszú évekig, és nemzé Josipot, Stevant és Ivant,
Es élt János, minekutána nemzé Jovant,
még hosszú évekig, de impotenssé vált —
Tökszüretre tökvirág,
Es a fentiek közül sokan himnőkké váltak,
Sokan lettek fiatal férfihasadványok,
Sokan meg választott ajtónállók —
Tökszüretre tökszüret,
Es csak népek szerint nemzettek,
Es csak népek szerint néztek egyfelé,
Néztek napkeletről,
Néztek napnyugatról,
Néztek délről és északról,
Amint néztek —
Tökszüret és háború.

Es újra néznek,
Néznak napkeletre,
Néznak napnyugatra,
Néznak délre és északra,
Amint néznek —
Tökszüretre tökszüret,
Es tökvirág.

háromszor három

Magyarországi költők verseiből

Este a körmönfonóban

ALLNI KELL A KÖNTÖRFALNAK
RAKJUK RAKJUK IRMAGOSRA
HEBEHURUGY KÓTYAGTOLLUNK
JUTALMA A HAJÍTÓFA

MIG VESZTÉGLÁB KACKIABÁL
NÁDFEDELIBÁBLABÍRÓ
RIPITYÓKÁS CSEREPUTTYNAK
ÉPÜL A KÓTYAVITYILLO

PÖRGELÁNYHAJAS VERŐFELY
ALAMUSZÁJA JÁR MOSTAN
CIKORNYADOZHAT A VÉRSZEM
ESTE A KÖRMÖNFONÓBAN

Nyerges András

Zürdöngölő

Mért nem mozdulsz, fülebot?
Van mihaszon, jó sok:
ingyombíngyen dínomdán,
rázunk riherongyot!

Ugrabugris ihajlár!
Ihajlárifári!
Lesz bolhából kacifánt —
kacifántiázis!

Lesz kézközön özönvíz —
átabotlik fül fark.
Ha a hülthely ütődött,
szakad a pakompart!

Álmélkotkod szemeszáj,
retyétek, rutyátok.
Tömtök zsiros pákosztal?
Kótyonfittyet hányok!

Nyerges András

K a l á k a

Irgum Bákóm Ákóm Burgum
Csete Hupa Hepe Paté
Csere Dérrrel Bere Durrál
Eskem Giling Beskem Galang
Sziszi Locsi Fuszi Fecsi
Ripsz Cók Ropsz Mók
Agya Csihi Bugya Puhí

Tere Lári Fere Fári
Apró Csiri Cseprő Csáré
Ingó Kaca Bingó Bajka
Kence Hébe Fice Hóba
Eben Bura Terem Guba
Csip Locs Csup Pocs
Sete Suta Szine Kura

Nyerges András

D i s z s z e m l e

SZURONY SZÁJ SZURONY
SZURONY SZÍJ ARC
SZURONY SZÁRNY SZURONY
SZURONY SZÚRJ ARC
SZÍJ ARC SZURONY
SZÍJ SZURONY SZÁJ
SZÍJ SZÁJ SZURONY
ARC SZURONY SZÁRNY

Ez a DISZszemle,
Ez a DISZszemle,
Ez a DISZ-SZEM-LE!
SZEMle, viGYÁZZ!
SZEMle, píHENJ!

De a DISZlépés,
De a DISZlépés,
De a DISZ-LÉ-
De a DISZlépés,
De a DISZlépés,
De a DISZ-LÉ-

Egy TISZT lép és
Tíz TISZT lép és
Száz TISZT lép és

Egy DÖC-cenés,
Száz DÖC-cenés,
Csak DÖCCE-DÖCCE-DÖCCENÉS!

Fel láb!—
Fél láb —
Láb le!
Láb fel!
Derekad roppan.

Harminc centi a földtől,
Negyven centi a földtől,
Százhusz centi a földtől,
SZAKADJUNK EL A FÖLDTŐL!

Sorakozzon már!
Sorakozzon már!

Hisz a diszlépés,
Hisz a disz-bélés...

DISZ-BEN-LÉ-PÜNK!
DÖCCEN A DACUNK
DÖCCEN A DACUNK
DAC-DAC-DAC-DAC!

DISZ-BEN-LÉP!
A DISZmenet,
A DISZletek —

beh szép,
beh szép,
beh szép!

Leszé-
leszé-
leszé-
leszédül főntről már a tisztelt
tábornok s hadügyminiszter,
s beszél,
beszél,
beszél...

Diszbe döccent itt az utca!
Disztribün és disz-galambduc!
Diszbe tisztulsz!
Diszbe pusztulsz!

Disz-celofánba bífsztekét!
Disz-zubbonyba tisztetekét!
TISZTE-TISZTE-TISZTELEGJ!

Lábunk alatt disz-belek,
épp' kiontott kábelek —
Érzed kedves? Még meleg,
még meleg, még meleg...

Nagy MESTerünk,
HázMESTerünk
is diszbeül-
is diszbeül-
is diszbeültözött.

Újságokban hirdetés:
„Ki disztelen ma —
esztelen,
hisz tele
az üzletem!”

„Fölfújható disz-kebel
jól mutat a tiszteken!”
„Disz-gyomorba diszebéd!
Disz-szegekbe disz-fenék!”

Fenn bámulás,
Lenn bámulás,
Kinn bámulás,
Benn bámulás,
Üvegszemben tisztelet.

DÖC-CEN, DÖC-CEN,
DÖCCEN A DISZMENET!

Aranyozva száll a szó,
öröm csurran,
ablak csörren,
fog kihullik,
aranyozva száll a szó,
öröm csörren,
ablak csurran, ember hullik.

Csak a cél még MESSZE,
a cél még MESSZE,
MESSZE, MESSZE!
Csak a cél még MESSZE,
MESSZE,
MESSZE, MESSZE!

Lobogó nyelv lóg — lobogó,
fújja szellő, fújja szél —
de szép, de szép, de szép!
megfújom hát
orbitális
trombitám is:

Kicsi százlábUMM!
Kicsi százlábUMM!
Kicsi SZÁZ-LÁ-
Kicsi százlábUMM!
Kicsi százlábUMM!
Kicsi SZÁZ-LÁ-

SZURONY SZÁJ SZURONY
SZURONY SZÍJ ARC
SZURONY SZÁRNY SZURONY
SZURONY SZÚRJ ARC
SZIJ ARC SZURONY
SZIJ SZURONY SZÁJ
SZIJ SZÁJ SZURONY
ARC SZURONY SZÁRNY

Szilágyi Akos

VERS AZ ELTÁVOZÓKÉRT

elbuzsz bársony-nevetésben
föltápázkodsz körülnézel
és futsz tovább és futsz tovább
jegenyék hasitják talpad
szél-szárnyaid kigyulladnak
és futsz tovább és futsz tovább
ereszkedik lágy fehér jaj
irtózatossá ütés zuhan
és futsz tovább és futsz tovább
felszabdálja arcod sin-száj
beléhalsz hát mondd hogy innál
csak futsz tovább csak futsz tovább
szivacs-szelíd arcod hajlik
földre hajlik fára hajlik
és futsz tovább és futsz tovább
bakancsodból buboréknyi
béka ugrik kis gyík néz ki
és futsz tovább és futsz tovább
kőbe sújtó fejsze füstöl
rajta bogár mászik fű-zöld
és futsz tovább és futsz tovább
éj párnáján csillag-körmöd
jaj hogy kígyóvá veiközöl
és futsz tovább és futsz tovább
lángot hörpölsz ég-csöbörből
térded vekkerként csörömpöl
és futsz tovább és futsz tovább
gyermek fürdik füst-arcodban
elárvuló szemed csobban
és futsz tovább és futsz tovább
mintha hajad hólyagzódna
bugyborékol mind a tíz ujj
és futsz tovább és futsz tovább
kezeld meggyújtogatják
misegyertya — ég a lábad
és futsz tovább és futsz tovább
szempilládról lángcsepp perdül
ég meghajlik erdő eldül
és futsz tovább és futsz tovább
tenyered hogy tüzet harapsz
háromszáz hótiszta paraszt
csak futsz tovább csak futsz tovább

háromszáz hótiszta kasza
kószál szélben sziszeg szóban
s te futsz tovább s te futsz tovább
sikoltásod férgesedik
jajgatásod jegesedik
és futsz tovább és futsz tovább
rohansz mosoly-repedésben
elvágódsz iszap-sötétben

s nem futsz tovább megállsz csak állsz
kék csomókban hullik a hold
eltéved szép zuhanásod
nem futsz tovább megállsz csak állsz
kapaszkodnál — ég elenged
föld beszippant fény elenged
nem futsz tovább megállsz csak állsz
hasig süppedsz már a lábban
nyakig benyel a mocsár-hal
nem futsz tovább megállsz csak állsz

ujjaidat iszap szopja
összegömbölyödik szíved
nem futsz tovább megállsz csak állsz

szél szárnya láng szárnya
csend
szél szárnya láng szárnya
sírsz

Szilágyi Ákos

SZÉT-ÖSSZE-SZÉT

összecsendesedett bennem annyi emlék
hogy hegynek gondoltam magam
vizek alá zöld zokogásnak
torkomból jaj — szarvas szaladt
s hószín hátára átcsalt

összecsendesedett bennem annyi rémület
hogy szemem alá ástam arcod
s lesüppedt belém a sírás
guggoltam lenn s láttam nincs rács
csak Ijedtség-karcolt zöld üveg

összecsendesedett bennem annyi fény
hogy magamra húztam a tengert
lábujjhegyen érkeztek zenék
meg zsömlék kiflik s mosolyogtak
ne félj majd holnap minden holnap

összecsendesedett bennem össze össze
annyi össze csend össze csend
bennem össze csend össze
össze össze húzódj össze
vicsoritás tigris-csend

össze-össze-össze-szét
szét-össze-össze-össze
össze-szét-össze-szét
szét-szét-szét-össze
szét-szét-

szétijedt bennem annyi vágy
gyöngülök hallod gyöngy gyöngy
gondoltalak hogy kitalálj
gyönyörűm hallod gyöngy gyöngy

s érkeztek rajban telefonok
öngyilkos lennél gyöngy gyöngy
maradnod kell — puha pofonok
könny-nyirkos kenyér gyöngy gyöngy

szétijedt bennem ami rend
összerontottam lásd e verset
(egy simogatás eltörött
tenyeremmel összeseprem)

szétijedt bennem annyi anny
hogy kezdtem visszafelé mászni
tenyerem-lükröm néztelek
s jólesett rajtam hahotázni

Szilágyi Ákos

KIÜRÍTÉS

Kiürítem kedves országom,
mögöttem a száradó pikkelyek.
Ami maradt, a többinek marad.
Majd levedlem végső bőröm,
csupasz magam megtalálom.

A véletlenhez, kacér vigaszodhoz,
légy kegyetlen.

Kodolányi Gyula

ESEMÉNY

ki mint vet
nem nézett vissza

rám csöngetett a villamos
visszaléptem

azóta minden ugyanúgy
folytatja önmagát
követi a csöngetés-előtti
idők logikáját.

azóta nem nézett vissza rám

nem léptem vissza
minden ugyanúgy folytatja önmagát

nem nézett rám
nem léptem vissza
senki sem tudja

Kodolányi Gyula

VÁLTOZATOK ÉS TÉMA

Táncban villanó jázminszirmok,
a széllal végtelenbe röppenők
(megfenekleni fűvön, kővön, kőfalon).
Cigarettaaparázs hurkai az óvóhely sötétjében.
Eső előtt a fecskék röpte,
billenéseik, torpanásaik, lebukásuk.
Vinnyogva sodródó-perdülő
versenyautók az S-kanyarban
újra meg újra.
Kóbor baktatásom a hersegő
májusi mezőn, oda.
A jázminág pattanásig feszül,
pontos ívben fut valahova.

Kodolányi Gyula

talajvér

TARI ISTVÁN

SKALP I

szénnel

az éj gombostűi
kutak
tükör-csengésén
erjedő
erdők
a szűrésok helye
érdekes
még sohasem emlékeztetett
a távolságokra
inkább
a néger asszony
teste
kinek haját
vázlataim árnyékában
fakóra kormozta
a napfogyatkozás

SKALP II

a
vihogókhoz
(varga j. rajzaival)

trombitáim
esteledő fiókok
magányában turkál
a harakirit éneklő
madár

beleitekben
határozott réz-csörrenés
koros fiákerok
csattognak
kopott billentyűteken

szakadék
variáció
nyálkioldás után

vértől éber
kikelet
tartományokra
szakadt
korreográfiája

SKALP III

kötelező padokat
izzad
a jaj-de-leülnék-áramszünet
(kispolgárok torkán
szálkára lobban
a provincia)

pedig
én
ujjaim hegyén
érzem a csókokat
lábaimban
az átok
tüske-oeuvre-je
és
tényleg jól jönne
egy
árnyékszongora

SKALP IV

a szabálytalan pohártörés
égő-cigaretta-szemű
apró állatokat
ell
ha
sikerül
magnezlt
lemarnom
gondolatban
egy rovás a mennyezetem
lehet zseblámpával
és ceruzával
(bizonytalan helyre
távoztam
nyugodtan mellre szívom

napi nyugtalanságaitok
majd
bevonulok a világirodalomba
és ne
aggódjatok)

SKALP V

filigrán gondjaid
felhúzott
szemhéjú
valóság
mottómon túl
napórámon innen
számlap-sivatagomon
keresztül
álmod
pontos idejét
nem
tudnám
ajkad gejzírjei
kurta soraim
kockás szövetét
ostromolják
pupillámban
űzik a
fényt
haldokló
riksát
küllő-napok közé
szorult
motívumodat

SKALP VI

verbunkos
helyett

foltos ülepű
zuhanás
a cérna kilométeres
teljesítménye
a tű
szálkás fészkek
konkrétuma
anyám varrógépe
a legtökéletesebb
fegyver
kápólnak villámhárítóit
vigyázó
fut fut
cikázik a betű

sej haj
így van ez
gomblyukaim
ha
túlságosan
rücskös a
papír

szó-gyomorrontás selyemzakatolás

KUSS

in memoriam

SKALP VII

egy
szüret
elé

felesleges
megmotozni
a madárijesztő-krisztust
alsónadrágjába
zsebeket

vájt
honnan honnan
 a szálka
körmöm alatt a lányok
hajlongása sárguló
combjaik
bepárasodott nyugalma
alól
ökörnyál-fény
messzi havasok
borzongásra épített-ítélt
 sláger

a karók hátán
kicsapódó
görögdinnye-reccsenés

a németbe induló vonatok
lépcsőjén
a hazajövőket

emlékezni kell
a szobrászra
a testünkben felejtett
vésőkre
hogyan
anyagcserénk
a régi maradjon

apám ősszel
anyám tavasszal
volt a legszebb
hülyeség sajnálni
a tavaszias nyarak fenekén
edzett síkokat
ha egyenes dőfi
az i betűk felett
a beletörődést

elszalasztott alkalmak
az alkotás íze
szőlőszemekben tüzesedő

paralel

BÁLINT BÉLA

feszület a piactérEN

k
r
i
sz
tusom
bocsásd meg nekem hogy nem
hiszek neked hogy nem
tudom
tisztelt úrnak
vagy
elvtársnak
mondjam-e
ki
ne
v
e
d

emlékéRE

az apám
mondják
szűz-leányok fodros ajkát
őszi lombban
nem is látta
talán
mondják
korrekt termék
s
kocsmák

szagában a füst elszálló
mámorát
nem is keverte
talán
lyukat mélyet
két-fogával
vájta az éjbe
mentem
mentem
minden
este e
sugárzó
résre
talán
emlékeztetett
a fényre
érdekes
benézni én egymagamban mégse mertem
féltem
onnan talán bágyadt pillák
ősi eszménk kéj-leány 'l
tekintnek
ki
éj-sötétbe

[nem tehetek róla
már a mamám
is
többször közbenjárt]

gyenge
karjaim
a
kalapács
súlyát
el
soha
nem
bírták
így
fejbe
én
senkit
nem
verhettem

[kaszálni
meg nem
is
szeretek]

paralel

krisztusunk
zöldre festett
koronája
előttem a falon a nagy tükör
felett
meggyalázva
mögöttem
pirosan
a sűrűn kefélt rámában
egy
elferdített
nagy
F
idomtalan képe a

 | |
ORRADALOM
megmintázva

telefonon ne keressetek mert
karácsonykor húsvétkor nyáron és ősszel
gyónni
járom
meg még jogom szavazni úgyszincs
nézem
e
két képet
a suliban egy valamikor
[azt mondják]
tehenet zöldre kentem a blokkba
[noha akkor még nem is tanultuk az öreg jó daltont]
nézem
e
képet
előttem
a
nagyterem padjai közt

(az ásványvizet
de főképp a feketét nem
szeretem
mert a sötét középkort
kelti
bennem) feledten

éjjeli imám nagyszünetében
[nemhiába] a kooperativitás lényegét kerestem
szepőlőten
koronázva
elvakultan
tekintek eretnkségem izzó tükrébe
bírálm a dicsőség
(meglágyított üvegszálból
ki nem törő) fonalát

maguknak
vágyva
[kentet] rágnak
és

öntudatom számláját
kérlek
méréteztetett tálcán
m s kendő alá
o o
n m
o a
gr
rejtve
gránit lapba vágva
meg különben is a
telefonunkat
már
rég
átszerveztem

kuriózUM

jeges partok
vásott sziklái
meggyalázott
homokszemek egy antik várban
rézpalackba zárva
gamelán kiállítás
távolodó
árnya:
ó
egy
ember
egy
leány
a
sarki boltból
tegnap reggel
forradalmat
a
piactéren
készakarva
ketten
én
csak
arra
mentem

a szép keresése

Ködben követ a ködöt eltaldáni
hogy szétszakadjon
röptében kitűzsedő követ
még a dobás előtt
mikor ködben az ököl és ökölben a kő
van olyan pillanat
hog elszántan kell a hajnalt megalkotnunk
és néha déiben tűző napon akárhol

levélk rólam az üzenet:
legyen világosság
és mint a halott
:kiki papírsomagban cipeli csontjait
és hirtelen elszakad a spárga
-csak úgy vagyok

Székfűtő
saját cs.-mdje tokjában
holdbeli borotva éle
ahogy pillantással világra hozom
e négylábos álló süketnéma
meztelen lapockáját
és vele együtt magamat
aztán lerugott cipőmmel találkozom
aztán egy üres borosüveggel
aztán a lámpa vashorgával a mennyezeten
velük sámfázom ki a húsmat
és pontosan tudom hol a lábam ujja
és pontosan tudom hol a fejem
lakályos vagyok-e a csöndnek
nem érdekel
nem nyílik ajtó sem ablak
csak alszom csak eszem

vibráló szemhéj vagy levelek
pókháló vagy hajszál a homlokomon
nincs szükségem a csontjaimra
füben heverésze vízpárti homokom
mit kéne észrevennem?
mit kéne megneveznem?
az óhaj hogy tükröm legyen
akár egy kvarcsemecke
akár egy csöppnyi víz
az óhaj elverődik csapong
kanyarog az anyag ós-hézagában:
levél-közi levél
szemhéj túl szemhéj
füben vízpárti homokom

Ha nem láthatlak halljam a hangod legyen a hangod a húsom
figyelek csontváram a figyelem
„magad vagy” recsegi a padló
„nem vagy szöcske” üzeni a szöcske a fűből
a rádió gombját csavarom
ha nem láthatlak halljam a hangod
ön-temetés az unalom
hernyóként összekunyorodó magának beszélő telefon

Ki az utcára
ahol pillanat-maszkom a szembejövők arca
megtestesült névtelenségem az előresietők háta
o vagyok-nemvagyok játék időtlen amóha-beszéd
kírákat plakát sokszorozza az emberi domborzatok üzenetét

négy fállal körülhatárolt alkalom
megtelepülhetek szó-közlemben
és a beszéd már majdnem beszéd
de inkább mozdulat
a vendég üntudatlan cinkossága
mosoly vagy pénz vagy hangulatlámpa

Mozsi
valameddig csak tarkók csak könyökök
közös húsumk ember- és cukorka-szaga
létem hogy soronként egymás mellett ültök
testem az „adj király katonát” láncra
és a Király a vászonról rohan felem
már történetem van már ó vagyok én
ha szalag szakad tudatja bosszúságom
ál-életem halál az idő-lyuk fenekén

Éterem-Espresso
elkerítve a Valakikkel
együtt és mégis külön
ahogy az Asztal akarja
cvés-ivás ürügyen
zsongás zene és bor
interferenciája
valakit fölrajzol a homlokomra
belülről magam helyett:
aki tánc vagy várakozás vagy
beszéd
valaki mindig jöhet
megöli a homlok-fiókát
vagy hívogatja mint a csigát
vagy itt is van már
vagy maga is homlok-fióka
közös asztalunk foglya
a halál spanyolfalán belül
s egy oldalpillantás könnytavában
fecseggve úszik és meztelenül

Valakikéhez meg vagyok hívva
Vita? Tánc? „Veled mi van?”
Egy távollévő testében találkozunk
hogy léregei fölérésítésk szavainkat?
barokk-zene sűrűsödése-ritkulása
a csind helyett a konzervált öröm?
lesz fokelekává lesznek még páran
lehet hogy eltévedek Veled
(ha Te is ott leszel)
a sötét lépcsőházban

valamut fecsegsz a szonyságról
nyelved arra forog
hogy szóvíharod
pörgesse bennem az ósapa-port
hogy formálódjon egy fallikus ábra
legyen kinek üzenjen a melled a farod

négy fállal körülhatárolt alkalom
te akartad
megesszük a vacsorát
szájha-zsongásod aztán a bor
aztán az ágy
kettéválunk és nincs tovább

Veled találkozom
Ki vagy?
(csontom veledélül így kérdezem
te mindezt nem tudod)

Bensőm belsejéből válaszolok
látom a száid mozog:
nem tudom kimondani
a Te száddal sem a nevemet,
ez az a pillanat
mikor Másnak kell
ködben követ a ködöt eltaldáni
bárkinek

(majd bennünk tízesedik
röptében a kő)

Nő vagy?
nincs utca
csak úgy mint a gyufa a zsebemben
kődorgunk csöndünk
kőd-féle burkolatában
bárhol
mindenütt selyempapír-figurák
felénk sodródnak páran
megszököm veled
elvéteünk a kőd-lépcsőházban

a kilencedik hónapban
a legtűzeesebb a kő

Férfi vagy?
halálunkon túl
vagy születésünk előtt
majd egyszerre érintjük
amit már megérintettünk:
valamelyik Nap közepét
ha sohase is látlak
az csupán az idő vakcsága
elhírbázott születés

csak vakcság van
de nincs magány

ködben követ a ködöt eltaldáni
a szó a szárszám a szó a kő
főlröpül
és Nap
legyen világosság
mindig megszületik a ködből
a világtéremtő

a „verskeresés” válságai, II.

Marsall László: A vasárnap útjai és útvesztői

BÁNYAI JÁNOS

A modern költészet nemcsak a homályost, hanem a lehetetlent is kiemelte a hagyományos tilalmak közül. Sőt, az esztétikai hatáskutatások és az esztétikai hírértékek mérései mind meggyőzőbben bizonyítják, hogy éppen a homályos, a lehetetlen, a paradoxon, a régi görög stílusztikában szereplő oxymoron, a látszólagos képtelenség az, ami a legnagyobb esztétikai hatást képes kiváltani, aminek a legnagyobb az esztétikai hírértéke. Az a példa, amire Roman Jakobson figyelmeztet *A grammatikai jelentés* című tanulmányában (*Hang — Jel — Vers*, Budapest, 1969), kiválóan bizonyítja a modern költészetnek ezt a felismerését. N. Chomsky „állítólag értelmetlen” mondatát — Színtelen zöld eszmék dühösen alszanak —, melyet a nagy nyelvész „a grammatikai struktúra egy nem szemantikus elméletének” példamondataként hozott fel, egy amerikai költő, Dell Hymes, Jakobson szerint, alkalmazni tudta „egy 1957-ben írott *Colorless Green Ideas Sleep Furiously*” című értelmes költeményében”. Nyilvánvaló az éles ellentét: ami a nyelvész számára esetleg értelmetlen, a költeményben értelmes. És a költők nem riadnak már vissza a lehetetlen, a képtelen, az értelmetlen tilalomfájától... Annál kevésbé, mert — ahogyan Jakobson elemzi Chomsky mondatát — a látszólag értelmetlen mondat is értelmes, mivel grammatizált. Az egymástól távolra eső, egymást kizáró, egymással szemantikai viszonyba nem hozható szavak, fogalmak, nevek, jelek a grammatizáltság legminimálisabb fokán jelentéssel telítődnek, mert elképzelhetetlen, hogy egy nyelvtanilag „helyes” mondat poétikailag „értelmetlen” legyen. Ez a modern költészet nyelvének egyik alapköve. Az „igaz ez?”, vagy „lehetséges ez?” próbakérdéseire adható válasz negatív ugyan, például Marsall László itt elemzendő versének ezzel a mondatával kapcsolatban: „a halott aki papírcsomagban cipeli csontjait”, de ez a nyilvánvaló ontológiai irrealitás nem jelenti egyúttal a mondat poétikai irrealitását is. Ez a látszólag képtelen állítás, értelmetlen mondat, költészetről lévén szó, két irányból meríti jelentését:

egyrészt nem fér kétség a mondat nyelvtani szerkezetéhez, tehát a grammatikai struktúra viszonyrendszere szemantikailag lehetséges teszi, másrészt pedig, a szóban forgó mondat egy stilisztikai eszköznek: a hasonlatnak, vagy ahogyan egy Pilinszky-elemzésünkben neveztük: komplex metaforikus szóegyüttesnek a része, vagyis a látszólag értelmetlen mondat, poétikai funkciója révén is „értelmes”. Figyeljük meg ezt a hasonlatot:

Leválnék rólam az üzenet:
legyen világosság
és mint a halott
aki papírcsomagban cipeli csontjait
és hirtelen elszakad a spárta
csak úgy vagyok

Ha eltekintünk az idézet első két sorától, mely a modern költészet programja is — a modern költészettről valóban levált a világosság, a szabatoság üzenete —, és csak a harmadik sorral kezdődő hasonlatnak nevezhető komplex metaforikus szóegyüttest vesszük szemügyre, akkor kiderül, hogy az a látszólagos képtelenség, értelmetlenség, a *lehetetlen* a versben nem képtelenség, nem értelmetlen, nem lehetetlen. A hasonlított funkciójában, tehát a hasonló „értelmezésének” szerepében a „halott aki papírcsomagban cipeli csontjait”, mert látszólag értelmetlen és képtelen, semmiképpen sem értelmezhet, viszont mert stilisztikailag mégis ez a funkciója, mert poétikailag pontosan kijelölt helye van, a költészetben értelmes, „lehetséges”. Ebből következik, hogy a költészetben a grammatikai és a poétikai formalizáltság feltételezi (feltételezheti) a jelentést. Ami azt jelenti, hogy a modern költészet megfigyelése és „megértése” valójában másképp el sem képzelhető, mint a nem hagyományos értelemben vett formalizáltság megfigyelése és „megértése” révén.

Marsall László *A vasárnap útjai és útvesztői* című szerkezet-versének alapvető „témája” a lehetetlen, és ezt a hagyományostól eltérő, de nagyfokú formalizáltság eszközeivel fogalmazza meg.

Marsall *tört-versének* (Folyó a világ végén című ciklus) perspektívájából válhatnak láthatóvá a *szerkezet-vers* kompozicionális szempontjai. Mindez a *verskeresés*, a költészet soha véget nem érő, soha be nem teljesülő válságának jegyében. Erőfeszítés a lehetetlen megragadására, az elérhetetlen elérésére, a kimondhatatlan megnevezésére. Végtelen erőfeszítés, mert a lehetetlen, az elérhetetlen, a kimondhatatlan soha meg nem fogható, hiszen létét éppen megfoghatatlansága feltételezi: „kődben kövel a ködöt eltalálni”. Ennek az erőfeszítésnek, a válságos verskeresésnek a jegyében Marsall verse először két részre szakad: a *tört-vers* példája; két szembenálló egymást segítő-akadályozó, egymást feltételező-kizáró részre, majd a vers tovább töredezik: a *szerkezet-vers* példája, felmutatja és megmutatja mindazokat az elemeket, amelyekből a vers összeállhat. Ez a szakadás, ez a töredezés a versben történik, a vers benső világában. A papírra került vers külalakjában azonban pontosan követhetjük a széthullásnak ezt a mechanizmusát. A vers látható alakjában, a külalakban ugyanakkor a vers formájának egy sajátos típusát ismerhetjük fel, azt a formát, ami pontosan tükrözi a vers benső

világát. Valójában tehát a külalak megfigyelése vihet bennünket legközelebb a vers bensőjéhez, a vers jelentéséhez.

Figyeljük meg, hogyan vetíti ki önmagából a *tört-vers* a *szerkezet-verset*, mintegy példázva azt, hogy a vers széthullása nemcsak a látvány kérdése, hanem annak az útnak-útvesztőnek egyik lehetősége, amire a modern vers ráállt.

ahol kanyargós utca holt medret követ	
ott vénebb	a tenyerek ránca
repedt köröm az ablak	elmeszesíti a holdat
a muskátlik hiánya	
verejték	a folyó
	régen beleömlött
	a tenyér sorsvonalába
árad	dagad mint a kenyér
apad	vénség szikvirága
egyszer dirib-darabokra tört a folyó	
	az égbolton
széthintett só	sóval bevont kéz
	remegő tisztasága
	(<i>Holtág utca</i>)

A vers külalakjának párhuzamossága nem poétikai párhuzamosság. A bal oldali és a jobb oldali sorok nem az értelmezés vagy a hasonlóság nagyságrendje szerint rendeződnek el. A két párhuzamos oldal természetét aránylag pontosan, bár némileg leegyszerűsítve mutatja ez a két-négy sor:

árad	dagad mint a kenyér
apad	vénség szikvirága

Az árad-apad a folyó életének ritmusa, visszatérően ismétlődő mozgás, és erre a ritmusra felel az első hasonlat és a második birtokviszonyos metafora. A költészet két alapvető eszköze, a két legsűrűbben előforduló szókép a folyó élete két alpmegnyilvánulásának funkciójában. Ami azt jelenti: a hasonlat, illetőleg a metafora, bár szemantikailag az árad illetőleg az apad megfelelője, elsősorban nem az értelmezés funkcióját tölti be, hanem egyfajta szerepváltásra figyelmeztet. Az egyértelmű és egyszerű információközléssel szemben a több értelmű és megelevenítő jellegű szókép. Így a szóképek nem értelmezik az igéket, hanem helyettesítik azokat; voltaképpen azonosulásra törekszenek, egymás szerepének vállalására, de sohasem azonosulhatnak, sohasem vállalhatják egymás szerepét, mert az egyértelmű közlést sohasem helyettesítheti a több értelmű szókép. Egy különös paradoxonnal állunk tehát szemben: a látszólagos azonosság valóságos ellentétet fed. Ebből következik az is, hogy az „árad” és a „dagad mint a kenyér”, illetve az „apad” és a „vénség szikvirága” nem párhuzamos, bár a vers külalakja, az egymást előhívó két oldal ezt indukálná. A poétikai párhuzamosság a két oppozíciós szemantikai struktúra között ismerhető

fel: $V(H) = V(M)$. Vagyis a vers bensőjében látható párhuzamosságot az egymással szemantikai oppozícióban álló igék azonos grammatikai formája (jelen, egyes, harmadik), illetőleg a szóképek ugyancsak oppozíciós jelentése, de azonos poétikai funkciója feltételezi. Arra figyelmeztet ez, hogy a vers nemcsak két egymás melletti részre szakad, hanem belső felépítésében is tagozódik. A párhuzamosság nem horizontális, hanem vertikális.

Így, a felépítésében és külalakjában is tagozódó vers „dirib-darabokra tört”, mint a folyó. Erre a széthullásra, összetett tagozódásra figyelmeztet a vers címe is: *Holtág utca*; azonosít, egymással az egymásmellettiség révén viszonyba hoz két távol eső fogalmat. És ezzel egy új szemantikai teret tár fel, azt a teret, amelyet a *tört-vers* és a *szerkezet-vers* tölt be.

Ezt a dirib-darabokra tört verset alkotja meg a lehetetlen szemantikai terében Marsall László *A vasárnap útjai és útvesztői* című szerkezet-versével. Pontosabban: követi a vers „dirib-darabjait”, a vers részecskéit: egész versekké növeszti azokat, és kijelöli helyüket egy feltételes rendszerben. A ciklikus szerkesztésnek egy sajátos példája alakul ki tehát, ami eltérően a megszokott ciklusszerkezetektől, a verseket nemcsak egymás utáni rendbe szervezi, hanem térbe helyezi át azokat, és felhasználja a tér minden lehetőségét. (Költészetünkben Fehér Kálmán szervezte meg hasonlóan a *Száz panaszba* tartozó verseit, számokkal jelölve az egyes költemények kapcsolódását-kötődését más versekhez.)

Az ilyenfajta ciklusszerkesztés egyidőben *látvány* és *értelmezés* is.

Nem kétséges, hogy a látvány, a vers külalakja, az újabb költészetnek a formához mérhető elemévé vált. I. A. Richards a verselemzés alapfokának tekinti a vers nyújtotta „vizuális szenzációt”; ez csak bizonyos mértékben és bizonyos esetekben befolyásolhatja a versélményt. A vers látványának ma a közlésben, az információ átadásában is kivételes szerepe van. A modern versben a látvány egy sajátos nyelv kiválasztódása. A konkrét vers, a jel-vers, a tört-vers... mind ennek a sajátos nyelvnek a megvalósulása. Ezek sorába tartozik Marsall szerkezet-verse is. Milyen információt nyújt a vers látványa, ez a sajátos nyelv? Elsősorban azokat az információkat közli, amelyek a nyelven túl-kívül vannak, amit az írás (scriptura) a szavakkal nem közölhet, csak a szavak képszerű elrendezésével. Vagyis, a vers képszerű megszerkesztése, a látvány, a valóságnak olyan felületeit, olyan rétegeit közli, amelyek idegenek a nyelvtől, a nyelvvel el sem érhetők. Így a vers látványa, a vers külalakja nemcsak a formához mérhető eleme a modern költeménynek, hanem átveszi, felveszi a nyelv közlő szerepét is. Annál is nyilvánvalóbb ez, mert a modern költészet az emberi gondolatnak, érzésnek olyan területeit ismerte fel, amelyek a nyelven kívülre esnek.

Láthattuk, az árad-apat kifejező nyelvét a hasonlat-metafora alakító nyelve keresztezi. Mindkét nyelv, a látszólagos párhuzamosság látványával együtt, a költészet nyelve, azzal a különbséggel, hogy a modern költészet története (Gaëtan Picon szerint) egészében a kifejező nyelv alakító nyelvvel való felcserélésének a története. A kifejező nyelv helyére az alakító nyelv és a látvány nyelve került. Marsall László idézett tört-versében mintegy próbára teszi a költészet e két nyelvét. Sze-

mantikai párhuzamba állítja a két közlési lehetőséget és ezt a párhuzamot a vers látványával támasztja alá, bár nyilvánvaló, hogy a két lehetőség közé feszülő ellentét eltünteti ezt a párhuzamosságot (egyértelműség — többértelműség), s így a poétikailag valóban érvényes párhuzamosság nem a szemantikai azonosság, hanem a szemantikai oppozíció síkján alakul ki. Ami azt jelenti, hogy az árad-apad konkrét közlésével szemben a hasonlat-metafora paradoxon, bár szemantikailag egybeeshetnek. A jelentésmegfelelés ellenére sem lehet azonos az árad és az apad az őket kifejezni igyekvő szóképekkel. Ami azt jelenti, hogy a vers sohasem azonos azzal, amit megjelenít, amit kifejezni igyekeznek. És tovább: a vers, a vers elemei csak önmagukkal azonosak, csak önmagukat fejezik ki. A vers önbunkán belülré került, egy csak önmagával azonos világot alakított ki, és ezért válhatott egyik alapvető „témájává” a lehetetlen, a képtelen, az ontológiai irrealitás.

Ennek a lehetetlennek a költői megfogalmazása *A vasárnap útjai és útvesztői*.

A lehetetlen alapvető kifejezési eszköze a paradoxon. A költészet a paradoxonok sorával igyekeznek megnevezni azt, ami megnevezhetetlen, ami a nyelven túl-kívül van, amit az írás szavakba öntve nem közölhet. Ennek a paradoxonnak a működését láthatjuk Tandori Dezső zenés jel-verseiben, ez a paradoxon Marsall László verseinek legfőbb kifejezési formája. Marsallnál azonban másként mutatkozik meg, mint Tandorinál. A vers külalakja, a vers látványa nyújtotta információk mellett is Marsall költészetének paradoxona a nyelven belül marad, a nyelvi határokon innen, nem alkalmaz, mint Tandori, nem nyelvi jeleket. Látszatra tehát racionálisabb, ésszerűbb. De mindez csak látszatra van így. Mert a racionálisnak tűnő nyelv Marsall költészetében egy olyan világot teremt, amelyet a racionális eszközeivel nem közelíthetünk meg. A látszatra racionális nyelv Marsall verseiben nem a láthatót fejezi ki, hanem a láthatatlant, a lehetetlent alkotja meg.

Figyeljük meg ilyen szempontból *A vasárnap útjai és útvesztői* indító versét:

Ködben kövel a ködöt eltalálni
 hogy szétszakadjon
 röptében kitüzesedő kövel
 még a dobás előtt
 mikor ködben az ököl és ökölben a kő
 van olyan pillanat
 hogy elszántan kell a hajnalt megalkotnunk
 és néha délben tűző napon akárhol

A kiemelt sor, mely a versben még kétszer tér vissza, a lehetetlen pontos megfogalmazása. Grammatikailag kifogástalan sor, melyet néhány hagyományos poétikai és stilisztikai eszköz gazdagít, az alliteráció, a belső rím... Olyan verssor tehát, mely egészében megfelel a nyelvtan követelményeinek és ugyanakkor kifogástalanul stilizált is. Mégis „értelmetlen”. Jelentés nélküli. Képtelenség, mert *ködben* a *ködöt* aligha lehet *kövel eltalálni*; hogyan lehet a *ködben* megcélozni a *ködöt*? és hogyan lehet bármit is *eltalálni*, amikor az anyag, amiben léteünk azonos a céllal? Az igazság ilyen próbája azonban mit sem változtat a

sor költői igazságán. Mert a nagy távolság, a nagy eltérés a sor ismereti igazsága és a sor költői igazsága között, a látszólagos ellentmondás e két pólus között, valójában nem más, mint a lehetetlennek nagy esztétikai hírértékkel megfogalmazott metaforája. A metafora tehát — ebben az esetben — nem egyetlen szó, hanem egy kifogástalanul grammatizált, poétikai eszközökkel felépített teljes szóegyüttes. Ezután nyilván nem releváns az igazság ésszerű próbája.

Ha metaforának fogjuk fel ezt a gyakorlatilag lehetetlen, de grammatikailag lehetséges mondatot, akkor a mondat értelmetlensége, jelentésnélkülisége is eltűnik: a mondat jelentéssel töltődik fel. Amint a mondat a lehetetlen metaforája, úgy a kivételes erőfeszítésnek, a világ újraalkotásának is a szóképe, mert:

van olyan pillanat
 hogy elszántan kell a hajnalt megalkotnunk
 és néha délben tűző napon akárhol

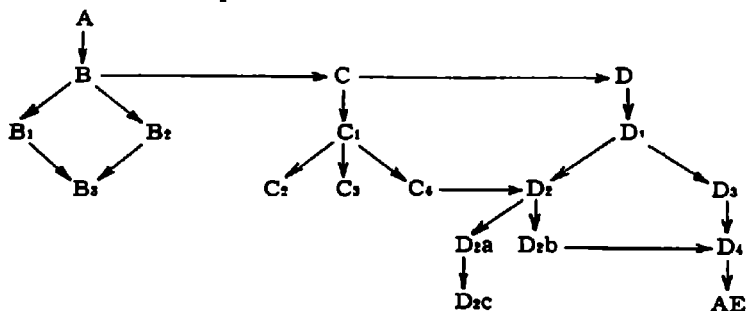
Ez már Marsall költői magatartását, költői etikáját is definiálja: a szembenállást, az ár-ellen-magatartást és ennek abszurd mivoltát. Az egyetlen lehetséges és egyetlen vállalható feladat az értelmetlen erőfeszítés, az a minden jözan és ésszerű ítélettel, lehetőségfelméréssel szembeforduló elszánt akarás, amit a „délben tűző napon” megalkotandó hajnal szóképe jelöl. Ez a reménytelen akarás ugyanakkor a modern költészet meghatározója is; a modern költészeté, mely anyagának, témájának a lehetlent tette meg. Ezért mondhattuk, hogy Marsall szerkezet-verse egyúttal a vers (a költészet) vizsgálata is.

A versnek és a vers kiemelt első sorának ezt a jelentését, mely már semmiképpen sem értelmetlen, élezi ki a már idézett második vers első két sora: „leválik rólam az üzenet: / legyen világosság”. Nem a világosság elérése a cél, az üzenet a lehetetlen: „ködben kövel a ködöt etlalálni”.

Ebből a jelentésszintből indul ki az egész verséptmény.

A *vasárnap útjai és útvesztői* az indító vers (A) után három szerkezeti egységre szakad (B, C, D) és ezeken belül több közlésegységre (B₁, B₂..., C₁, C₂..., D₁, D₂...). A szerkezet az indító-verssel korrespondáló záró-verssel (AE) fejeződik be. A záróvers megismétli az indító vers fontosabb szóanyagát és az egész verset indító lehetőség-metaforát, de mindezt egy újabb, a közbeeső szerkezeti és közlésegységek jelentéshálózatában.

A vers szerkezeti felépítése tehát ez:

A vers szerkezeti felépítéséből kiolvasható, hogy nemcsak a szerkezeti egységek kötődnek egymáshoz, hanem kötődik a C₁ és D₂ közlés-egység is. E nyilvánvalóan gazdagító kapcsolódás után a D₂ közlés-egység tovább oszlik három újabb versegységre, és ezek révén kapcsolódik a D₁-hez, melynek kivételesen fontos szerepe van a vers szerkezetében, hiszen három irányba is kötődik: odatartozik a felbontott D₂ közlés-egységhez, közvetlenül kapcsolódik a D₁-hoz, és végül a vers zárószakaszát indukálja. A versnek valószínűleg itt van a súlypontja, itt, ahol a kötődések szerteágazóak. Csupán két sor:

csak vakság van
de nincs magány

és mégis az egész szerkezet jelentésének elhatárolása és ugyanakkor a záróvers kontextus-terének kijelölése is. Egy állítás és egy tagadás grammatikai formája, melyet csak megerősít az ellentétes kötőszó a második sor elején. A vakság és a magány szemantikailag nem ellentétes, sőt jelentésük aránylag egészen közel esik egymáshoz. Ami azt jelenti, hogy az ismereti igazságpróbát ez a két sor sem állhatja ki, tehát amit a két sor állít, tényszerűen nem igaz, viszont a két sor grammatizáltsága által mégis szemben állnak egymással, kizárják, tagadják egymást. Viszonyuk paradox, legalább olyan mértékben, amennyire együttes jelentésük a gyakorlati igazsággal szemben is paradox. A vers ebben a súlypontot jelentő két sorban visszatér az indító versben megnevezett lehetetlenhez és annak kifejezési eszközéhez, a paradoxonhoz. Az egész versszerkezetet tehát az indító vers és ez a súlypont-vers fogja össze, ami azt feltételezi, hogy a záróvers, bár megismétli az első szakasz szóanyagát és lehetetlenség-metáforáját, sőt az első szerkezeti egység (B) negatív üzenetét is, *kilép* a szerkezetből, egy újabb végtelen távlatát nyitja meg, a lehetetlenségek és az abszurd erőfeszítések egy újabb fejezetét.

Figyeljük meg most a vers szerkezeti keretének kijelölése után a vers belső terét, a szerkezeti egységeket és ezeken belül a közlés-egységeket.

A három szerkezeti egység három jelentéssíkot jelöl: B — a magány fogalomkörében az *eszmélkedés síkja*, a szoba tárgyainak és dolgainak felismerése, és ezek koordináta-rendszerében: „pontosan tudom hol a lábam ujja / és pontosan tudom hol a fejem” (B₁); majd egy másik környezetben, „füben heverészve vízparti homokon”, az „óhaj” verődése, csapongása és a demobilizáló kérdések: „mit kéne észrevennem? / mit kéne megneveznem?” (B₂). Ezt a két környezetet, a szobát és a kinti világot fogja egybe a harmadik közlés-egység (B₃). A „padló” és a „szöcske” a két világot, környezetet jelöli, és ezt a kettősséget fogja egybe, összesíti a vers utolsó két sorsának ítélete: „ön-temetés az unalom / hernyóként összekunyorodó magának beszélő telefon”. Az elzárt, mozgás és tevékenység nélküli helyzet felett ítélkezik tehát a „magának beszélő telefon” paradoxon. De nem az ítélet mobilizál, hanem a *megszólítottal* való találkozás. Egyes második személy, ugyanaz, amelyik a további két szerkezeti egységben is visszatér, sőt feltételezi a másik két szerkezeti egység közötti *áthajlást* (C₁—D₂). Mindennek kiindulópontja a már emlegetett és idézett paradox hasonlat. Erre a hasonlatra válaszol a harmadik közlés-egység (B₃) mondata: „csontvázam a

figyelem". Ezzel nyer újabb szemantikai megerősítést az ismeretileg értelmetlen hasonlat. Ugyanakkor ez a kapcsolódás zárja le ennek a szerkezeti egységnek a határát. De ezen a határon belül is bizonyos jelentéskörök alakulnak ki: figyelmeztettünk már a „padló” jelentéskapcsolatára az első közlésegségben leírt szobával és a „szöcske” érintkezésére a második közlésegség természetképével. Ezeknek a belső jelentésköröknek a sorába tartozik a második közlésegségben előforduló csapongó óhaj és a harmadik közlésegséget indító feltételes kötőszó szemantikai érintkezése: „Ha nem láthatlak halljam a hangod...” Mindez azt bizonyítja, hogy a látszólag nyílt szerkezet, a dirib-darabokra hullott vers belső szerkezete zárt.

Az áthajlást az eszmélkedő magány szerkezeti egységéből a következő szerkezeti egységbe az *ellentét* feltételezi. A második szerkezeti egység (C) az *utcát* és az ott kínálkozó *alkalmakat* fogalmazza meg. A szerkezeti egység indító verse:

Ki az utcára
 ahol pillanat-maszkom a szembejövők arca
 megtestesült névtelenségem az előresietők háta
 e vagyok-nemvagyok játék időtlen amőba-beszéd
 kirkat plakát sokszorozza az emberi
 domborzatok üzenetét

Az utca ellentéte a „magának beszélő telefon”-nak, de nem szünteti meg a magányt, sőt kielezi annak érzését, amit a létigével való játék komplex szóegyüttese jelöl. Az utca mégis lehetőség: „négy fallal körülhatárolt alkalom” (C₁) és ezeknek az alkalmaknak a felsorolása a *Mozi* (C₂), az *Étterem-Espresso* (C₃) és a látogatás, vendégség (C₄). Ezeket a lehetőségeket sorolja fel az indukáló vers (C₁) utolsó sora: „mosoly vagy pénz vagy hangulatlámpa”. És ezzel zárja körül az egész szerkezeti egységet. Mindez, persze, az utcai magány jelentéskörében, látszólag ellentétben a megelőző közlésegséggel. Az „előresietők háta” ismétlődik meg a *Moziban*: „valameddig csak tarkók csak könyökök”, a „megtetesült névtelenségem” az *Étterem-Espresso*-ban: „elkerítve a Valakikkel / együtt és mégis külön”. Az egész szerkezeti egységet átfogja, jelentéskörét átlózza a *beszéd*: „időtlen amőba-beszéd” (C) a szerkezeti egység első versében, „megtelepedhetek szó-közelben / és a beszéd már majdnem beszéd” (C₁) az indukáló versben és végül idézet formájában, a jelentés nélküli társalgási nyelvet szimbolizálva: „'Veled mi van?' ” (C₄). Az „amőba-beszéd”-től, a „majdnem beszéd”-en át a szenvtelen társalgási nyelvig — a beszéd sajátos bírálatát mutatja ez a teljes verssíkot átlózó jelentésív. A beszédét, mely hivatva lenne rá, de már nem alkalmas a valóságos magány és a látszat-magány megszüntetésére. Ezért kerül az egész szerkezeti egység középpontjába az utolsó közlésegség és két sora: „Egy távollévő testében találkozunk / hogy üregei fölerősítsék szavainkat?” A távollévő, az, aki nincs jelen, csak az alkalmas a szavak „fölerősítésére”. De milyen szavak erősödhetnek fel a távollévő üregeiben? Ezt a kérdést jelképezi a sor végén a kérdőjel. Válasz nincs rá, újabb kérdés folytatja a verset: „barokk-zene sűrűsödés-ritkulása / a csönd helyett a konzervált öröm?”. Amint a beszédet bíráló ív lezárása ez a szakasz (sajátos módon a kérdésekkel nyitva

hagyja a bírálatot), éppúgy központi helye a C₁ közlésegség a második szerkezeti egységnek: már figyelmeztettünk rá, hogy innen kapcsolódik, e közlésegség révén, a szerkezeti egység a harmadikhoz és innen a megelőzőhöz is, mégpedig a beszéd bírálatában oly jelentős helyet elfoglaló fölerősítés és a megelőző szerkezeti egység záróversének rádióképe révén. A fölerősítés jelentése és „a rádió gombját csavarom” jelentése mindenképpen metszi egymást. Arra figyelmeztet ez, hogy Marsall szerkezet-verse nemcsak a sík nyújtotta lehetőségeket használja ki, hanem a harmadik dimenzióban is megszervezi a verset. Erre figyelmeztet az egyes szám második személyű megszólítás is, ami ugyancsak e két közlésegségben tér vissza és így fölerősödik, olyannyira, hogy voltaképpen a harmadik szerkezeti egységbe való áthajlást is feltételezi.

A harmadik szerkezeti egység: a Te síkja. Előrejelzését láthattuk az első és a második szerkezeti egységben is. Itt most teljes dimenziójában bontakozik ki.

Veled találkozom
 Ki vagy?
 (csontom velejétől így kérdezem
 te mindezt nem tudod)

Kérdéssel indul tehát a szerkezeti egység indító verse, a Ki vagy? kérdésével. A versnek ez a síkja mindvégig a kérdésre adható válasz után kutat. A válasz azonban néma: „Bensöm belsejéből válaszolsz / látom a szád mozog”, és itt következik be egy lényeges fordulat, mely némileg bonyolultabbá teszi a kérdésre adható választ: „nem tudom kimondani / a Te száddal sem a nevemet” (D₁). A Ki vagy? tehát nemcsak a Te, hanem az Én után is kérdez. A kettő között eltűnik az éles határ; a versnek ez a síkja egyszerre megszólítás és önmegszólítás is. A szerkezetnek ez a közlésegsége megismétli az egész verset indító metaforikus szóegyüttest: a Te és az Én találkozásának pillanatában „Másnak kell / ködben kövel a ködöt eltalálni / bárkinek”. És így „(majd bennünk tüzesedik / röptében a köd)” utal, továbbra is, az egész szerkezetet indító versre ez a közlésegség. Ez a közvetlen kapcsolódás az indításhoz tovább erősíti a látszólag értelmetlen szóegyüttes jelentését. A látszólag értelmetlen szóegyüttes itt ismét formalizálódik, a grammatizáltság és a poétizáltság mellett, itt a konstrukcióban betöltött helye is szerepet kap. Valóban vissza kell térnünk eredeti kérdésünkhöz: ennyi nyilvánvaló kötődés mellett vajon lehetséges-e, hogy akár látszólag is értelmetlen maradjon a versindító, kiemelt sor? Ezután a szerkezeti egység két részre szakad: a Ki vagy? kérdését konkretizáló két lehetséges kérdésre: „Nő vagy?” (D₂) és „Férfi vagy?” (D₃). Majd a „Nő vagy?” kérdésének közlésegsége további három vereségségre oszlik (D_{2a}, D_{2b} és D_{2c}), de előbb erősen kötődik a második szerkezeti egység C₁ verséhez. Az ott felmerült lehetőség „lehet hogy eltévedek Veled / ... / a sötét lépcsőházban”, itt realizálódik: „eltévedünk a köd-lépcsőházában”. A D₂ vereségségei a nővel való kapcsolat két lehetőségét közlik: a „szajhazsongás” és az anyaság lehetőségét. A vers erotikus jelentésszintje ez, a kihívás (D_{2a}) és a beteljesülés (D_{2c}). Ez az erotikus szint a vasárnap egyik útja-útvesztője. Az erotikus szinten kívülre esik az anyaságot

jelző kétsoros D_{2c}: „a kilencedik hónapban / a legtüzesebb a kő” kapcsolódást jelezve az első verssel és ennek a jelentéssíknak az első közlésegségével, ugyanakkor kapcsolódik a szerkezetet lezáró, legtöbb irányba kötődő két sorhoz is: „csak vakság van / de nincs magány” (D₄). A „*Férfi vagy?*” válasza jóval ezoterikusabb: „halálunkon túl / vagy születésünk előtt / majd egyszerre érintjük / amit már megérintettünk: / valamelyik Nap közepét / ha sohase is látlak / az csupán az idő vaksága / elhibázott születés.” (D₃). A vers mindeddig a halál előtti és a születés utáni reális térben mozgott, ebben a versben lép ki először az irrealitás terébe. S itt ismét egy fontos szemantikai eltolódás az ismereti igazságtól. Megcseréli a halál és a születés határozóit: „halálunkon túl” és „születésünk előtt”, és ezzel a verset újra kiemeli a vasárnapi alkalmak realitásából, s a lehetetlen felé közelíti. S ekkor az utolsó két sor elégikus hangulata valóban ezoterikus lesz. Ezeket az utolsó sorokat általánosítja a verszáró két sor: „nincs magány”, csupán „az idő vaksága” van és „elhibázott születés”. A vasárnap újabb útja-útvesztője.

Az egész szerkezetet ez a vers zárja le:

kőben kővel a kődöt eltalálni
a szó a szerszám a szó a kő
fölröpül
és Nap *Legyen világosság*
mindig megszületik a kőből
a világteremtő

Láthattuk már, hogyan fogja össze az ismétlések eszközével az indító vers és ez a záróvers az egész szerkezetet. Arra kell még itt figyelmeztetni, hogy *A vasárnap útjai és útvesztői* nem pusztán egy látványos szerkezeti kompozíció, melynek a forrását a költői világ széthullásában, a vers dirib-darabokra törésében ismertük fel, hanem egyúttal a vers vizsgálata, a vers bírálata is. Marsall itt jelöli meg egészen pontosan, hogy mi is ebben a versben a kő, a „kitüzesedő”, a „legtüzesebb” kő: „a szó a kő”. Helyettesítsük be most a lehetetlen metaforájába ezt az alternatívát: kőben szóval a kődöt eltalálni, és ekkor nyilvánvalóvá válik, hogy a metaforából kiolvasható abszurd erőfeszítés a költészet, a modern költészet abszurd erőfeszítése egy kaotikus, szűkös világban. A költészet feladata a lehetetlen elérése és abszurd feladat ez, mert az elért lehetetlenen túl újabb lehetetlen van, és végül is a lehetetlen lényege az, hogy elérhetetlen... A költészet mégis megszületik a kőből, és világot teremt. Bármennyire is lehetetlen ez. Ez a remény, ha ezt még egyáltalán reménynek lehet nevezni.

A költészet a válságokból születik, a lehetetlen megnevezéséből, a verskeresés válságaiból.

„az út hurokba rándul”

Gulyás József költészetéről

GARAI LÁSZLÓ

A „van négy falam, / két ágyam, / egy fekete, tört sifonérom; / egy fogasom, / egy pallatom, / melyről a tapasz rámhull; / van fáradtságom” vallomásával induló Gulyás-költészet, mint azt legújabb kötete jelzi, élő irodalmunk, költészetünk jelentős folyójává szélesedett. Folyóvá anélkül, hogy megállapodott, a beskatulyázhatóságig kialakult volna. Lírája mintha csak önmagát definiálná a *Törések* soraiban: „minden befejezettel / össze kell törni / ami kész mire való hát”. A *Csak ember vagyok* c. kötet lassan csordogáló, de az esőtlen évszakokban sem elapadó erének vízgyűjtő területét, a forrásvidéket, kezdettől fogva valós értékeit szinte végérvényesen meghatározó ismérvek színezik:

... ismerek egy embert,
akinek ablakára ráhajolva
egy ág van
(sose nézi és mindig látja),
olyan mint egy akasztófa...
(Csak tavasz van, más sincsen, semmi sincsen)

— ha nem is mindig a legsikerültebben:

A szoba közepén járom,
zuhog a gumicsizmám...
Útóm a földet, ezt a szegénységet
(Az örület tánca)

... egy kislány szétfűjt, érettlarcú
nyárfaleveleket kapkod,
csokorba rakja —
nem virágok, de ő nem tudja, mert nem.
(Ősz)

Magára maradottsága szubjektív képeit, elvi szilárdságát, környezet- és természetlátását a megfáradtság hangulatai kísérik. Ha ezt a *Könyörgés magamhoz* idején folyóvá erősödött költészetet most, alluviális síkságraértekor keresztmetszetében vizsgáljuk, egy többé-kevésbé szabályos medret találunk, mely a sodrás vonalán az átlagosnál mélyebb, de csak pengeszélességben, a partok felé sekélyebbé válik, néha talán olyan mértékben, hogy ez a gulyási értelemben vett szélesség már negatív hat vissza a mélységre. Sodrásában két áramlat találkozik, fonódik össze: az öblös kanyarulatok nyugodt, megállapodott vize és az ellenkező oldal, a folyókönyök örvénymozgásokkal vegyes mederalakító, hordalékos áramlata, melynek eróziós munkája ezen a szakaszon már lelassult.

A kezdetek lendületes patakjának „Két ököllel az arcomba vágok: / azt mondják, nincs nekem lelkem...” -típusú önvádolásai, düh- és harag-effektusai most belső remegésekké szelídülnek:

BUDDHA

...arcán zsíros mosollyal
elnéz a hajók hármás ívterén.

Pilléred térdben reszket,
uram, imbolygó középhajód
kicsoda őrzi meg,
tán e hollók vertyogó csapata...

A szenvedésektől való megszabadulást, a dhermák nyugtalanságának végleges elfojtását, a nirvánába való teljes beolvadást az önuralom legmagasabb fokán álló Buddha sem képes maradéktalanul megvalósítani. A bizonytalanság, a szorongásos megnyilvánulások, gátlások, elégtelenségi érzések, az érzelemnélküliség állapotának kellemetlen érzelme és a pszichés feszültségek elfojtásos önemésztődéssé összegeződve csapódnak ki ezekben a verseiben. A „magára maradt gépezet” „kering értelmetlenül / kerekeiben nincs idő / s fordulataiban élet” — mondja az énszimbólummá növvő falióráról, de a látszólagos külső nyugalom alól elővillannak a szorongás gyökerei, Dali égő zsiráfjaként, szárazon rognak sorai:

súlyra idője leakadt
s áll mozdulatlan
ég agyvelő húsromok
vakító csöndje abban...

(Falióra)

A magára maradt ember pusztulásának tudatos állapotrajzai közül a legjelentősebb a *Szobám falára*, mely a „Kis támaszpontom / el fog merülni, / most látom, mire építettem” tudatában az egyén-környezet, valamint belső konfliktusai viszonylatában végsőkig való opponálást vállaló, végzetszerűséggel határozottan szembeforduló — ebben Kerekes Izsákéhoz mérhető — magatartást fed fel:

Szobámban maholnap
nem lehet állni,
ülni, csak üldögélni,
félve s ülve élni,
körbe-körbe járnai íjként.
Ébren, alva újra nézek
s alább-alább költözködöm.

Kis támaszpontomról
gömb alakban szór fegyverem.

Nem gondolattá szerkesztett (Csurgó), szimbólumokba vetített (Falióra), nem egy fikció távolságában levő (Egy egernek köszönlek), a míveesség képeibe merevített (Meditáció, Levél helyett) valóság ez, hanem maga a gulyási, cizelláltsággá nem transzformált, disztelen, tömör sorokban „költészet” nélküli költészetté vált realitás. Ez a „vesztésre álló játszma”, ezek a „visszatérő menekülések” a legszemélyesebb és a legnagyobb költői erővel bíró közlései. A 180 fokos szembenállás kilátástalansága nemcsak ebben a versben adott, hanem egész lírája pórusaiba itatódva is (pl. a *Gondolatok a versről*-ben: a vers „keresztbe tett szalmaszál a tankok előtt”). Mind gyakrabban találkozunk a megfáradtság szintelen, prózai mondataival: „Beleuntam. Bele.” (Ó. R. helyett); „minden anynyira ismert / s egyformán ér véget / akár a holnap unalmasak / az ismétlődő ebédok” (Hátlap). Még a *Verses riport* derűs csillogású képei közül is előbuggyan ez a hang egy pillanatra, ha máshogy nem, hát a vidéket a riportterrel hajnaltól napestig járó költő fizikai kimerültségét értékelve át a fásultság folytonos életérzésévé. A szellemi oxidálódásnak ez a szemlélődéssel járó, feszültségmentes állapotú lassult folyamata átíveli egész másfél évtizedes költészetét, melyhez — a jelenhez közeledve — mind több tartópillérrel kapcsolódik. Művészeti szintű megfogalmazást Az öngyilkosban nyert:

nincs több szín szó
kifogytam mint túból a cérna
végetértem
az út hurokba rándul...

Vallomáslírája — mely kifejeződésében nemegyszer közvetett — sodrásából a part felé indulva annak műalkotáslírába hajlását tapasztaljuk. Összeszövődésük kölcsönös jellegű (Az öngyilkos, Falióra), de rövid tartamú. Aranyműveessége alkotásait, melyek költészete egy önálló egységét képezik, csiszoltság (ennek ellenére helyenként nyelvi nehézség is), többé-kevésbé szürrealista képalkotás, mozaik-izmus jellemzi. A *Kezed* és a *Vers a rongyról* egyéni képsorai megragadóak, de kimunkált kockáikban nincs kohézió, mely magasabb szervezetségi fokon, e közlés-koncentrációk eredőjeként, áttekinthető mozaikot eredményezne. Egyedül a *Gondolatok a versről* második felében — mely szintén megfigyelések kristályfüzérével indul — jut túl az építkezés képet képhez ragasztva módján:

... a vers annak a fájdalma,
hogy illat helyett virág,
virág helyett szavak,
a vers mindig valami más,
ott ér véget, ahol kezdődik,
a kút s a ház közt félúton,
ha van, ott találod a verset...

Egyöntetű harmóniába olvadó sorai után, a vers befejezéseként egy nyugtalanító hullámszerű kérdés következik („Akit a vers fel nem ébreszt, / felköltheti-e a föltámadás?”), s viszonylagos explozivitásával megzavarja a vers-arc lehelet-vonalait. A *Véeres tárgyak* közt tömített ólomszárnyai, alig látható kapcsolódású nehéz láncszemei, a kép-balasztok, habár adekvát kifejezői a „benned egy örült kerék suhog / velőben daráló acélhurok” látomásvonulatának, megnehezítik az önkifejezést. Aprólékos gondosságú, képekre töredezett verseit példázza az *Egy hajó árnyéka*, a *Sarkok* szakadozottsága, egymás mellett heverő, vegetáló képforgácsai. Apró hullámai, belső rezdülései néha fragmentum-létük héját lefeszítve önálló életre kelnek:

Kodály
íjba komponált évszázadok
a népdal fiolák lelke már

(Kilenc kétsoros)

Vallomás- és műalkotáslírájának hullámverése a sodrás vonalán fokozatosan vesz bele az én és világ kapcsolatát megjelenítő tárgyias líra játékos áramlásaiba (Sűrű június, Mikor az ég, Kis horizontok). Az eklogás mezők („hol barmok sétálnak / tejet csöpögtetvén”) levegője siklik a víztükör fölé, s hozza mozgásba költőnk epikus hajlamait, téríti közérzetét vitális érzelmei pozitív pólusa felé. A maga vergiliusi, Marlowe-i útját építi ki az idillhez, hogy szorongása, bizonytalansága, várakozó feszültsége állapotának elszenvedése elől menekülhessen. Bukolikus hajlamai nem a pásztorköltészet erotikus, bájolgó hagyományából táplálkoznak, hanem — egyrészt ötvöződnek a felújított theokritoszi hagyomány erotikájának hátterét díszítő, élénkítő elemeknek, a berkeknek, lugasoknak, a békés mezei élet szépségének, egyszerűségének dicséretével, másrészt a Vergilius IV. eklogájának szorongásaival, félelmeivel, a valóság beszűrődő érdes képeivel jelezhető — nem messianisztikus — vonulatot fogadják magukba. A *Verses riport* (halvány, főleg tájleírásokra szorítókozó változata a *Kis horizontok*) a paraszti élet seregszemléje a háború utáni „aranykor”, az újjáéledés, a megtalált harmonia egy pillanatában:

Töpörtyű öregember,
arca ráncba tolt pala,
sírásra öreg,
tagjai sűrűn elálmosodnak,
olyan, akinek csak
hétköznapjai vannak,
hozzánk szegődik

és apróra elmagyarázza
a gyümölcsajtolás
bonyolult folyamatát.

— — — — —
Mint a bögre füle,
levált házam a lejtőről,
meséli mosolyogva.

Az ember-rajzokat, genre-eket a természet képei, a költő transzponált egyéniségének elragadtatásig fokozódó benyomásai változtatják:

Kristályban álltunk,
sugarasan rostos gyémánt közepében,
kábulat csapódott le
a gyümölcsfák közül.
Olyan szép volt,
hogy hátraléptem,
kezemet a szemem elé kapva.
Olyan szép volt,
hogy belefáradtam,
hogy elcsüggedtem,
kedvem lett volna
sírní, lerogyni.

S elmozdult a kép.
Előttünk a határ,
mint egy fuvola, megszólalt.

Ez a formai jegyeiben — ha egyáltalán ragaszkozhatunk itt bármiféle formai jegyekhez — prózához közelítő, a tájhoz való nagyon is emocionális viszonyulás kifejezőeszközeiben a *Szobám jalára* egyszerűségével, közvetlenségével mérhető, egzaltáltsága is szinte azonos erejű (természetesen más irányú). Ugyanezt mondhatnánk el mikroszkopikus táj-csendéletéről, az *Idillről* is, csak az nem egy epikus szövödmény hátterét képezi, s ezért szuverén képisége hatványozottan kiemeli realisztikus ecsetvonásait. Életképeinek, pársoros vallomásainak is jelen van egy önálló sodott csoportja, amelyek — képzőművészeti nyelven szólva — egy-egy mozdulatot vázolnak krokiszerű gyorsasággal, a tárgy, a jelenség lényegmeghatározó vonásait emelve ki (ilyen a *Kilenc kétsoros* közül a *Május* és a *Vének*).

Miután parttól partig áttekintettük észrevétlenül, de állandóan emelkedő vízállású folyónkat, említést kell még tennünk aránylag nem nagy kiterjedésű holtágáról, melynek kirajzó angazsáltság-áramlatai azt bejárják, humanizmusukkal az egésznek sajátos etikai színeződést adnak. Elkötelezettsége önálló verskísérletei (Forró sorok) sajátosan gulyásivá csak alig néhány sorában érnek. „A félelem tárgya bűvópatak, most elmerül” — írja a „körömtelenítő csipesz” gazdájáról, akik most „behúzott farkokkal járnak / a kisöpört szemétre sandítva”. A 68-as csehszlovákiai események, vagy annak szépirodalma (pl. Tolnai Ottó:

Jan Palach) ihletésében, de mindenképpen az eseményekre reflexszerűen reagáló angazsált költészet eszközeit felhasználva fogant a *Soha forróbb napok*. Itt sem tudja teljesen egyénivé oldani az idegen elemeket. Többi áramlata árnyalataként már harmonikusan, a „Legyen az irodalom kenyér-, levegő-, föld- és élet-kényszer is” (idézve a *Vajdasági ég alatt* c. költészeti antológiában szereplő önvallomásából) szellemében igazodik angazsáltsága, annak ellenére, hogy néha itt is a szólamok erőltettségével hat (pl. *Az öngyilkos* utolsó sora). Költészete peremvidékét, árterületét, melyet leggyakrabban a holtág, de alkalomadtán valamennyi áramlata el szokott önteni, a *Symposion* avantgarde költészete eszközeinek kritikátlan átvétele jellemzi, s a legkülönbözőbb elemek egyfajta kavargása (Szálak az Anna-csokorból, Közel a félelemhez, Egy egérnek köszönlek).

Egész lírájára vonatkozó összegezésként talán azt mondhatnánk, hogy amikor élethelyzetét legjobban megközelíti lírai szituációja, mikor élethelyzete majdhogynem lírai szituációjává válik, jut el a legnagyobb mérvű önkifejezésig, s egyben költészete legteljesebb megvalósulásáig. Versei korrelatív rendszere — mint láthattuk — mozgásban van, hogy a legközelebbiekben milyen változások állhatnak be, azt kötetei elolvasása után nem nehéz megállapítani, de feleslegesnek tűnik; lényegesebb, hogy most hol tart. Alkotói tevékenységétől függően az elkövetkezőkben fény derül a folyó még ködös, kialakulatlan alsó szakaszára, s a semmiképpen sem közeli torkolatra is.

a múlt nyomában

népiességünk változatai

BORI IMRE

1.

Népiességünk története zárt és egységes immár, s külön fejezetét képezi a jugoszláviai magyar irodalomnak. Kezdetei a múlt században, agóniájának, elsorvadásának most vagyunk a szemtanúi. Virágkorát viszont a húszas-harmincas évekre kell tennünk, amikor a novellának és a tárcairodalomnak legnépszerűbb művelői éppen népieseink voltak.

Eredete után nyomozva a századvégen már magáról egyértelműen jelt adó ún. „szegedi” irodalomnál kell megállapodnunk, amelyet Cserzy Mihály, Tömörkény István és Móra Ferenc neve és műve jelez. Népiességünk ugyanis azzal a szellemmel forrt össze, amelyet ez a „szegedi” irodalom képviselt, közvetlenül Móra István munkásságában, közvetve, már a Tömörkény—Móra járta utakat kísérve Novoszel Andor és Cziráky Imre, expresszionista áttételekkel pedig Kristály István is. S nem véletlenül. Azok a falvak és városkák ugyanis, amelyek népiességünket feldajkálták, a múlt század végén és a XX. század első évtizedeiben Szeged vonzáskörében éltek, s részei voltak annak a nagyobb régiónak, amelynek Szeged volt a „városa”, még ha már nem is voltak részei annak a „kintvaló nemzetnek”, amelyről Móra Ferenc beszélt. Bácska és Bánát felső része, különösen a Tisza két partjának területei, le egészen a két Becséig Szeged gazdasági, kulturális vonzásában élt, s nyilvánvalóan nem véletlen, hogy népiességünk ezeken a területeken született meg. Padén élt Kristály István, Zentán Móra István és Novoszel Andor, Becsén pedig Cziráky Imre. De Zentán élte túl önmagát a népies novella műfaja népies anekdotaként, amelyről Tőke István közleményei tudósítanak. A „szegedi” irodalomnak is lényegében ezek a pontok jelzik érdeklődési határait: Móra Ferenc írásaiban az egyik földrajzi végső pont Becse (Becsei molnárok), a másik Csóka (Négy apának egy leánya, A csókai csata, A csókai csóka), és csak Kálmány Lajos jutott el

tovább, Becskerekig, s onnan fel Szegedre Sz. Szigethy Vilmos, de nem a népies novella műfajában gondolkodva.

Móra István a szegedi népiesség születésének szinte első pillanatában jelentkezett: a múlt század végén dolgozik a szegedi lapokba, amikor a múlt századi népiesség már nem a népnemzeti iskola emelkedettebb formái között jelenik meg, hanem a regionalizmus felé tájékozódva a fiatal Mikszáth Kálmán és Gárdonyi Géza munkásságában új ihletkörréval éppen ismerkedik. Mikszáth Szegeden fedezi fel kissé szülőföldjét, Nógrádot, példát mutatva a szegedieknek a „helyi színek” sajátos felhasználási lehetőségeire, s jellemző, hogy Mikszáth első nagysikerű palóc könyvei után válik a magyar népies próza „szegedivé” — első futamában a Terescsényi Gyula—Bite Pál—Újlaki Antal—Damó Oszkár és Palotás Fausztin írásaiban adva hirt magáról, majd Cserzy Mihály után Tömörkény István művészetében jut csúcsára, hogy Móra Ferenc alkotásaiban klasszicizálódjék, s közeledjen ismét a „nemzetinek” egy eszményibb megjelenési formájához. Móra István még nem Tömörkény István magas rangú s objektivizált népiességét ismeri, hanem Cserzy Mihályét, akinek írásaiban a népelet tárgyi jegyein kívül a néprajzi szempontból is figyelemreméltó életvonások is fel-feltűnnek, de csak majd Tömörkény vonzásában teljesednek ki. Ahogy Cserzy Mihály felfedezi a szegedi élet apró tényeit, s ahogy azoknak jellemző erőt tulajdonít, úgy néz szét a maga világában a Zentán tanítóskodó Móra István.

Szemléletük is közös forrásokból táplálkozott. A néplátásnak az a felfogása befolyásolta őket, amely a XIX. század második felében a „népet” már nem Petőfi társadalmi indulatainak felhős, villámokkal teli ege alatt akarta rajzolni, hanem a boldogságnak olyan állapotában, melyet az érintetlenség, a romlatlanság, az igénytelenség jellemez, következképpen olyan élet- és faluképet alakít ki, amely akkor is a boldog csendélet benyomását adja, amikor felforrt vérű emberek összecsapását festi. Cserzy Mihály például így ír a *Régi világból* című kötetében:

„A szegedi televényes homokon sok érdekes magyar dolgot talál még az ember. A kultúra itt még nem forgatott ki őseredetiségéből teljesen mindent. A magyar pusztá ezer szépségével és búbájával ékeskedik ma is ott, ahová még nem jutott el a fényes ekevas és ahol az ültetvények helyett színes vadvirágokat ringat lépten-nyomon a bujdosó szellő. Még reng egyes tájakon a délibáb. És a gulya kolompja, mint valami távolról jövő mély harangzó rendül által a harmatos fű fölött.”

Móra István „csendélete” is ilyen:

„Hahogy az ember így gőzösen átszalad ezen az én hazámon, ezen az arany kalással, áldott venyigével ékes Tisza-Duna közén, — imez oldalon is, amafelül is el-elsiklik előtte egy-egy ágacos, eperfás, szükablakos fehér tanyához. Tallaján libasereg szedeget, semlyékin kövér, tarka tehének kínálgatják magukat, udvarán csikók hancúroznak — fonott kertsövénye árnyékában pufók, egészséges gyerekek billegetik a tökszárdudát. A nagy-útra kiszolgáló porcfüves dőlön fehéríteni való végváznakat teriget egy barnakezű, fehérkarú menyecske. Nyilván danol is, de az nem hallik a gőzös dóbörgésitül.

A gazdát nem látni; bizonyosan a másik vég felül, a hajlaton ugarol.

S mikor ezt az ember egy kurta kis félperc alatt, mind látja, mind elgondolja, az az érzés vesz erőt rajta, hogy: édes istenem, milyen jó

lehet ezeknek, itt. Nemcsak — hogy mindenük megvan —, de szabadok is. Ezek még szabad emberek. Gazdájuk, eltartójuk, számonkérőjük, mindenük: az a föld csak és az isten...

Miminden gyönyörűsége van még a világnak a jó termésen, jó időn, boron, búzán, disznótoron, lakodalmon, egymás szeretetén túl: se nem tudják, se nem érzik.

Mind elgondolja azt az ember, mind és felsóhajt:

— Jajhaj. A boldogság, mint valami kis félnék gillice-madár, az ilyen rejtkehelyeken igazít fészket... A boldogság... A békesség..."

(Csendélet)

Cserzy Mihály és Móra István szemléletével pörlekedni azonban felesleges, bizonygatva, hogy a századvég magyar parasztságának az élete közelről sem volt idillikus, s hogy a kapitalizálódó falu a látszólag érintetlenebb felszínre, „álarca” alatt, tragédiákat dajkált — az életrend zártágának lassú felbomlásától az Amerikába való vándorlás pszichózisáig kínálva az írónak a problémák változatait. Úgy tetszhet ugyanis, hogy Móra István is, miként mesterei és népies kortársai, nem a századvégi falu konkrét társadalmi viszonyainak a képét melengették szívükben, hanem egy volt falusi világnak az eszményített képét, illetve ennek a volt világnak a századvégen még élő és létező részleteit tisztelték, nem kis mértékben az elvágyódás oly beszédes sugallatainak engedelmeskedve. Móra István faluképe is ellentmondásos tehát, s annál inkább az, mert egyszerre fejez ki egy aránylag kezdetleges és egyszerű szinten valami „modernet” és primitíven konzervatív ötvözetű „régit”, akárcsak az egész népies magyar irodalom is a századvégtől kezdődően.

A „régit” az 1849 utáni magyar irodalom kapitalizmusellenességétől örökölte. Romlatlanság és igénytelenség játssza tehát a legnagyobb szerepet a „csendélet-kép” kialakulásában. Egy önellátó társadalom eszménye szűrhető ki a novellákból, amely éppen azért tud szépnek látszani és kívánatosnak tetszeni, mert független marad a világ nagyobb hullámverésétől éppen azért, mert önellátó. „Beteremni, mindenük beaterem — írja Móra István a már idézett elbeszélésének bevezetőjében —; ha mit az egyik esztendő megtagad tőlük, a másik megadja két tetejével, s amikor amit megtagad: el tudnak nélküli lenni. Jég elveri a szőlőt: nem iszunk bort. Eső megrontja a búzát vagy hirtelen szárazság megszorítja: árpás kenyeret eszünk, paraszt-lisztből sütünk fekete kalácsot...” Nyilván nem véletlen, hogy ezt az idilli állapotot az újítás rontja meg, az a „kokin tyúknak” a tojása, amelyet Tapodi János visz haza a szabadkai piacról. Korhangulatot fogalmaz tehát meg az író a maga módján az ilyen felfogású elbeszélésekben, s a korhangulat tükrö a primitívnek az a kultusza is (konzervatív alapokon), amely e szemléletnek a végső kincsegéseként adott.

Paradoxon tehát a primitívnek ez a két arcú megjelenése mind Móra István művészetének kis körében, mind pedig a magyar századvégi népiességben, s a nép életét szemlélő szépirodalomban általában is. Az európai művész, Baudelaire nyomán, messzi tengerek, rejtett Tahitik vélt boldogsága után vágyakozik, majd Rimbaud-val útra kel Afrika és Gauguinnal pedig konkrétan is Tahiti szigetére, a magyar, ekkor még e világvágyat a faluig való eljutásban véli kielégíteni, s annak mozdulatlanabb, egyszerűbb, a polgári társadalom bonyolultabb viszonyait még nem ismerő, vagy éppen megismerő környezetéhez tér. Konkrétum is,

jelkép is tehát egyszerre az Alföldön végigcsattogó vonat képe, honnan az író az elmaradozó falusi idillt szemléli s ahová vágyakozik. A modern kor nagy vívmánya s a maga körében maradt falusi élet jelképe így a századvégnek a művészi ábrázolás szinte minden minőségi síkján. Gózsdu Elek e kettősséget az „ultima ratio” emberének rajzában villantja meg („Egy ártatlan falu szélén, füvek és fák között él. Megérett itt békességben, s csak annyit dolgozott, hogy összetartsa testét-lelkét. Ép, egészséges mind a kettő. A civilizációból mindössze néhány álmatlan óra jutott neki, melyeket a mellette elrohanó vonatoknak köszönhet...” Ultima ratio). Kosztolányi Dezső pedig már impresszionista képekben látatja a Janus-arcú magyar világot:

A gyorsvonat az Alföldön fut át,
s az utasok a zörgő ablakokból
bámulva nézik, mint egy új csudát.

Egy nádkúp, egy kút tűnik föl csak olykor,
itt-ott egy árva, tikkadó kazal.

A búza habja szikrát hányva mormol...
(Alföld)

„S a föld is Ázsiáról álmodik” — mondja, annak a közérzetnek immár XX. századi s valóban modern megfogalmazásaként, amely a századvégen született meg, s melyet már nemcsak a naturalizmus érintett meg, hanem az elközeltető szecesszió első szellője is.

Móra István is „korszerű” tehát a maga módján, elbeszéléskötetében pedig tehetsége korlátolt voltában maximumát adja ennek a már nem népnemzeti, de még nem szecessziós népiességnek. Ezért van annyi érintkezési pontja a kor magyar irodalmával, bár a zentai kismesterét nem fedezte fel, minthogy a lokálisnak és regionálisnak, a helyi színeknek még nem jött el a divatja, s különben is, a magyar irodalom is készülődtött már a messzibb egék alá Adyval is a „párizsi Bakonyba”, Babbitcsal is Fogarasról legalább Itáliába. De nem véletlenül az egyezések mind a „gőzösről az Alföld” képzet síkján, mind pedig a „barbárságnak” abban a motívumában, amelyet majd Móricz Zsigmond fog klaszszikus mértékűvé tenni a Barbárok című elbeszélésében.

Egy kis tehetség nagy témáival állunk tehát szemben amikor Móra István novelláit olvassuk, s ott van a „szegedi irodalom” „kirajzása-ként” annak a vonzáskörében is — „vidékiességében” talán még hatványozottabb mértékben. S nemcsak a Cserzy Mihály szemléletével rokon látásmódja vonalán: novelláskönyve valójában a szegediesség jegyeit mutatja mikrorészleteiben is, úgyhogy azok a jellemzések Móra Istvánra is érvényesek, amelyek a „szegedi irodalmat” akarják meghatározni. „Bár minden külső ösztön szükségtelen, a századforduló korának Szegedje a legszorgosabb buzdítója, legtermőbb talaja ennek az irodalmi iránynak. A magyarosságnak, vidékiességnek ez az öntudatosan vallott és vállalt formája, a fővárostól való elszakadottságnak attitűdje melengeti, legbensőbb szavának tartja írónak hangját...” — írja Ortutay Gyula Tömörkény István című tanulmányában, arra törekedve, hogy Tömörkény művészetének a szegedi népiességtől különböző jegyeit mutassa fel. Móra István elbeszéléseiben a Tömörkény előtti népiesség hatásai vannak jelen, s éppen ezért rá is vonatkozik

Ortutay Gyulának az a megállapítása, hogy a szegedi népiességnek a formateremtés nem tartozott erényei közé. A párbaj című Móra István-elbeszélés és a Barbárok közötti párhuzam különben erre is jó példát kínál. Móra István novellái ugyanis megmaradnak csak „magyarosaknak”, befutják őket a „helyi színek”, vannak naturalista-folklorisztikus vonásai, fellelhetők a konzervatív társadalmiság nyomai a „gyalogsoros szegénység” vagy a „városi szegényemberféle” rajzaiban, az „én népemről” szólván, s megcsillannak a nosztalgiának egészen modern visszfényei is. De nem volt sem tehetsége, sem elég indulata ahhoz, hogy a szegediesség irodalmi csapását ösvénnyé szélesítse. Ám több mozdult benne, mint amennyit valójában megvalósított: egyik méltatója, Köveskúti Jenő, kötetlet, az *Atyámfiat* a „legbűvösebb elbeszélés-gyűjtemények közé” sorolja, emlegetve Mikszáth *Jó palócok*, Petelei István *Keresztek* című kötetét, hivatkozva Gárdonyi falusi történeteire, Eötvös Károly Balaton körüli utazására, Benedek Elek, Tömörkény István alkotásaira, nemkülönben Móricz *Hét krajcár* című kötetére. Méltatói egy része tehát a legrangosabbak között látta Móra Istvánt, különösen dicsérve nyelvét: „Az «Atyámfiat»-nak nyelve a legszebb népies magyar beszéd, amely meglep gazdagságával. Kifogás alá esik talán, hogy nem csak a szereplők beszélnek paraszti nyelven, hanem az elbeszélő is tájnyelven ír...”

A Kiskunfélegyházáról Zentára került Móra Istvánt, elbeszélései tanúsítják ezt. Megragadta a vidék erős koloritja, s minthogy a szegedi népies elbeszélés is a helyi színeken inszisztált, a Móra István-novellák legerősebb oldala is éppen a vidéki színek megragadásában mutatkozik meg: ő is, mint példaképei, a földrajzi pontosságot és a néprajzi hitelt használja fel, hogy a gyéresebb epikus vénát és az ábrázolási készséget mintegy pótolva „hitelesítse” történeteit. Móra Istvánnál azonban nem öncélúak az ilyen részletek. Amikor a naturalizmus sugallatának engedelmességre a tárgyi hitelt akarja elérni történeteiben, atmoszférát is teremt, s mivel az ilyen részletek rendszerint a nyitó bekezdésben vannak, novellái nyomban a legmagasabb hőfokukat adják, s ízeseen elmondott, feszesen megírt történetet ígérnek:

„Manapság is mutogatják még azt a helyet a horgasi ürűjáráson, ahol az időses juhász, Bóczán Simon agyonütötte Mező Jóskát, akit a kötözködni való bónaórája idehozott azon a szerencsétlen napon a martonosi székekrül...”

(Párbaj)

Vagy:

„Ahogy, a tanyárul jövet, az Oromra ér az ember, rengeteg lapos ködöllik előtte. Ez a magaslat, az Orom: volt a Tisza partja valaha; s ez a kékelő lapály, ez az istenáldott, ma selyemfüvet nevelő messzeség, nádat ha termett akkor, és piócát, vízcicsigát, sulymot, hideglelést, dúvadat.

Az adorzáni átvágás, meg az új gát, békót vetettek a Tiszára, elvették, elbúdták tőle ezt a szélitiben félnapos, hosszában egésznapos tartományt...”

(A csordajáráson)

S hivatkozhatunk a félegyházi „szürenekezés” fogalmára, amelynek erősen népi jellege egyszerre biztosítja az írónak a hitelt s a novella-indító feszültséget:

„A szürenekezés sokfajta, de mindég akaratlan semmittevést jelent. Teszem azt: mennénk már ide-oda, vásárra, búcsúra, de a kocsi csak nem gyön, pedig immán virrad. Ülünk, üldögélünk, lábunkat lógázzuk, várakszunk, időnapot mulasztunk, szürenekezünk...

Mer' az igazi szürenekezéshez unalom kell. Álmos, nyújtózkodó unalom...

(Szürenekezés)

Az elbeszélések menete viszont már nem tartja a kezdet magasában a történetet: az anekdota átveszi uralmát, s az író végeredményben megelégszik annak korrekt elmondásával. Az *Atyámfiai* egynémely darabja azonban így is élettél telik meg, s mint a *Párbaj* című is, átment az egykori élet színeiből és ízeiből valamit. Az ilyen írások azonban már nem követik a hosszú expozíciójú, csattanós végű hagyományos „szegedi” novellát, hanem balladás állapotrajzokká válnak. Ezt észlelte lelkes kritikusa is, amikor azt írta, hogy Móra István „gyakran nem is történetet mond el, csak egy szoborművet vés, de aztán lelket is lehel belé” (Köveskúti Jenő), arra utalva többek között, hogy Móra legsikerültebb novellái egészen oldott életanyagot hoznak, következésképpen az anekdotikus belső szerkezet sem kap hangsúlyozott szerepet.

Zenta és vidéke népi életének első ábrázolója volt Móra István az *Atyámfiai* című kötetének elbeszéléseiben, s ha ezek az írások nem sorolhatók ugyan a magyar novellairodalom főbb vonulatai egyikébe sem, de bizonyítják, hogy elsősorban az írói tehetség kevesebb ereje miatt feledkezett meg róla az irodalomtörténet-írás, s azért, mert nem tudott felemelkedni meglátott és felfedezett világához. A helyi színek esztétikai kvalitásokká való átminősítésének folyamatában viszont szerepe úttörő volt irodalmunkban — a népiesség „szegedi” felfogásának a vonatkozásaiban.

2.

A Móra István hagyományain alapuló népies novella műfaját Zentán Novoszel Andor képviselte a húszas évek második felében — írói tevékenységének rövid, alig kétesztendő időszakában.

Kiindulási pontja az anekdota volt, amelyből a *Napló* vasárnapi tárcanovelláit bontotta ki, s tett szert abban az időben páratlan népszerűsége: a jugoszláviai magyar irodalom legolvasottabb novellistája volt, s nem véletlen, hogy a húszas évek végén élénkülő könyvkiadás éppen az ő *Igy a koma* című kötetével jelentkezett szinte elsőként. Novoszel Andornak is, akárcsak elődjének, Móra Istvánnak, a helyi színek iránt volt különös érzéke, s bár nem tragédiaírója akart lenni a tiszai vidéknek, hanem mindenekfelett „nevető Demokratikusa”, az embertípusok iránti vonzalmából született hősei manapság is az életteljesség benyomásával állnak élénk kötetének lapjain. „Az emberek — írta róla Majtényi Mihály — derüvel a szívükben olvasgatták a tanyavilágból előkeveredett kis Péterke sirámain és örömeit — először kapott gatyát ugye, és ez nagy esemény volt neki — aztán megjelent a koma is, a szállásvilág bölcse, tréfacsinálója és feketepétere. Szívvel és derüsen kente palettájáról a színeket az irodalmi vászonra Novoszel Andor,

kissé stilizált volt a tanyavilág és a kisváros — sajnos, inkább Gárdonyi volt, mint Tömörkény — de bővénájú elbeszélőnek bizonyult mégis . . .”

A különbségek, az azonos források és hasonlóságok ellenére is, szemmel láthatóak a századvégi tendenciák és a húszas évekbeli ösztönzések között. Novoszel Andor köre már szűkebb, mint volt Móra Istváné egykoron, s elszigeteltebb is. Móra István még egy egész írotársadalmat bővületében tartó esemény sugallataira hallgathatott, Novoszel Andor már magános alkotó, még a *Naplóban* is, mely novellapályázatán felfedezte és teret adott neki. Valódi közegét hőseinek a világa adta: zentaiak álltak modelt elbeszélései írása közben, s azok voltak pártfogói is az elkészült írásoknak. Novoszel Andornak tehát sokkal inkább alkalmazkodnia kellett élete és íróságát megszabó környezetének ízléséhez és életviteléhez is, következésképpen írói indulatainak a hőfoka sem lehetett olyan magas, hogy a már Móra Istvánnál is hiányolt formateremtő erőket munkába foghatta volna. Ezért kényszerült a vidámabb hangvételő anekdotikus történetek körébe, s találhatott immár nem a tanyai vagy városi szegénység életében, hanem az ezzel összeforrt, de mégis elkülönültebb értelmiségi hősökben a maga alakjaira.

Novellái világának határát tehát a tanítói lakás és a patika adja, s ezek világmébének a kristályosodási pontjai is, minthogy Klein, az árendás, a tanító és komája, a patikus, valamint ennek gyakornoka köré fonódik legtöbb elbeszélésének „meséje”, s ők lesznek állandó hősei, akik révén egyetlen novelláskötete zárttá, összefogottá válik, s már-már egy anekdotikus regény lehetőségét is megvillantja. Hőseinek viszonyai s meghatározottsága viszont nagyon is leegyszerűsített, s már-már sematikus: rendszerint a patikában fut össze az „úri” társaság, melyben a patikus a vezér, ki jellegzetesen falusi dzsentriilekű ember. Az ő Sancho Panzája a praxi, a patikussegéd, akinek egy-egy megnyilatkozása főnökének a görbe tükre is. A többiek statiszták ebben az életképben. Klein, a bérlő, gyáva és félénk, moccani sem mer, nehogy kitudják a társaságból. Az anekdotákat elmondó tanító a törkölypálinkát tiszteli és papucshős, aki a patikába járással léphet ki olykor-olykor a hámból. S feltűnnek a dzsentriélet kísérői, a cigányok, is — merőben anekdotikus szerepkörükben, az egykori nagy mulatások halvány emlékeiként. Jellemző, hogy Novoszel koma-történetei a tipikus anekdoták, amelyek a koma „eseteiből” születnek meg. Ezek az „esetek” azonban, bármennyire szimplák is, végeredményben mégsem pusztán az anekdotikus közhelyek, hiszen jelzik, hogy a dzsentriélet lehetetlen immár, hogy a „koma” lassú életvitele és alacsony kulturális szintje csupán karikatúrája lehet az egykori polgár-dzentri életének.

Tagadhatatlan azonban, hogy Novoszel Andornak is voltak múlt iránti nosztalgiai, s amikor ezekről vall, lényegében ars poeticáját is megfogalmazza:

„Az idő kereke gurul, megváltoznak az emberek és szokások. Mintha más világban, más emberek élnének, éppen azért szeretek az emlékezet országútján végigbandukolni, de nem sietős léptekkel, hanem a ráérő ember gondtalanságával. Így többet is lát az ember és csak így szerezhethet magának gyönyörűséget.

Különösen azokat az idöket szeretem, amelyeknek messzesége már bizonyos varázslattal bír . . .

A régi idökön, régi embereken és eseményeken az idő hímpora van,

mint ékes szárnyú lepkén. Nagyon gyöngéd kézzel kell a régi emberek, a régi idők eseményeit az emlékezet szárnyára tenni, mert ha a hímport lefűjjük róluk az esetleg rászállott porral együtt, szinte kegyelet-sértést követünk el. Inkább maradjon rajtuk néhány porszem, a emberi gyarlóság enyhe árnyéka, semhogy a hímport, a régiek kedves, derűs és igazán emberi jóságát is lefűjjük róluk.”

(Géni bácsi)

A jelenéről ítéletét Gargyi papucsossal mondatja el: „Mégis mink már »egyének« vagyunk, kell egy kis különbséget tenni a paraszti sorban levők miatt, úgys fejtetőre van állítva az egész világ...”

(A divat)

Novoszel Andor nem ennek az új divatú világnak a novellistája el-beszéléseinek közlésmódjában sem. Mesélése lassú, kényelmes, viszonya képzelt olvasójához barátian intim, bizalmaskodó, egész írói lényét a komázó közvetlenség jellemzi, amelyet nyelvi fordulatokkal külön is kiemel, vagy pedig a novella első mondataival megidéz. Lépten-nyomon találkozunk tehát az „abban tényleg igaza volt...”, a „mint teszem azt”, a „nem bánom...”, az „ami igaz-igaz...”, a „mondom” fordula-taival. Másfelől gyakoriak a bizalmaskodó novella-kezdetek: „No nem kell megijedni! Tisztességes, jóra való szó ez, ha mindjárt nem is na-gyon úri...” (Péterke gatyát kap), vagy: „Nekem ugyan édes-kevés közöm van a divathoz, legföllebb egy jó sort szidok rajta úgy magam-ban, amikor a cipőm madzagja elszakad...” (A divat), vagy: „Nem vagyok babonás, de arra mérget merek venni, ha a könyököm beleütöm a szekrénybe, vagy váratlan vendég jön, vagy zivatar lesz a házban...” (A babona). A világával azonosult író reflexei az ilyen novella-tünetek, s egyértelmű pontossággal rögzítik Novoszel Andor viszonyát szűkebb hazája életéhez és embereihez — a „régii jobb volt” gondolatának a tiszteletében.

Kötetének két novellájában egy-egy epizódot külön is ki kell emel-nünk, minthogy azok a sajátosan idevalósi anekdotakincs darabjai le-hetnének, s mi több: éppen ezek az epizódok azok, amelyek Novoszel anekdotáinak általánosabb jellegével ellentétben a helyi színeket is je-lentik. Az egyik Liszt Ferenc és Reményi József zentai szerepléséhez kapcsolódik:

„Miklósváry Géninek öt csodaszép, igen művelt leánya volt. Marī nevű leánya már tizenkétéves korában oly művészien játszott zongorán, hogy Liszt Ferenc, ki Reményivel a hatvanas években Zentán hangver-senyezett, el akarta vinni művészi körútra...”

(Géni bácsi)

A másik Csóka egykori földesurát, Marcibányt idézi (Az igazság bicskája), elmondván, hogyan lett Marciból, a szeplős, de gazdag szlovák legényből előbb Marci pán, majd népetimológiával Marcibány. Csak sajnálnunk lehet, hogy Novoszel Andor ismereteinek e köréből csupán csipegetett, mert ez a két epizód, s A hitbizomány című novellája arról tanúskodik, hogy a történelemnek ama emlegetett hímporát nem-csak meglátni, de megőrizni is tudta volna — lényegében az „eltűnt idő” motívumait bontogatva a maga módján, anekdotikusan.

Kristály István népiessége rendhagyó, a Tisza két partján alakuló népies irodalomban. Nem folytatja közvetlenül a „szegedi” népies hagyományokat, hanem csak ahhoz némileg hasonul — a maga irodalmi, művészeti gyökereit a magyar expresszionizmus, illetve naturalizmus talajába eresztve. Közelebb áll mind szemléletében, mind téma-felfogásában, mind pedig társadalmi indulataiban ahhoz az irodalomhoz, amelyet egy Révész Béla neve jelez, mint a Tömörkény—Móra Ferenc képviselte népies irányhoz — különösen a húszas évek végén és a harmincas évek elején írott elbeszéléseiben. Kristály István is pécsi emigráns volt a maga módján, ám útja megkerülte a szabadkai és újvidéki szerkesztőségeket, s politikai érdeklődésében sem abban az irányban mozgott, amelybe a forradalmak elindították. Távol maradt a mozgalomtól, s Padén tanítoskodott egészen haláláig. Írói munkásságának a kezdete tehát csak a húszas évek végére tehető, amikor a felcsapó ihlet szerencsés módon találkozott az akkor még benne eleven társadalmi indulatokkal, elannyira, hogy úgy tetszhet az ekkoriban keletkezett írásait olvasva, hogy Kristály István a parasztmozgalmak szenvedélyes és nagy erejű ábrázolójává női ki magát, s Révész Béla után az elfojtott, robbanásig hevült, de kiutat nem találó parasztsors megírója lesz, s egy új Vonagló falvakat alkotva vonul be az irodalomtörténetbe.

Nyilván ismerte a magyar expresszionista paraszt-irodalmat, s ebben a hajlamainak, tehetségének legmegfelelőbb lehetőségeket fedezte fel, minthogy már-már misztikusan egzaltált földimádata ötvöződött egy olyan emberi temperamentummal, amelynek a hevülés a legfőbb ismeretfőjegye, s ezáltal verstelen lírikusként írja himnuszait prózában, s alkotja meg, Szenteleky Kornél szavaival, azt a „szubjektív naturalizmust”, amely népiességünk alakulásvonulatában külön helyet biztosít számára. Expresszionista író volt tehát, s világában Szenteleky Kornél is expresszionizmusát írta körül 1929-es tanulmányában: „Kristálynak nincsen új írói hite vagy eszmevilága, de konok, mélygyökerű hite van, mely majdnem minden mondatát áthatja, átfogja. Éppen ezért Kristály írása mindig egyéni, sajátos írás marad, akár fejlődik, akár hanyatlik alkotó ereje. Művészetében lehetnek változások, de hite, emberszeretete mélyre, a jellem legmélyebb éltető és maradandó alapjába engedi gyökereit, ezért alig hihető, hogy alakjaiba vetett bizakodása és léleklátása valaha is megváltozzon...” Ez a bizonyos „hit”, amely az expresszionizmus Ember-vallásával rokon, szüntelenül az expressziót hívja elő, s hat oda, hogy Kristály írásaiból az író és világa a népiesség síkján szokatlan kapcsolataiban álljon előttünk. Kristály írói világának ugyanis nincsen közvetlen megfelelője a valóságban, még ha Padé legkonkrétabb viszonyai ihletik is, világa csak expresszióban, indulataiban él és hevül, s az Ember egy-egy nagyra nőtt gesztusával vagy érzésével betölti ezt az expresszió képezte világot, s legfeljebb a természet jelzeteinek, érzelmi vonatkozásainak vagy sorsszerűséget hordozó szerepének jut még hely, de annak is úgy, hogy mintegy kívülről kell rátörnie erre az Emberre, szinte már egy másik világból. Szenteleky egykori jellemzése Kristály művészetének e körét is érintette:

„Témái — írta — emberek, szinte kizárólag emberek. A foglalkozásuk

nem fontos, hiába keresnők nála Tömörkény izes és etnográfiai pontossággal megrajzolt alakjait... A táj nála alig kap színt, fényt vagy lelket, az állatok se élnek melegebb, életesebb életet írásaiban, Kristálynál egyedül az ember él, a szegény, jólelkű, gondokban, könnyekben mosolygó ember. Főleg a föld embere, a zsellér, a napszámos Kristály legigazibb modellje és ezeken az embereken keresztül a föld pihegését is meghallhatjuk... A lényeg sohasem a háttér, a forma, vagy maga a mese, hanem a pillanat, az érzések árnyalata. Festői nyelven szólva Kristály művészete szubjektív naturalizmus, a pillanatszerű beállítás művészete, amikor nincs terv, kompozíció a vásznon..."

Elementáris érzések, vágyak, indulatok azonosulnak Kristály novelláiban a hősökkel, s elementárisak a csapások is, amelyek sorsként a markukban tartják a föld fiát Kristály István expresszív élet-látomásában, és egy olyan kiszolgáltatottságot revelálnak, amelynek társadalmi vonatkozásai is adottak vagy legalábbis konkretizálásukra ösztönöznek. Legkevésbé az író enged azonban az ilyen sugallatoknak. Az ő területe a látomás, mely elragadja és írói hevülését szítja, s ilyenkor expresszionista himnuszt ír:

„A nap tömören, forrón öleli a mezőt: a levegő reszket az ölelés forróságától a smaragdszőnyeg fölött... Az ember lépése elsúlyosodik a májusi mezőn: az élet vad vajúdása erejétől.

És az egész mező egy gondolatot dalol: nézzétek — én vagyok az igazság! — én: a kalászkok, a csillagszemű kis krumplivirág — gyümölcsbe súlyosodó bizonyosság! Igen, itt van az élet valóságának minden bizonyossága — ideálokba lendülő igenlése!

Május a nagy megtermékenyülés, a hívések-hitek hónapja. Minden út idevezet: A májusi mező-igéret! Szép, meleg, biztató: anyás-megható.

A kis répapalánta mellett emberek térdepelnek... így, ahogy megláttam: valami nagy melegség rázott meg. Szép volt ez a kép: ilyen meggyőző imát még nem olvastam — mint ez a térdeplő munka volt itt..."

(Tiszamenti május)

Kristály Istvánnak szinte egész írói egyénisége, látásának egész természetrajza benne van ebben a lírai vallomásban, s árulkodóan hangzanak fel motívumai, képzetei, érzelem-tömbjei, amelyek vissza-visszatérnek írásaiban, meghatározva mind világképét, mind pedig prózai műfajainak jellegét, példázva többek között azt is, miért oly kevés a szabályosan megszerkesztett, egyenes vonalvezetésű novella életművében. Nem foglalkoztatják tehát „írói” problémák s műhelygondok: mindenekeelőtt expressziói érvényre juttatása érdekli, s ezeknek rendeli alá konkrét életanyagát, s alakítja legtöbbször komor himnusszá a novella műfaját.

Expresszióit életlátásának két köréből eredeztethetjük. Az egyikben az élet nagybetűs, s mint ilyen már-már misztikus elragadtatásának a forrása, s lényegében a biológiai létet jelenti annak pozitív tartalmával, „vad vajúdásait” jelenti embernek és természetnek, égnak és földnek. A másikban a halál és a pusztulás az úr, „iszonyú a látomás”: pusztul falu, ember, határ, mindenki és minden megveretik és elítéltetik, csak a rossznak a megjelenési formái változnak, minthogy egyszer

jégverés, másszor öregség, harmadszor áradás vagy munkáskezet kiszorító gép kísérteteként jelenik meg a faluban, amely Kristály István látásában már nem ismeri az idillt. De ezt az idillt sírják vissza hősei, akikben az elementáris jószág ölt testet a rossz világ ellenében, következőképpen ő sem kerülhette el sem a tipizálás, sem pedig az idealizálás veszélyeit, ám nem szabad elfelednünk: gyöngéi legtöbbször az expresszionista irodalomban is megtalálható.

Kristály István élet-képe tehát nem mentes bizonyos sematikus vonásoktól s nem tud megszabadulni általánosításaitól sem, de kárpótolni tud indulatainak erejével, az „élet” sodrásának és feszülésének rajzaival, „Emberré” látó szenvedélyével. Fenntartásokkal kell tehát olvasnunk Szenteleky Kornél ama súlyos ítéletét, mely szerint Kristály „írásaiból nem csap fel a szikes földek szaga, az izzadt testek gőzöl-gése, a kapzsi, gonosz, paraszti lelkek tespedtsége, kegyetlensége”. Kristály falujának és hőseinek társadalmi meghatározottsága ugyanis valóban nem játszik elsőrangú szerepet, s ennek vonásai nincsenek is figyelme előterében. Nem mondhatjuk azonban, hogy elsikkasztja őket. Inkább arra figyelhetünk fel, hogy ezeket szenvedéllyé transzformálja, expresszióvá alakítja át, s arra kell hivatkoznunk, hogy hősei azzal, hogy „megverték és elítéltek”, az érzelmi dimenziókban társadalmiakat is kaptak, még ha Kristály nem is mindig inszisztál az osztályharc oly látványos megjelenési formáin, s vannak pillanatai, amikor a szeretet hitében osztálybékét is elképzelt a világon. Utalhatunk itt kisregényére, amelyben a földmunkásság mozgalmi vonatkozásai is megjelennek, hivatkozhatunk az olyan novellájára, mint a Föld és mag, amelyben a birtokosok gépei ütök el keresetüktől az embereket, vagy az Áradásra, melyet Szenteleky Kristály legjobb novellájának tartott, hogy érzékeljük társadalmiságának mind pozitív vonásait, mind pedig kétségtelen korlátait. Az embert azonban nem társadalmi, hanem természeti keretek között látja, s a viszonylatokban nem a világosságot, hanem rejtőzködő misztikumát keresi, minthogy ideálja az „elemi Ember”, mely expressziója szép ráfogásainak talaján mozog. A befejezetlenséget, a továbbnak a kényszerét és a sejtetést reveláló hármas pontok is erre figyelmeztetnek, azzal egyetemben, hogy nem differenciálja különösebben a maga írói szavát hőseinek egyenes beszédétől. A határoknak ilyen ködbe vesző és elmosódó jellege is a fentieket bizonyítja, akárcsak sajátos líraivá képzett novella-műfaja is, melyet expressziói determinálnak.

„Nem szereti a sokszálú meseszöveget — írta róla Szenteleky Kornél —, a pontos konstrukciót. Történetei naivak, olykor banálisak lennének, ha az író izzó, alkotó hite nem adna nekik színt és életízt. Kristály István a részletek, a pillanatok igazi művésze. Ott, ahol a lelkek fejlődését, formálódását és egészét akarja adni... ott lényegesen bizonytalanabb, mint azokban az apróbb írásokban, ahol csak egy részlet, egy nagyobb problémának töredéke kerül bemutatásra...”

S valóban: Kristály István pályaképe a lírai rajz felé való következetes haladását mutatja. Szinte első nekifutásából születnek nagyobb epikus vállalkozásai, amelyek közül a *Lelkek a porban* című expresszionista falu-regényét és az *Áradás* című hosszabb novelláját emelhetjük ki. De már akkor is az újság és nem a folyóirat kínálta lehetőségek között mozgott: újság-novellákat írt hétről hétre, lírai tárcákat, pár

gépelt oldalas rajzokat „költött” — keresve azt az írósága számára harmonikus formát, amelyet a lázas expresszió egyetlen kitörése kitölthet, s amelyben nem kell az epika mesélőbb igényeinek is engedelmessé válnia — azaz: amelyben nem kell íróságának legbensőbb törekvésein semmiféle erőszakot elkövetnie. Lírikusra valló a megoldásnak ilyenfajta keresése, s nem véletlen érezzük novelláit, rajzait olvasva, hogy úgy írta őket, ahogy a szenvedélyes lírikus vértolulások ihletében mintegy magától kilöki a versét. Hiába keressük tehát az epikai hite! nyomait elbeszélésein, minthogy csak lírai, érzelmi hitelük van. Ezért nem tördök a részletekkel sem, s nem foglalkoztatja az sem, hogy expresszióinak teljessége gyakran népszínművekre jellemző kulisszák elé kerül, mit egykori kritikusi vetettek a szemére, s nem alaptalanul. Sajátos paradoxona ez Kristály íróságának, mely általánosító törekvéseivel magyarázható elsősorban. Am, míg az „Ember” síkján a líraiság feszültséggel telítődik és drámaivá érlelődik, a környezetrajz vonatkozásaiban viszont az általánosítás leegyszerűsítéséhez, népszínműi sablonokhoz vezetett. Szokványos elbeszélései legtöbbször erre a kettősségre figyelhetünk, s csak prózája szélsőségesebb darabjai nem élezik ki ezt az ellentmondást: kisregénye és rövid lírai rajzai például.

Népiességünk „tragédiás” írója tehát Kristály István, aki művészetének időállóbb eredményeit a húszas évek végén és a harmincas évek elején alkotta meg.

4.

Népiességünket tanítók teremtették meg: tanító volt Móra István, Kristály István és Cziráky Imre, tanítócsaládból származott Novoszel Andor. Ez a tény erősen befolyásolta ugyan népiességünk alakulását és jellegét is, minthogy a falu élete az írói szemléletben közvetlenségében is adott: nem falusi emlékeiket írják, hanem közvetlen élményeiket, friss benyomásaikat, de döntő élménnyé Cziráky Imre novelláiban vált — ezeket alapvetően meghatározza, hogy az író éveken át kántortanító volt Bécsein.

Írói hajlamai, beállítottsága az anekdotikus-népies novella felé indították el, de már kezdetben is jelentős mértékben befolyásolta a népszerű irodalomnak az elve, s így a Cziráky-novellákban valójában szerencsés módon találkozott össze a kettő, előcsalva a természetességnek, a könnyedségnek a benyomását is. Egy vajdasági Gárdonyi szerepét vállalta tehát, s hogy az analógiák köre kiteljesedjen, megírta a Mihál bácsi leveleinek két könyvét — nemcsak gárdonyias, de görög-gáboros felfogásban is. Cziráky novelláiban édes-bús verőfényben fürdik a táj a Tisza partján, s az ember szemében hol könny, hol mosoly csillog, ám végül a mosolyé a diadal s meglátott élet-epizódból kedvderítő történet kerekedik ki, amely a lélek felszínét megborzolja ugyan, de mélyebb rétegeit érintetlenül hagyja, minthogy az író angasztottsága is megáll az első, közvetlenül elérhető életkörben, s csak nagyon ritkán merészkedik tovább, mert nem is érzi szükségét az ilyen írói szempontból kockázatosabb, ám nagyobb eredményeket ígérő utazásoknak. Erre figyelt fel első kötete megjelenésének az idején Szirmai Károly is, amikor arról beszél, hogy Cziráky a novellákban megsejti

ugyan az igazi életet, elannyira, hogy szerinte ő az, aki „legreálisabb világításban látja valamennyünk között a vajdasági magyar parasztot”, ám ugyanakkor a megsejtett élet ábrázolására már nem vállalkozik: „De Cziráky — írta Szirmai Károly — eltrillázza a kezdő hangulatot, más hangnembe játssza át, mintha csak érezné gyöngeségét a feltárulkozó probléma vállalására s mintha csak a beidegzett, könnyebb zenedarabok variánsait tudná lejátszani. Igaz, hogy ezekben tökéletes technikájú s hogy alig fog hamis hangot. — Azt hiszem azonban mégis, hogy nem tévedek, mikor azt mondom, hogy Cziráky lélekpalettájáról hiányzik néhány mély árnyékolású szín...”

A népiességünk egészében adott sajátos ellentmondás tehát Cziráky írásművészetében is jelen volt és megszabta irányát. Szemléletében, még inkább életismeretében felfedezhetjük mindazokat a tényezőket, amelyek az író művészetét megemelhették s az egykori parasztlélet mélyenszántó ábrázolójává avathatták volna. Szinte pazarlóan szórja szét elbeszéléseiben a paraszti élet apró tényeit, s játszva vonultatja fel az élet teljességében meglátott hőseit. Am az a metamorfózis, amelyen legragyogóbbnak elképzelt alakja, Mihál bácsi, például átment, jelzi Cziráky népiességének a korlátait, sebezhető pontjait is. Nem véletlen, hogy az első Mihál bácsi-történetek típusú ígérték, melyek a vajdasági „parasztot” állítják elénk. Am ahogy göregáboros figurává válik, s ahogy a helyzetkomikumra alapított anekdotikus humor talajára ér, s mindenben a népszerűség akkor is egy kezdetlegesebb lehetőségének az ujmutatását követi, egész írói pályájára is jellemző lesz. Az a „balkezes happy end”, mit Szirmai ró fel az első Cziráky-könyv kapcsán, valamilyen formában később is fel-felkísért, hiába indult az író a nagyobb igényű novellatípus ostromára.

Kétségtelen, hogy Cziráky Imre novella-művészetének szélesebb altalaját az ilyen felfogású és megvilágítású novellák képezik. Ismét Szirmai Károly kritikájából idézünk:

„Cziráky vagy megtörtént eseményeket másol vagy feladatot jelöl ki önmagának. De a megtörtént események lekopírozása, ha hiányzik az eszmei tűzmag, nem irodalom, még ha irodalmi eszközökkel is dolgozunk. Czirákynak penzumos novellái néhol problematikus hangulatig emelkednek, bár igazi problémájuk nincs... Cziráky elkendőzi előlünk az igazi vajdasági magyar parasztot. Aratógép, traktor, mostohagyermekes földnincstelenség nem sír, nem jajgat lehulló, gondgyötört éjszakákon. Hallgat a panasz, mintha nem is lenne mit felpanaszolni az Úristennél az öreg világ válságosra fordulásán... Cziráky künn hagy bennünket a ház előtt ácsorogni s nemigen vezetne be, hogy széjjelnézzünk. Mert mit tagadjuk, nagyon szeretnők tudni, hogy miként élnek az emberei, ha magukban vannak, ha nem látja őket senki. Így csak mosolyos arcukat mutogatják, de mi a másikat is látni akarjuk: a mosolytalant, az elszótlanodót, a gondkérgeset, a haragban rángatódót s azt, amelyik megenyhülten a feleséghez vagy a karon ülő gyermekhez hajlik.”

Magyarázatát az ilyen jellegű hiányoknak nyilvánvalóan Cziráky sajátos szeretet-felfogásában kell keresnünk, melynek az expresszionizmus társadalmi indulatokkal hevített szeretet-vallásához már nincs semmi köze. Hogy szerethesse a világot, az embereket, Cziráky nem keresi a problémákat, csak azt látja, ami nem a lélek sötétje, s ami nem

tragédiát ígérő az ember életében és a világ arculatán. Pedagógiai veretű szeretet az övé, amely legtöbbször a tudomásul nem vevés gesztusait keresi, s a nem problematikus élet felmutatásának a példájával akarja a világot továbbvinni. Aranyszőrű kis báránka című novellájában olvassuk: „Ebben a szűzi fehérségben pedig, mely előnti a falut, a határt, az egész világot, annyi varázslatos szépség van, hogy bajos azt leírni. De szív kell a meglátásához!...” Ez az oly jellemző hitvallás kíséri pályáján, s ebből következik novelláinak egészen derűs, jóságot sugárzó alapszíne is.

Ahol művészete magasabbra emelkedik, azok gyermektörténetei. „Gyermekarcait szinte teljes megvilágításban kapjuk — rögzítette az egykori kritika —, de felnőttjeinek figurális kezelése inkább tipizáló, mint egyénítő...” S nem véletlenül. Az az írói „szív”, melyre hivatkozott a világot szemlélő magatartása vonatkozásaiban, a gyermektörténeteiben sokkal természetesebb módon dobbanhat, a helyzetek, amelyekben gyermekhőseit láttatja, a közvetlenségnek benyomásával telítődnek, s nem a naiv életszemlélet, hanem az írói szubjektivitás és kreáció reflexei vannak a novellák előterében. Ugyanígy Cziráky művészetének teljességét hozzák azok az elbeszélései is, amelyek önéletrajzi jellegűek. Emlék-novellák ezek, s a szeretet bennük is természetes módon érvényesíti erejét: a könny is természetes, a meghatódottság is spontán, s mintegy a novellák életanyagából következik, s nemegyszer úgy érezhetjük, hogy Cziráky az eltűnt időt idézi meg, hogy érzi veszteségeinek súlyát, s evokációjából már-már a tiszta lírai hang is feltör. Ilyen pillanatai azonban ritkák, s leginkább a *Mifelénk* című kötetének novelláiban fedezhetjük fel.

Cziráky Imre íráságának legjellemzőbbje azonban előadásmódja. Közvetítő író volt, a paraszti világ anekdotikus tolmácsa, aki hangban, előadásmódban ahhoz a világhoz igyekszik alkalmazkodni, amelyről beszél. Következésképpen íráságát szinte teljes egészében az előbeszéd, a szóbeli előadásmód követelményei alá rendeli, nem olvasókra gondol, hanem hallgatókra, a magános olvasás ellenében a novella esztrádtípusát dolgozza ki: az egykori kritika szerint novellái a maga előadásaiban érvényesültek legerőteljesebben s kapták meg az olvasás közben annyira hiányolható teljességüket is. Szirmai Károly, aki szinte végigkísérte kritikáival Cziráky pályáját, a *Mifelénk* című kötete kapcsán írta le a Cziráky-novella előadásra szánt jellegét is: „Érdekes, hogy írásainak java valósággal megjátszásra készül. Már a fogalmazásban is egy terem-közönség felé fordult arccal. A mondatok rövidek, frissen, izesen pattognak. Csupa mozgás, csupa érzékelhető valóság. Semmi elvontság, semmi metafizika. Még a gondolat is bimbó-hüvelyben alszik. Közben egy sereg kép, színes hasonlat. De az ösztönösség helyes érzékével elosztva, beépítve. Azután hirtelen egy kétszavas lecsapó mondat — egy szó, egy kérdés... Cziráky ma legösztönösebb írónk, s egyben legnagyobb, legízesebb mesemondónk. Nem jellemfestő, nem lélekábrázoló, hanem mesemondó...”

A paraszti „kis világ” ábrázolásában Cziráky Imre művészetével népiességünk végigjárta majdnem minden lehetséges útját, s oda tért meg, ahonnan ihletét kapta, s mintegy a népszerűség langyosabb állóvizébe torkollt. Móra István még a népnemzeti iskola hagyományaira építközhetett, Kristály István az expresszionisztikus irodalomra és élet-

szemléletre. Novoszel Andor és Cziráky Imre viszont Gárdonyi népiességének a talaján állt — az élet derűsebb mozdulatlanságára alapítva anekdotikus művészetüket. Nem véletlen, hogy a felszabadulás utáni időkben már Cziráky népiessége sem volt folytatható. Csépe Imre novellái javában és regényében még egy utolsó erőfeszítéssel visszafordította ugyan fokozatos távolodásában a népiességet eredeti forrásaihoz, de az anekdotikus novella válságát megállítani nem tudta. A novella ismét anekdotává vált, s ennek legyőzője lett Tőke István zentai anekdotagyűjteményével, melynek egy sorozatát Mosolygó Tisza mente cím alatt olvashattuk. Egy műfaj „ősállapotához” értünk tehát: az élchez és az anekdotához, s egy irányzat végső pontjához is.

A Forum kiadásában a közeljövőben megjelenő *Föld és mag* című kötet utószava.

napló

európa a forradalom és szex között

Gondolatok egy nyugat-európai út kapcsán

BÁLINT ISTVÁN

Hosszabb nyugat-európai utat tettünk e nyáron. Tizenhatszor léptünk át országhatárt, s rövidebb-hosszabb időt töltöttünk tíz országban, átrobtunk másik háromon, összesen 129 órát töltöttünk vonatban és ezenkívül még több mint tíz órát tengereken átkelve. (Mindemellett még 27—30 órát töltöttünk az állomásokon, csatlakozásra várva, vagy mert nem tudtunk mit kezdeni az idővel. Ebből három órát azért, mert Calais-ban sztrájkoltak a francia tengerészek és meg kellett várni az angol hajót, hogy átkelhessünk a csatornán.) Egy futólagos képet kaptunk tehát egész Nyugat-Európáról. A képet többféleképpen lehetne megragadni. Még eseményekben is gazdag volt az út — Párizsban a kommün századik évfordulóját ünnepeltük, körutunkkal egyidőben történt két látogatás, amely nagy hatással lehet Nyugat-Európa továbbfejlődésére: éppen párizsi tartózkodásunk idejére esett a Pompidou—Heath-találkozó, és Brüsszelben jártunkkor Pompidou francia elnök belgiumi látogatáson volt. A riporter rendkívül színes kaleidoszkópot állíthatna össze. Mi azonban az út benyomásait egész más szempontból próbáljuk megragadni: a kontinens átalakulása, esetleges forradalmi megváltozásának lehetősége szempontjából. Tudatában vagyunk annak, hogy a röpke benyomások a felületesség veszélyét rejtik magukban, még akkor is ha a közvetlen élményeket az olvasottakkal egészítjük ki. De azért reméljük, hogy bizonyos fokig mégis képet tudunk adni arról, merre is tart Nyugat-Európa.

A FORRADALOM

Inkább a földrajz, mint valamilyen megfontolás szabta meg az út-irányt, mégis a jelek szerint Nyugat-Európa megközelítésének legideálisabb irányát kaptuk. Az első állomás ugyanis Liechtenstein volt, Nyugat-Európa egy nyugodt szigete, ha úgy akarjuk, a letűnt korok egy kövülete. A mini-országok sajátosságát ugyanis éppen az adja meg,

hogy bennük úgyszólván semmi sem történik, mivel egy mesterséges szigetet képeznek, amelyet kiszakítottak a környező világból, elszigetelték ennek a világnak a problémáitól, mivel idegenforgalomra, bélyegkereskedelemre stb. rendezkedtek be, s így kevésbé vagy egyáltalán nem érintik a világot érő megrázkódtatások, túl nagy dolognak kell történnie, hogy elmaradjon vagy akár megcsappanjon a turisták áradata, és amíg ők jönnek, zavartalan ez a sajátos életforma is. Így aztán a mesterséges, sajátos mozdulatlanság egy múltból itt maradt, problémamentes világ képét nyújtotta, hogy utána rövid svájci átmenet után rögtön Nyugat-Európa pillanatnyilag legmozgékonyabb, legnyugtalanabb országában találjuk magunkat, a történelmen kívüliség e szigetről a párizsi kommun századik évfordulóját ünneplő, az egymást érő sztrájkokkal megrázkódtatott Franciaországban, és úgyszólván egymás mellett lássuk a két nyugat-európai véglelet — mozdulatlanság, történelmenkívüliség, problémátlanság egyik véglete mellett a legnagyobb fokú nyugtalanság, felszabadult dinamizmus, izgatott keresés másik véglejét. Nyugat-Európa többi része valahol e két véglelet között foglal helyet, azzal, hogy a megmerevedett, évtizedekig változatlan életforma, amely annyi országra volt jellemző, mind jobban visszavonul a terjedő, mind magasabbra csapó nyugtalanság előtt. Mivel ez a nyugtalanság Franciaországban éri el csúcát, Nyugat-Európa mai szociális helyzetének kérdését is Franciaországból nézve lehet legjobban megragadni; a többi ország példáját már csak a franciaországi helyzet alapján kialakított kép kiegészítésére használjuk fel.

A mai franciaországi nyugtalanság forrása az a társadalmi megrázkódtatás, amelyet 1968 májusa—júniusa jelentett. Jelentősége abban van, hogy megmutatta: a forradalom nem a múlté, hanem lehetséges napjainkban, az iparilag fejlett országokban is. A májusi forradalom ugyanis megmutatta, hogy a mindenk fölé helyezett, sokszor öncélúan szított és táplált elégedetlenség reális társadalmi erő. Mert igaz ugyan, hogy a fejlett ipari társadalom megteremti a lefojtás, a levezetés új eszközeit, objektíve csökkenti az elégedetlenség robbanóerejét. Ugyanakkor azonban megteremti az elégedetlenség új formáit is: a munkás elégedetlenségét a mindig tehernek érzett, mindig csak a bonyolult társadalmi mechanizmus hatására vállalt munkával szemben (a munka gépiesedése fokozza ezt az elégedetlenséget, a szabad idő növekedése pedig lehetővé teszi ennek az elégedetlenségnek a feltörését, s a helyzetet csak súlyosbítja a holnap bizonytalansága miatt érzett, mindenféle szorongásoktól táplált elkeseredettség, kilátástalanság); a magánember elégedetlenségét a hajszával, a szorongásokkal, az idegfeszültséggel szemben; a polgár elégedetlenségét azzal, hogy a modern eszközök még nagyobb betekintést engednek neki a világ dolgaiba, de ugyanakkor mind szűkebb területre korlátozzák beleszólási lehetőségét (itt látszik meg legteljesebben, mennyire kettős ez az új elégedetlenség: nem egyszerűen a beleszólási lehetőség csökken — a tömegeknek egyetlen régebbi társadalomban sem volt nagyobb beleszólásuk —, hanem a beleszólási lehetőség hiánya tudatosodott, s ezzel nyilvánvalóvá vált a lehetőségek, a szavak, az elvek és a valóság, a gyakorlat közti szakadék); a diákok elégedetlenségét az évszázadokkal ezelőtt kialakult oktatási rendszerrel; az ember elégedetlenségét mindazzal, amit évszázadokig normálisnak, természetesnek vett: a munkába, a hétköznapi

befogottsággal, a rajta kívül álló erőknek való kiszolgáltatottságával (bárhol nyúlunk is hozzá, mindig ugyanaz a kettősség: az ember az előző társadalmakban jobban be volt fogva, inkább kiszolgáltatott volt, a mai körülmények azonban lehetővé teszik ennek a befogottságnak, kiszolgáltatottságnak a tömeges tudatosodását).

Az újfajta elégedetlenség robbanó erejének feltárása mellett a májusi forradalom hatásának második forrása az, hogy az események ma is foglalkoztatnak mindenkit. Három formában is. Először is úgy, hogy a három évvel ezelőtti események még mindig érdeklik a résztvevőket és a passzív megfigyelőket egyaránt. Jellemző például, hogy a forradalom harmadik évfordulója alkalmával a könyvek egész sora jelent meg. Történészek, szociológusok, írók keresték a választ arra a kérdésre, amelyet Adrien Dansette *Mai 1968* című most megjelent könyvében így fogalmazott meg: „Honnan ez a kirobbanás, honnan a kudarc?” A könyv írója egyben rámutat arra is, hogy az események ma is éreztetik hatásukat és az érdeklődést csak fokozza, hogy „az erőszak új légrétege honosodott meg nálunk, változnak a szokások és a magatartás, úgyhogy intellektuális és erkölcsi forradalomról beszélhetünk”. A külföldi írók közül az évforduló alkalmából könyvet adott ki Günther Grass, aki arra keresi a választ, hogyan és mivel emlékeztet ez a rövid forradalmi időszak a nagy forradalmakra, James Jones — az *Egy amerikai Párizsban* című világhírű könyv írója — *The merry month of May* című könyvében pedig azt a problémát világította meg, hogy az ifjúság ma az erőszak és a kábítószer között keresi az élet és a megmaradás útját.

Az évforduló alkalmából megjelent könyvek mellett az 1968 iránti mai érdeklődés másik formája, hogy a három évvel ezelőtti események nyomát keresik a mai sztrájkokban is. Az egész országon átcsapó sztrájkhullám azt a kérdést szüli: nem készül-e ismét egy országos, mindent elsöprő társadalmi megrázkódtatás?, és elkerülhetetlenül azt kutatja mindenki, mi hasznosítható a mai sztrájkokban az 1968. évi tapasztalatból. Eközben emlegetik a sztrájk új formáit, a gyárak megszállítását, a sztrájk- és akcióbizottságok alakítását, mint a harc új irányító szerveit, a szakszervezetek elleni föllépést stb. 1968 hatásának legszembetűnőbb formája azonban az, hogy az azelőtt sem egységes francia baloldalon teljes erővel kitört a harc, az egyes pártok és csoportok még kérérelhetlenebbül küzdenek egymás ellen. Elsősorban a Francia KP meg a többi baloldali párt és csoport között dúl a harc, de most már nem a hagyományos ellenfelek — a forradalmár kommunisták és a reformista szocialisták — között a legelkeseredettebb, hanem a KP-t megalkuvásával, behódolással, opportunizmussal vádoló szélsőbaloldal meg a kommunisták között.

Már az 1968. évi események során gyakran emlegették, hogy a KP a rendszer részévé vált, tehát a rendszert nem a KP-val, hanem ellene kell megdönteni. A forradalmi eseményeket követő parlamenti választások idején Párizs falai tele voltak kézzel írott falragaszokkal, amelyeken a betiltott baloldali csoportok azt írták: íme a bizonyíték, ki a rendszer igazi ellensége — a Kommunista Párt részt vehet a választásokon, a rend és a béke pártja szerepében tetszeleghet, a baloldali csoportokat viszont betiltották. 1969-ben a De Gaulle lemondását követő elnökválasztásokon a szocialistáktól a szélsőbalig terjedő francia baloldal nem kevesebb, mint négy jelölttel indult, és azóta is változatlan hevességgel folyik a harc a baloldal egyes csoportjai között. Ott-tartózkodásunk alatt

egymást érték a leghevesebb és legelvakultabb vádaskodások. A Francia Kommunista Párt és lapjai „fasisztáknak” minősítették azokat a trockistákat, akik május 16-án, a kommunisták által rendezett hivatalos ünnepség előtt egy héttel, emlékeztek meg a párizsi kommün évfordulójáról. Ugyanakkor a *L'Humanité Rouge* című lap, a maoisták egyik újságja, arról cikkezett, hogy Georges Marchais, a Francia Kommunista Párt vezetője nagyon emlékeztet Noskera, a német szociáldemokraták vezetőjére, aki véres terrorral fojtotta el a kommunisták forradalmát. „Marchais klikkje napról napra hevesebb harcot folytat a baloldal, mint a fasizálódás ellen” — írta a lap.

A kölcsönös vádaskodás olyan méretet öltött, hogy a francia baloldal még a párizsi kommün századik évfordulójának megünneplésére sem tudott összefogni. Két nagy emlékmenetelést szerveztek. Lényeges különbség az volt, hogy az egyiket a kommunisták nélküli baloldal szervezte, a szocialistáktól a trockistákon és maoistákon át a „bolsevikok nélküli szovjet” jelszavával fölvonuló anarchistákig, a másik pedig azal a jelszóval vonult föl: „A kommunisták a kommün folytatói”.

Ilyen körülmények között a Renault-műveknél kitört sztrájk, amely ott-tartózkodásunk alatt leginkább foglalkoztatta a közvéleményt, nagyon találóan jellemezte a francia baloldal helyzetét. Föltárta ugyanis azt a nyugtalanságot, amely ismét úrrá lesz Franciaországon. Az egész nagy mozgalom 82 munkás követelésének elutasításával kezdődött és gyorsan oda jutott, hogy a Renault-művek valamennyi vállalata leállt, a legtöbb üzemet megszállták a munkások, sztrájkbizottságok alakultak, mert a sztrájk irányítását nem bízták egyik szakszervezetre sem. A harc sajtólossá vált azért is, mert a szakszervezetek meg a munkaadók első megállapodását a munkások szavazással elvetették, ami föltárta nemcsak a szakszervezetekkel való elégedetlenséget, hanem megmutatta azt is, hogy a munkásosztály harca mindinkább túlnő a klasszikus kereteken. Ez azonban csak a sztrájk egyik komponense, amely annyira jellemző a francia baloldal helyzetére. A másik komponens az, hogy a francia munkásosztály nagyszabású megmozdulásának napjaiban a baloldali pártok és csoportok a sztrájkot is megpróbálták fölhasználni saját céljaik érdekében, egymást vádolták a sztrájk szabotálásával, egymástól akarták elvitatni vagy elhódítani a vezető szerepet. A Kommunista Párt lapja, a *L'Humanité*, arról cikkezett, hogy a sztrájk a kommunisták irányítása alatt áll, ugyanakkor a *Rouge* című trockista lap arról írt, hogy a kommunisták és szakszervezetük szabotálják a harcot, hogy „a Francia KP és frakciója a CGT-ben szendvicsként oda szorult a munkaadók rendelkezése és a munkások harca közé”. Végül, a sztrájk harmadik komponense, amely a baloldal mai helyzetére rávilágít, az, hogy a sztrájk egyben megmutatta a munkásosztály ilyenfajta harcának elégedetlenségét, a munkások tehetetlenségét is. Mert a szakszervezetek és a munkaadók megállapodásának elvetése után az a kérdés vetődött fel a munkások előtt: merre, hová? És mivel a sztrájknak nem voltak messzebbmenő, világosan megfogalmazott céljai, az egész azzal végződött, hogy a szakszervezetek tovább folytatták az alku-dozást, még néhány százalékot kiharcoltak, és amikor a munkások már belefáradtak, — aznap reggel, amikor továbbutaztunk —, a megegyezést végül a munkások is megszavazták, a sztrájk végetért.

A párizsi kommün ünnepségei és a Renault-művekben lezajlott sztrájk jellemzően megmutatta a francia baloldal helyzetét, de azt a

nyugtalanságot is, amely a jelenlegi forrongás hátterében áll, amelynek csak egy vetülete, külső megnyilatkozása a baloldali pártok és csoportok között dúló harc. Kisebb mértékben a többi nyugat-európai országban is találkozunk a nyugtalanság sajátos formáival. Amikor Svájcban tartózkodtunk, az volt a központi téma, hogy a fiatalok megszállták a genfi ifjúsági otthonot, mivel ily módon akartak érvényt szerezni annak a követelésüknek, hogy „szavatolják a teljes szabadságot az otthonban”. Jelszavuk az volt: „Nem akarunk sem ellenőrzést, sem cenzúrát. Mi magunk akarjuk meghatározni az általunk óhajtott aktivitás struktúráját.” S ez a követelés elég volt ahhoz, hogy az 1968. évi forradalmi napokra emlékeztető módon megszállják az otthonot. Londoni tartózkodásunk alatt annak jeleit láttuk, hogy Nagy-Britanniában is vége a régi mozdulatlanságnak, és a régi életforma megváltozása nemcsak a szokások, az életmód megváltozásán látszik, hanem abban is megnyilvánul, hogy Nagy-Britanniában lépten-nyomon tüntetésekkel, sztrájkokkal találkozik az ember. Ott-tartózkodásunk idején egyformán tüntettek a sztrájkellenes törvény meg Nagy-Britannia Közös Piachoz való csatlakozása ellen. Stockholmban a nyugtalanság terjedésének sajátos formájára bukkantunk. Az egész várost lázba hozta, és nagy megmozdulásokra adott okot, hogy a várostanács halálra ítélte a stockholmi központi parkban tizenöt szilfát, ami oda vezetett, hogy a tüntetők élő kordont vontak a fák köré, és végül a várostanácsnak kellett meghátálnia.

Végül hadd említsük meg a nyugtalanság és a belső feszültség még egy formáját — a nyugtalanság említett forrásai és megnyilatkozási formái mellett —, amellyel szintén találkozunk, és amely Nyugat-Európában az utóbbi években nemegyszer teremtett forradalmi helyzetet. A megoldatlan nemzeti kérdésre gondolok, amelyben olyan feszítőerő van, hogy időnként barikádharcokhoz vezet Nyugat-Európa nem egy országában. Az első, meglepetésként ható személyes tapasztalat ezzel kapcsolatban az volt, hogy a nemzeti kérdés a megoldás mintaképeként Svájcban sincs valójában megoldva. Meglepetés volt ugyanis számunkra, hogy Buchs környékén — ahonnan az autóbuszok indulnak Liechtensteinbe — nem beszélnek jobban és többen franciául, mint a mi tengerpartunkon, ami egy ilyen magasan fejlett, rendkívül kulturált országban is megkérdőjelezi a többnyelvűséget, márpedig a nemzeti kérdés emberileg nincs megoldva mindaddig, amíg a kisebbségnek meg kell tanulnia a többség nyelvét, a többségnek viszont nem kell tudnia a kisebbség nyelvét. Addig csak állami intézkedések lehetségesek, a türelem és megértés viszonyai alakulhatnak ki a különböző nemzetek tagjai között, de sehol sem lehet kizárni a feszültség kialakulását a két népcsoport között. Erre különben maga Svájc szolgáltatja a bizonyítékot, amikor a Jura-vidéki franciák szeparatista mozgalmat indítottak a berni kanton németül beszélő része ellen. Svájci értesüléseink szerint már a múlté az a korszak, amikor a szeparatisták bombákat robbantottak, de a mozgalom tovább tart, igazolva, hogy a nemzeti kérdés még Svájcban is teremthet feszültséget. A többnyelvűség és a teljes nyelvi tolerancia csak a turizmusra utalt mini-államokban — Liechtenstein, Luxemburg — alakult ki, mint ahogy az idegenforgalom a kétnyelvűség sajátos formáját teremti meg a skandináv államokban (ami abból áll, hogy Koppenhágában és Stockholmban a csak idegenvezetővel meglátogatható múzeumok és a város csatornáin közlekedő

kirándulójuk egyformán két csoportra osztják a világot: skandinávokra és „angolokra”). A hivatalosan kétnyelvű Belgiumban a nyelvi türelmetlenségnek olyan példáját láttuk, hogy az Ostende és Brüsszel között közlekedő vonaton átfirkáltak, lekapartak minden flamand nyelvű felírást. Mint a többi problémával, ezzel is csak felületesen ismerkedtünk meg, csak úgy elrohantunk mellette, de amit láttunk, személyes élményként is igazolta azt az elméleti tételt, hogy Nyugat-Európában nincs egyetlen olyan ország sem, amelyről az adott pillanatban ne derülhetne ki, hogy nem egynemzetiségű állam, amelyben nem támadhat feszültség a különböző nemzetek és nemzetiségek tagjai között, és az a tény, hogy a nemzeti ellentétek elég gyakran barikádharcokhoz vezethetnek Nyugat-Európa egyik-másik pontján, azt mutatja, hogy milyen robbanóerő rejlik a nemzeti kérdésben.

A nyugtalanság, időnként forradalmi formában megnyilvánuló elégedetlenség tüneteit bemutatva — még mielőtt bármilyen következtetést levonnánk — foglalkoznunk kell a nyugtalanságnak, változásnak azzal a látszólag távolabb eső formájával is, amelyet általában szexuális forradalomnak neveznek.

A SZEKUALIS FORRADALOM

A pornográfia Nyugat-Európát elárasztó hullámával először Párizsban találoztunk. Az elmúlt években ugyanis megváltozott a francia főváros képe. Annak idején legfeljebb a Pigalle-on lehetett találkozni az utcán zsebből nagy titokzatosan akt képeket — később leggyakrabban kiderült, hogy festmények reprodukcióit — áruló férfakkal, az utóbbi két évben viszont városzerte nem kevesebb mint 32 „sex-shops”-ot, mindenféle erotikai kiadványokat áruló boltot nyitottak meg. A franciák már harcot is kezdtek a pornográfia általuk veszélyesnek tartott hulláma ellen. Éppen ott-tartózkodásunk napjaiban egy külön parlamenti csoport alakult a pornográfia elleni harcra, a városban már pornográfia elleni harcot hirdető falragaszok láthatók (éppúgy, mint annak idején az antialkoholista plakátok), és a *Le Monde* című tekintélyes napilap épp akkor közölte egyik olvasójának levelét, amelyben az ellen tiltakozott, hogy kilencéves lánya levelben megkapta az egyik pornográf kiadványokat terjesztő vállalat prospektusát.

Az angolokat nem nagyon izgatja a pornográfiának ez a hulláma. Úgy veszik tudomásul, mint a több nagy változást, a tízes számrendszerre való áttérést, vagy a többi. Az erotikai kiadványokat újságbódékban árulják, és még a filmek terén is kevésbé szigorúak, mint a nemrég még olyan szabadnak tartott franciák. (Tudni kell, hogy mindez még messze van az igazi pornográfiától, amit teljesen szabadon újszólván csak Koppenhágában, legfeljebb Stockholmban láttunk. A különféle típusú műpeniseket és vibrátorokat már egyáltalán nem lehet a pornográfia birodalmába sorolni, hiszen már nálunk is megkapható, az erotikus tartalmú képek és filmek pedig a mi osztályozásunk szerint öt kategóriába oszthatók. Az első kategóriába tartoznak a meztelen nők képei, amelyek ma újszólván majdnem minden lapban és filmben jelentkeznek, és semmi közük a pornográfiához. A következő kategória a kihívó pózokban tetszelgő, de csak felül meztelen nők képei. A harmadik kategóriába a szexuális előjáték egész skáláját bemutató képek

és filmek tartoznak, amelyeken azonban a részvevők részben felöltöztek. A következő kategóriába tartoznak azok a filmek és képek, amelyeken csak a férfin van némi alsónemű, ebbe a kategóriába tartoznak a hamburgi mozikban és a legtöbb svéd moziban bemutatott filmek, amelyek érthetetlenül épp a férfiak meztelensége előtt torpannak meg. Végül csak az ötödik kategória az igazi pornográfia, a közösülés egész folyamatát és minden változatát bemutató filmek és képek. Az angol újságibódékban árult képek s a londoni mozikban is bemutatott filmek legfeljebb a harmadik kategóriáig jutnak el, de ez ellen az angolok legalább nem hirdetnek harcot, mint a franciák, akik körülbelül szintén eddig a kategóriáig jutottak el.) A Soho már túltesz a párizsi Pigalle-on, és a különféle hangzatos nevű bárók és „revüszínházak” a legkülönbözőbb „live striptease”-t, a „the danish sex experience”-t, „sensational double-act”-ot kínálnak és ígéretik az érdeklődőknek.

Az igazi ugrást Hamburg jelenti, ahol a szintén hangzatos nevű bárókban — belépőjeggyel vagy belépőjegy nélkül — pornofilmeket mutatnak be vagy még a Sohón is túltevő sztriptízműsort, maszturbációt vagy két nő szeretkezését bemutató „live show”-t kínálnak. És utána következik Koppenhága, a pornográfia valódi hazája, ahol egymást érik a porno-boltok, megrakva a legkülönbözőbb folyóiratok sorozatban megjelent számaival: *Climax*, *Private*, *Weekend-sex*, *Sex study*, *Extase*, *Sex orgies*, *Sexual positions*, *Erotic situations* és a többi folyóirat, amelynek ki tudja már hány száma jelent meg eddig. A „normális” szexualitás különböző változatait nyújtó folyóiratok mellett ott vannak a legkülönbözőbb perverzítások folyóiratai is. A homoszexuálisok számára a *Homo Action* vagy az *Anal sex* sorozata, a szodómia hívei számára az *Animal orgy* vagy az *Animal Bizarre* sorozat, a sadizmus és a maochizmus hódolói számára a *Slave girl terror* vagy a *Vandale* sorozat füzetei. És mindemellett ott vannak még a *Baby-sex* és a *Childenlove* sorozat egymást követő füzetei is.

Hogyan vélekedjünk a pornográfiának erről a hullámáról? Beszélhetünk róla a felháborodás és a tiltakozás hangján is, de tudomásul kell vennünk, hogy van, létezik, számolni kell vele. Időnként cikkek jelennek meg arról, hogy hogyan terjed a hullám, vagy éppen ellenkezőleg arról, hogy már visszavonulóban van. A terjedést emlegetők felhozzák például, hogy a Hamburgban megjelenő *St. Pauli Nachrichten* bevezette az „Olvasó küldi” rovatot, és a szerkesztők maguk is meglepődtek, hogy hány fényképet kaptak az ország minden részéből, hány olvasójuk vállalkozott arra, hogy porno-fényképeket készít feleségéről vagy kedveséről, ismerőseiről. A pornohullám visszavonulását emlegetők pedig arra hivatkoznak, hogy a harmadik koppenhágai szexvásár az idén már teljes kudarccal végződött, mindössze ötezer látogató kereste fel, szemben az 1968-ban megtartott első porno-vásárral, amikor nem kevesebb, mint ötvenezer ember rohamozta meg a kiállítási csarnokokat. (Valóban: Koppenhágában sok üzlet kénytelen volt bezárni, és gyakran látni lakattal lezárt vagy éppen beszögezett porno-boltokat, amelyek tulajdonosai feladták a küzdelmet a konkurenciával vagy a „fogyasztók” terjedő közömbösségével. Az üzletek bezárásához azonban valószínűleg hozzájárul az is, hogy a dánoknak halvány sejtelmük sincs a kereskedelemről — a pornoboltokba bárki beléphet, órák hosszat ott lehet, végiglapozhat minden folyóiratot, anélkül, hogy bárki feléje nézne. Kü-

lőben Koppenhágában láttam a kereskedelmi érzék teljes hiányának olyan jelét is, mint az, hogy az üzlet be van zárva, de az üzlet elé válogatásra kitett képeslapok ott maradtak.)

Így vagy úgy ítélnék meg a pornográfia hullámát, vélekedhetünk úgy, hogy terjed, vagy úgy, hogy elvesztette az újdonság varázsát. Azt azonban el kell ismernünk, hogy napjainknak egy sajátos jelenségével állunk szemben. Az általános vélemény szerint része annak, amit általában szexuális forradalom névvel jelölnek. Ez a szexuális forradalom viszont a leghálásabb téma mindenki számára, aki a napjainkban lejátszódo változásokat vizsgálja. Egyik ideológusát, Henry Millert megkérdezték: „Vajon az ön véleménye szerint a szexuális forradalom csak egy megnyilatkozási formája az egész világon átcsapó nagyobb forradalomnak?”. Mire a neves amerikai író ezt a választ adta: „Föltétlenül. Lehet, hogy itt Amerikában nagyobb jelentőséget kap, mert nálunk sokáig nem volt szexuális szabadság. Azt hiszem, még csak az elején vagyunk annak a nagy változásnak, amely hamarosan bekövetkezik a szex, a házasság, a homoszexualitás iránti állásfoglalásunkban.” Mi is a helyzet ezzel a szexuális forradalommal?

Tény, hogy egész ideológiája alakult ki, mint minden igazi forradalomnak. Szexológusok, pszichológusok, szociológusok, filozófusok a könyvek egész sorát szentelték neki. (A cambridge-i könyvkereskedésekben, amikor ott jártunk, nagyon keresett volt Shulamith Firestone *The dialectic of sex* című könyve.) Hatásukra kialakult egy kerek, világosan megfogalmazott felfogás, amely ott áll a pornográfiával való kereskedés elméleti megindoklása mögött is, de mindenképpen ez a felfogás volt az, amely a dánokat a pornográfiával való kereskedelem engedélyezésére, törvényesítésére bírta, s még inkább ott áll a svéd filmeket, a nemi felvilágosítást és a vele kapcsolatos gazdag irodalmat létrehozó elmélkedések és gondolatok mögött.

Ennek a felfogásnak egyik része: megakadályozni, hogy az ember ellenséget lásson a másik emberben. A párizsi porno-kereskedelem egyik főnöke ezzel a nyilatkozattal védte a kereskedelemnek ezt a formáját: „A világ jövője olyan, hogy maximálisan türelmesnek kell lennünk másokkal szemben és mérsékeltnak követeléseinkben. Mindannyian tudjuk, hogy nemsokára nem lesz elegendő élelmiszer, nem lesz mindenki számára víz és oxigén.” A patkányok halálra marják egymást, ha sokáig túl sokan vannak egy rakáson. Az embert képesíteni kell arra, hogy ne marja a másikat, még ezekben a mai modern hangyabolyokban sem, amelyek mind jobban növekednek és mind több embert hoznak össze egy rakásra. Közben az életfeltételek állandóan romlanak — párizsi tartózkodásunk alatt, talán még a Renault-műveknél kitört sztrájknál is nagyobb izgalmat keltett, hogy a Szajna mérgezett halakat dobott partra. A már említett stockholmi tüntetés mögött is az a tudat áll, hogy meg kell védenünk minden zöld területet, mert a nagyvárosok, a légszennyeződés lassan elveszi tőlünk az oxigént. Mind többen leszünk, mind nehezebben tudunk megmaradni a Földön, lassan még a víz, a levegő is elfogy, tenni kell tehát valamit, hogy ne marjuk egymást. A szexuális forradalom és a nemi fölvilágosítás ideológusai szerint ennek legfőbb módja meggyőzni az embereket arról, hogy az ember nem ellensége a másik embernek, hanem az élvezet, az öröm forrása.

A szexuális forradalom mögött rejlő elmélet másik része az a felfogás, hogy a szexualitásban rejlő erőt arra kell felhasználni, hogy emberibb viszonyokat teremtsünk az emberek között. Meg kell nézni néhány svéd filmet, amely erre a témára készült, és azt mutatja be, hogyan lehet a szexualitás egyszerre a meg nem értés, a gyűlölet, a türelmetlenség és az öröm, a boldogság forrása, csak az emberen, az embereken múlik, hogy a két lehetőség közül melyiket választják, hogyan élnek a szexualitásban rejlő erővel: egymás kínzásának forrásává teszik-e, vagy pedig a legemberibb viszonyok kiépítésének alapjává. A szexuális forradalom elméleti alapja tehát az a felfogás, hogy van egy erő, amely emberibbé teheti az emberek közötti viszonyt, csak mindenkit meg kell rá tanítani, hogy felszabadítsa ezt az erőt, hogy élni tudjon vele és máris boldogabbak lesznek a Földön élő emberek.

Ez az elmélet, a gyakorlati alap pedig az a változás, amely szempontjainkban, szokásainkban, életmódunkban lejátszódik. Nem vitás ugyanis, hogy a szexualitás eddigi formáira egy egész életmód, világszemlélet épült föl. Benne volt a sajátos fehér emberi szemlélet, amelybe olyan fontos elemként épültek bele a kötelezettségek, a fegyelem, olyan fogalmak mint a haza, a család és ezek szolgálata. Más népek már az északi féltekét elárasztó szexuális forradalom előtt is másképp néztek erre a kérdésre. Elég csak hivatkozni az afrikai törzsek szexuális szabadságára, vagy az indiai templomok szobraira, amelyek részét képezik az istentiszteletnek, s egy világot elárasztó szexualitás tiszteletéről tanúskodnak. Újabbban azonban az északi félteke, az iparosított országok emberének életmódja is változik. Két lényeges ponton is minőségi törés következett vagy következik be. Az egyik törés az eddig magától értetődőnek tartott kötelezettségek megtagadásának vonalán húzódik. Gondolunk itt a hippik világmozgalmára, amelynek kiindulópontja, jelszava és életszemlélete: élni kell, nem törődni azzal, hogy mi lesz holnap, nem sokat adni olyan megszentelt, szentnek és sérthetetlennek tartott fogalmakra, mint a kényelem, a jólét, de nem is vállalni a vele járó terhet, az annak megteremtéséhez szükséges kötelezettséget, munkát. (Köpenhága és Stockholm két jelentős városa a hippik világának. Mindkét városban rengeteget látni belőlük, a már megszokott, torzonborz és megtépázott öltözékű hagyományos hippik mellett ott vannak az elég hűvös időben is mezítláb, a tibeti lámák sárga leplére emlékeztető egyetlen szövetdarabban sétáló hippik. És találkozunk ilyen hirdetésekkel: „Transzendental meditation, Arranger-Sims, Fri entré”.) Nyilvánvaló, hogy ez a mozgalom, még inkább az a felfogás, amely kisebb mértékben a mozgalomhoz nem tartozóknál is föllelhető, mindenképpen más viszonyt teremt a szexualitás iránt.

Talán kevésbé kiélezett az a másik változás, amely a szexuális forradalom lényeges komponense: a nő felszabadulása. Évezredes alárendeltség után lassan vagy gyorsabban megváltozik az a világszemlélet, amely a szexualitást a férfi számára monopolizálja, amely szerint a nő legfeljebb csak tárgy, amelynek feladata, hogy élvezetet nyújtson a férfinak és az már nem is fontos, hogy neki magának része legyen benne. Évezredekig tartotta magát ez a hagyományos felfogás, nem törődve még azzal sem, hogy a szexualitás nyilvánvalóan sokkal többet jelent a nő számára, mint a férfi számára, hisz a menstruáció, a szülés olyan biológiai-fiziológiai terhet ró rá, hogy nyilvánvalóan a természetnek kárpótlást kellett nyújtania legalább az élvezet fokát illetően. A

szexuális forradalom ezen a téren egészen új helyzetet teremtett. A kontracepció megszabadította a nőt a terhességtől való rettegetéstől, és ezzel egyenrangú partnerré vált. Ezt kiegészíti a szexuális forradalom másik komponense, a nemi felvilágosítás, amelynek jelszava: a legfőbb élvezet — élvezetet nyújtani másoknak, és a tanított, könyvekkel, filmekkel terjesztett szexuális technika.

Az életmód és a nők helyzete tovább változik, és még a jelenlegi változások hatását sem tudjuk teljesen fölmérni. A szexuális forradalmat és annak eredményeit azonban semmiképpen sem szabad túlbecsülni. El kell ismernünk, hogy bizony mindeddig még nagyon kevés változott. Nem is szólva arról, hogy mindaz, ami eddig változott, az inkább a kereskedelem, az üzletelés, a pénzkeresés forrása és formája lett, éppúgy, mint a hippik mozgalma, amely azzal indult, hogy megbotránkoztatja a nyárspolgárt, és közben csak az üzlet új formájává vált a nyárspolgárok számára. És a leglényegesebb mozzanat, amely lehetetlenné teszi számunkra, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonítsunk az annyit emlegetett szexuális forradalomnak, az, hogy majdnem érintetlenül hagyta a prostitúciót. Hamburgban, ha valaki a pornofilmek hatására kedvet kap, akkor rögtön besétálhat abba a hírhedt utcába, ahol az ablakban ülnek a nők. Koppenhágában az élő-show-t és „intim masszázst” hirdető és ígérető „klubok” előtt hiányos öltözékben ott állnak a reklámul szolgáló hölgyek, és a kutyával sétáló, kettős szolgáltatást kínáló nők mellett ott vannak azok is, akik ott ülnek az ablakban. Talán csak Stockholmban sikerült a minimumra csökkenteni a prostitúciót.

A szexuális forradalom tehát úgyszólván egész Nyugat-Európában majdnem érintetlenül hagyta a forradalom előtti világ tipikus termékét, a prostitúciót, amely már nem is egyszerűen társadalmi jelenség, hanem egy egész külön társadalom, sajátos viszonyokkal, a maga kizsákmányolóival és kizsákmányoltjaival, szervezőivel és irányítóival. A prostitúció megmaradása az, ami éppúgy megkérdőjelezi a szexuális forradalmat, mint ahogy a baloldal tehetetlensége kérdőjelet tesz a fokozódó társadalmi nyugtalanság után. Méghozzá a prostitúciót nem is annyira a nő szempontjából kell nézni: a nő számára kenyérkereset, munka, akár a többi, sőt amíg a kenyérkereső munka vagy akár a család is rabság, robot, még aránylag könnyű és jól jövedelmező rabság és robot. Ehelyett a prostitúció a férfi szempontjából nézve teszi kérdéssé az egész szexuális forradalmat. Miért hajlandó, vagy ha úgy akarjuk, miért kénytelen a férfi fizetni élvezetéért? A nő felszabadulása miért nem vitte és viszi közelebb ahhoz, hogy ne legyen hajlandó, kénytelen fizetni, ne tartsa ezt kényelmesebb, jobb, olcsóbb, megfelelőbb megoldásnak?

KÖVETKEZTETÉSEK

Az érlelődő forradalmi nyugtalanság meg a szexuális forradalom gyűjtőnévvel összefoglalt jelenségek vizsgálata nem pusztán azért került egymás mellé, mert útba ejtettük Párizst, az elégedetlenség feltörésének és a baloldalon megindult forrongásnak a városát és utána utunk Koppenhága és Stockholm, a szexuális forradalom két fővárosa felé vitt. A forradalmi hangulat érlelődése és a szexuális forradalomnak nevezett jelenségek ugyanazt a nyugtalanságot tükrözik, a kettő

egymás mellé állítása sajátos megvilágításba helyezi mind a kettőt, és lehetővé teszi a mai nyugat-európai helyzettel kapcsolatos kérdések felvetését.

Először is a forradalmi hangulat erősödése és a szexuális forradalom jelenségei ugyanazt a nyugtalanságot, keresést fejezik ki, azt, hogy a ma embere már nem érzi magát olyan jól és olyan biztonságban a világban, mint tegnap, változtatni akar rajta, még akkor is, ha nem mindig tudja határozottan és világosan, mit és hogyan kell változtatni, a változtatást nem a leglényegesebbnél kezdi; mássá akarja tenni a világot, még akkor is, ha nem mindig tudja, mi az ami legjobban zavarja a mai világban, és hogyan kell azon változtatni. Egyszóval, a világ és az ember közötti viszony megváltozását jelzi mind a kettő. Mindezen belül a szexuális forradalom azt jelzi, hogy az ember már nem vállalja az évszázados kötöttségeket, amelyek annyira beépültek a munka eddigi formáira felépült világba.

Másodszor, a forradalom és a szexuális forradalom egymás mellé állítása már régebben is bizonyos sajátos emberi jelenségek feltáráshoz vezetett. Emlékezzünk csak József Attila kísérletére, hogy összeegyeztesse Marxot és Freudot, egyesítse a társadalmi viszonyok és az ösztönök belső világának rendezésére irányuló erőfeszítéseket, hogy egymás mellé állítsa a marxizmust és a pszichoanalízist, mert „a marxizmus az elnyomott proletariátus fölszabadtításának, a pszichoanalízis az elfojtásokkal teli lélek gyógyításának a tudománya”.

Harmadszor, a szexuális forradalom jelenségei azt mutatják, hogy megváltoztak a forradalmi harc feltételei, más lett az elégedetlenség és a forradalom hajtóereje. Közismert, milyen próbára tette a munkásmozgalom stratégiáját és taktikáját, hogy eltűnt vagy legalábbis a társadalom legszűkebb, forradalomra képtelen rétegeire korlátozódott az a nyomor, amelyben annak idején a marxizmus klasszikusai a munkásosztály forradalmának legfőbb forrását és hajtóerejét látták. Jelentkezett a kétely: forradalmi-e a munkásosztály, amikor a nyomor már nem hajtja a fennálló társadalmi rendszer megváltoztatása felé, amikor a proletárok már nemcsak bilincseiket veszíthetik, amikor legfőbb céljuk: saját jólétük növelése a meglévő társadalom keretei között? Lehetséges-e a meglévő társadalmi rendszer forradalmi megváltoztatása az új körülmények között? Mint már mondtuk, a párizsi forradalom kétségbevonhatatlanul megmutatta, hogy a forradalom erői nem vesztek ki, hogy a forradalmi energiák továbbra is hatnak, a jólét társadalmában nem csökkent, hanem csak jellegét változtatta meg az elégedetlenség. A mostani forradalmi nyugtalanság már csak azt mutatja, azzal egészíti ki a párizsi forradalom tanulságait, hogy feltárja, hányféle formában jelentkezik az újfajta elégedetlenség, mennyi forradalmi energia halmozódik fel a viszonylagos jólétben élő emberekben is. A szexuális forradalom pedig szerves része annak a világnak, amelyben a nyomor és a hozzákapcsolódó elemi szükségletek már nem jelentenek első számú gondot, mert a szexuális forradalomhoz nyilvánvalóan az életszínvonalnak egy olyan magasabb foka kell, amikor a mindennapi élelem megszerzése már nem köt le minden energiát, amikor elég szabad idő van az azelőtt mellékesnek tartott és éppen ezért háttérbe szorult tevékenységre. Márpedig a mai forradalmi tevékenységnek kétségtelenül ilyen körülmények között kell lefolynia, tehát ilyen körülmények között kell formáit, célját, jelszavait megtalálnia.

Ugyanakkor azonban a szexuális forradalom azt is jelzi, hogy a fiatalság nem talál más formát a világgal való szembe fordulásának kifejezésére, és a fennálló világ olyan területre szorította elégedetlenségüket, ahol a legkevesebbet tudnak változtatni a meglévő világon, legfeljebb a világtól való ideiglenes elfordulás illúzióját hagyva meg nekik. (A franciák csináltak egy nagyszerű filmet arra a témára, hogy a fiatalok szeretkeznek, mert nem mehetnek a barikádokra.) Ugyanakkor azonban a „legkevésbé veszélyes” területre szorított tevékenység is életerős folyamatokat indíthat el; gondoljunk csak arra, hogy milyen forradalmi forrongás elindítója lett az amerikai fiatalok jelszava: „szeretkezzünk és ne háborúzzunk”. Ezért kell felfigyelni a szexuális forradalom elégtelenségére és veszélyeire is.

Ez már a negyedik vonatkozása a forradalom és a szexuális forradalom közötti viszonyoknak. Nem véletlen, hogy korunkkal kapcsolatban annyit emlegetik a Római Birodalom bukásának korszakát. A kiábrándulás tüneteitől a szexuális kicsapongások — homoszexualitás stb. — terjedésén át egész a mindennapos kötelezettségek megtagadásáig komoly tudósok komoly tanulmányai fedeznek fel hasonlóságot korunk meg a Római Birodalom végső dekadenciájának korszaka között. Ennek a rokonságnak az ismételtetése azért kapcsolódik a mi témánkhoz, mert a Római Birodalom hanyatlása egy olyan korszakot mutat, amelyből szerintünk mindeddig nem vonták le a szükséges következtetéseket; amelyben nem volt erő a rothadóvá vált társadalmi rendszer megdöntésére — amely tehát annak bizonyítékát is adja, hogy semmi sem szavatolja automatikusan egy társadalmi rendszer átváltását egy másikba, azon a ponton, amikor ez a társadalmi rendszer már képtelenné vált a továbbfejlődésre, megeshetik, hogy egy társadalom elpusztul, vagy a visszaesés, újabb barbárság követi, ha a szubjektív erők nem tudják megtalálni a továbbfejlődés útját, vagy ezt az utat nem lehet felfedezni, vagy a megtalált úton nem tudnak elindulni. Az, ami korunkban a római korszak dekadenciájára emlékeztet, kétségtelenül bizonyos kiúttalanságot mutat. Egyrészt az ember eltompul, robottá válik, másrészt a kapitalizmus már nem képes megoldani a felhalmozódott társadalmi és emberi problémákat, mindennek következtében gyengültek vagy teljesen eltűntek a régi összetartó szálak — vallás, nemzet, osztályharc —, az új humánus szálak pedig épp hogy kialakulóban vannak. Ennek következménye az önzés elhatalmasodása, a bűnözés elburjánzása, a társadalomba olvadás sok nehézsége, a sok antiszociális elem nemcsak a fiataloknál, ahol annyit beszélnek róla, sőt a társadalomba olvadás teljes csődjének beismerése, az elmebaj, az öngyilkosság, a kábítószeres stb. terjedése. Ebben a helyzetben a forradalmi mozgalmaknak kellene a kiutat, a távlatot, a megoldást megtalálniuk. És napjaink legsorsdöntőbb kérdése: képesek lesznek-e erre? Sajnálatos, hogy ezek a forradalmi mozgalmak jelenleg maguk is a kiúttalanság elhatalmasodó érzése ellen küzdenek.

Mert mi nyújthatná ezt a kiutat? A nyugat-európai országok kommunista és munkásmozgalma iránytű nélküli hajóra emlékeztet. Heves viták, évekig tartó absztrakt forradalmiasság után a legerősebb kommunista pártok — az olasz és francia — elfogadták a „békés átnövés” elméletét, amely szerint a kapitalizmus forradalom nélkül is átalakulhat szocializmussá, ezt a célt parlamenti harccal — a kommunisták vagy a vele szövetséges baloldali pártok választási győzelmével — is el

lehet érnei, és ezek az erős — a választótestület 20—30 százalékának bizalmát élvező — pártok erre a lehetőségre is rendezkedtek be: minden alkalommal felkínálják szövetségüket a többi baloldali pártnak és a kormányra gyakorolt nyomásuk iránya a „balra nyitás”, a kommunisták felé bővítés meggyorsítását célozza, fő érvük, hogy a munkásosztályt nem lehet kizárni egy modern állam ügyeinek irányításából, a munkásosztály pártja viszont a kommunista párt, tehát a kommunistákat be kell venni a kormányba. Ennek az új taktikának a kialakulása sokkal termékenyebbé, hatékonyabbá tette a párt politikáját, mint a régi absztrakt és merev ellenzékiesség, amely eleve kizárta annak lehetőségét, hogy a KP a mindig mindent ellenzés helyett beleszóljon egy-egy ország ügyeinek irányításába. A többi nyugat-európai országban pedig évekig baloldali — szociáldemokrata vagy vele rokon — pártok voltak uralmon és a gyakorlatban — lehetőségeikhez mérten — próbálták alkalmazni a szociális reformoknak ezt a politikáját, és a kommunista pártok itt nem is tudtak lényeges erővé válni.

Alig sorakoztak azonban fel a kommunista pártok is a békés átalakulás erői mellé, az 1968. évi franciaországi események bebizonyították, hogy a forradalom ma is lehetséges, hogy a forradalmi átalakulás ma is időszzerű. És ekkor kiderült, hogy a Francia KP nincs felkészülve erre a lehetőségre, sőt tehetetlennek, tanácstalannak bizonyult a forradalmi hullám előtt, inkább visszafogta a lendületet, mint annak élére állt. A következmény ismert: a nagy forradalmi fellendülés a kommunista mandátumok jelentékeny részének elvesztésével járt, és amikor a válság De Gaulle lemondásával zárult, egy jobboldalibb, a szocializmus győzelme szempontjából mindenképpen kedvezőtlenebb rendszer kialakulásához vezetett. És a kommunista pártok ismét dilemma elé kerültek: a forradalomra várás tehetetlenséggel, a forradalomra való felkészületlenség pedig katasztrófával jár. Hogy kell tehát kialakítani a forradalmi stratégiát és taktikát az új helyzetben? Hogyan lehet elérni, hogy a párt ne kényszerüljön terméketlen ellenzékiességre, ne riassza el esetleges szövetségeseit, mert messzebb akar menni, mint azok hajlandóak, de ne legyen „a rend pártja” sem, amely gátat akar vetni a forradalmi lendület elé, fél vagy habozik a forradalmi hullám élére állni?

Erre a kérdésre nincs válaszuk a kommunista pártok ellen harcoló baloldali csoportoknak sem. Ők is csak annyit tudnak, hogy a kommunista párt ellen jól jön minden, amit a „hivatalos” kommunista szemlélet már nem fogad el, ami a fokozottabb forradalmiasságot, a kommunistáktól balra eső állásfoglalás szükségességét hangsúlyozza, az anarchiától — a „hatalom átkozott” és „minden állam rendőr” jelszótól — Trockijon — a permanens forradalmon — és Sztalinon — a nemzetközi méretű absztrakt forradalmiasságon — át egész a maoizmusig — „a szovjet vezetők és az őket támogató pártok revizionisták” tételig. És az a tény, hogy a „hivatalos” kommunista szemlélet szembefordul velük, egymás mellé állítja az anarchia vezetőit, Trockijt, Sztalint és Mao Cetungot, elfeledtetve, hogy Sztalin az anarchizmus ellensége volt, ő számolt le Trockijjal, és megvolt az ellentét közte meg Mao Cetung között is. A történelmileg ellentétes vagy éppen ellenséges elméletek és elképzelések keveredése, békés egybeforrása a kommunista pártoktól balra eső csoportok ideológiájában elárulja az eszmei zűrzavart is, de méginkább azt, hogy csak kialakulóban van egy egységes, kerek, belső kohézióval rendelkező ideológia, amely betöltheti a „hivatalos”

kommunista ideológiától balra keletkezett űrt. Nehéz volna megjósolni, hogyan alakulnak a dolgok, de biztos, hogy az újabb front megnyitása a baloldalon — a hagyományos szocialista—kommunista front mellett a kommunista—szélsőbaloldal frontjának kialakulása — csak a forradalmi útkeresés, a megváltozott világhoz való alkalmazkodás kísérletének jele, nem pedig azé, hogy ezt a kiutat megtalálták, az új helyzetnek megfelelő forradalmiasság létrejött, tehát a forradalmi helyzet érlelődése, a modern emberben rejlő elégedetlenség szakadatlanul erősíteni fogja.

Ebben a forrongásban, sajnos, a szocialista országok kevés segítséget nyújthatnak a kibontakozás meggyorsítására. Ezek az országok ugyanis túlzottan el vannak foglalva saját gazdasági gondjaikkal, gazdaságilag annyira alárendelt helyzetben vannak a nyugat-európai országokkal szemben, hogy nem jelenthetik a szükséges vonzóerőt. (Elegendő végigutazni Európán, hogy erről meggyőződjünk. Itt van például a legegyszerűbb tény: Nyugat-Németországban bárki korlátlan mennyiségben vásárolhat keletnémet márkát, 29 nyugatnémet márkáért 100 keletnémetet kap, pedig a keletnémetek szerint az ő márkájuk is annyit ér, mint a nyugati. Az, hogy a nyugatnémetek ezt meg tudják csinálni, olyan gazdasági hatalomról tanúskodik, amelyen megdőrik minden érvelés, mert nyilvánvalóan mesterséges árfolyamról van szó: 29 márkával Hamburgban nagyon szegény az ember, 100 márkával Kelet-Berlinben viszont nagy úr. Ez a szimbóluma a gazdasági fölénynek, amelynek anyagi tartalma a kelet-európai országok törekvése, hogy utolérjék a fejlett nyugati országok életszínvonalát. És miért jelentene Nyugat-Európa számára vonzóerőt egy alacsonyabb életszínvonal?) Nem is szólva arról, hogy eszménnyé vált a mind nagyobb szabadság, a mind kevesebb kötöttség, Kelet-Európa országaiban viszont bizony még mindig sok a megkötöttség. (Egy ilyen európai körúton bennünket, jugoszlávokat is emlékeztet erre a kötöttségre az, hogy egész Európát betutazhatjuk vízum nélkül, sok határon átléphetünk anélkül, hogy akár észre is vennénk, és akkor Európa szívében szembetaláljuk magunkat például a nehezen beszerezhető keletnémet vízummal és a határon való „átkelés” százféle kellemetlenségével.)

Mi, jugoszlávok az öngazgatás megteremtésével nagy szolgálatot tettünk ennek a forradalmi kibontakozásnak. Az 1968. évi forradalom ugyanis nemcsak az első forradalmi megmozdulás egy igazán magasan fejlett országban, hanem az első forradalom is, amelyben az öngazgatás a legfőbb jelszó volt: a munkások öngazgatása a gyárakban, a diákok öngazgatása az iskolákban, a polgárok öngazgatása a községekben, városokban. Az öngazgatás eszménye ugyanis nemcsak hogy visszaadta a hitet a sztalinizmus által kompromittált szocializmusba, hanem megadta a választ, a kiutat azokkal a szorongásokkal és elégedetlenségekkel kapcsolatban is, amelyek a forradalmi hangulatot szülték, amelyek nagyrészt abból eredtek, hogy az ember látóköre mind jobban tágul, mind jobban hatalmának tudatára ébred, s ezért fájón tudatosodhat benne kiszolgáltatottsága, az, hogy mások döntenek helyette, s neki nincs beleszólása életének irányításába. Az öngazgatás tehát egyszerre adta vissza a hitet, hogy lehetséges valami újat létrehozni — nem megváltoztathatatlan végzettség a kapitalizmusnak vagy a sztalinizmusnak való kiszolgáltatottság —, és ott konkretizálta ezt az újat, ahol a meglévő a legnagyobb tehernek érzik. Az öngazgatás to-

vábbra is az a cél marad, amely belső hajtóereje a nyugat-európai forradalmi forrongásnak. Ezzel az öngazgatással, annak elméleti megalapozásával és gyakorlati megvalósításával mi jugoszlávok is jelen vagyunk ezekben a forrongásokban. (Különb is nagyon jelen vagyunk Európában. Az ötvenes évek elején, amikor én külföldre kezdtem járni, feltettem a kérdést, mikor jön el az a korszak, amikor a nyugati üzleteken ott áll a felirat „Govorimo jugoslovenski”. Azóta Triesztől Firenzéig az olasz kereskedők jobban beszélnek szerbhorvátul, mint az újvidéki üzletekben magyarul, sőt Párizsban is láttam egy ilyen feliratot: „Ovde se govori jugoslovenski” — így, dupla vével, és semmit sem törődve a mi nyelvi vitáinkkal. A koppenhágai és stockholmi könyvkereskedésekben a szótárak, Jugoszláviára vonatkozó útikönyvek mellett ott van a „Danski za jugoslovene” vagy „Švedski za jugoslovene” című könyv is.) Igen ám, de Jugoszlávia is szegény ország, ezer gazdasági és egyéb bajjal, egymillió külföldön dolgozó munkással, belső ellentétekkel (londoni tartózkodásunk alatt „Jugoszlávia jugoszlávok nélkül” címmel cikkezett a *Financial Times*), s ez bizony nemigen alkalmas arra, hogy vonzó példaképet adjon.

Gyakorlati példaképek helyett maradnak az eszmék, amelyeknek tisztázásához tényleges, gyakorlati forradalmi harc kellene, de a harc kibontakozását megnehezítik a baloldalon belüli ellentétek. Ezzel a bővös kör be is zárul: a baloldali csoportok közötti harc a tényleges forradalmi erő, forradalmi helyzet és forradalmi hangulat hiányának tünete, és még inkább annak jele, hogy csak jelentkezett, de még nem alakult ki egy új forradalmiasság, amely éppúgy vissza tudná szorítani a kommunistákat, mint ahogy annak idején a kommunisták visszaszorították a szociáldemokratákat; ez a harc viszont a tényleges forradalmi erő, szervezet és párt kialakulásának akadálya. Marad csak a kényszerítő szükséglet, hogy a baloldali mozgalmaknak meg kell találniuk a kiutat. Mert egy civilizáció keresi a továbbfejlődés útját. Nincs semmi eleve elrendeltség, amely szavatolja, hogy meg is találja. Nem lenne az első eset az emberiség történetében, még kevésbé a világ történetében — ha esetleg feltételezzük, hogy valamelyik bolygón értelmes lények társadalma létezik —, amely elpusztul. A forradalom erői ma gyengébbek, mint 1968-ban vagy előtte voltak. A szexuális forradalom befejeződött anélkül, hogy bármilyen lényeges változást hozott volna. Európa megért arra, hogy valami újat találjon, ha nem akar a rombolás és az értelmetlen terror, a kábítószerek és a világtól való menekülés áldozata, martaléka lenni. A haladó erőknek meg kell találniuk ezt a kiutat, különben még szörnyűbb, még tragikusabb formában megismétlődik 1929, amikor a kapitalizmus legnagyobb válsága, bár Marx minden jóslatát túlszárnyalta, mégsem a kapitalista rendszer megdöntéséhez vezetett, nem a szocializmust, hanem a fasizmust vitte győzelemre.

periszkóp

(Portyázó jegyzetek)

VARGA ZOLTÁN

5.

(*Natalia Ginsburg regényéről, az írói szenvedélyéről, tudásról, tudományellenességről, intuíciónál stb.*) „Az egyik legkiválóbb olasz író, Natalia Ginsburg kisregénye egy ábrándkergető, kicsit együgyű asszonyról szól, aki előkelő házasságot tervez szép, de buta lányának, s mikor ez a terve meghiúsul, a városba költözik, kiállítási szalont, majd divatáruüzletet készül nyitni, de semmi sem sikerül neki, minden kicsúszik a kezéből. Egy szélhámós nő rászedi, meglép megtakarított pénzcskéjével, s ő hasztalanul házal sérelmével és igazával. Hamis ábrándjai vesztével eszménytelen, reménytelen közönybe süpped, erkölcsi csődbe jut, hiszen egy kíméletlen társadalomban nem lehet jámbor holdkórosként élni.” Az író *Baktérítő* (Európa Könyvkiadó, Budapest) c. kisregényének fűlszövegét idézem, nemcsak kényelemből fakadó rossz szokásom miatt, hanem mert akarva-akaratlan belekötni kényszerülök a „kíméletlen társadalom” megfogalmazásba, nem mintha túl súlyosnak ítélném a kapitalizmus mai olasz változatára, csak éppen úgy tűnik, „holdkórosként élni” a mai szocialista társadalomban sem igen lehet, sőt nem is hiszem, hogy feltétlenül az lenne egy társadalom emberségességének mércéje, hogy mennyire nyújt lehetőséget a holdkórosságra. Ginsburg regényében pedig nagyon is mellékesnek látszik a társadalmi keret, amelyben a történet lejátszódik: némi módosítással valamelyik szocialista ország társadalmi közegében is elképzelhető lehetne — sajnos annyira még sehol sem változtatta meg a szocializmus a társadalmi körülményeket, hogy ne lennének magukra maradt, gyermekeiktől elidegenedett, középkorú özvegyek, akik legfőképpen emberi kapcsolatok után vágyanak, s ne lennének ezt kihasználó szélhámósok is. Ginsburg regényében ugyanis mindennek előtt éppen a művének középpontjában álló anya-figura kétségbeesett kapcsolatkeresése, érzelmi „kapaszzkodása” szembetűnő és megrázó is egyben. Az viszont, hogy végeredményben miért is érezzük ilyennek,

már inkább módszerbeli kérdés, s voltaképp csakis ezt érdemes érinteni a regényről szólva, hiszen magában a történetben semmi rendkívülit sem találunk, hétköznapinak, „átlagtragédiának” is mondható. De ugyanakkor a módszerekben sincs semmi harsányan új, megvan viszont benne a finom megfigyelések, a belső drámát érzékeltető apró részletek tömege, az anya gesztusainak, szavainak (ez utóbbiaknak közvetett, sűrítetten „átmesélt”) pontos regisztrálása, megannyi színfolt, amelyek mintegy összhatásukban teremtik meg a regény „optikai szűrőjét”, vagyis az író végeredményben *szenvtelen stíluseszközei* révén hozza emberközébe alakját, annyira, hogy, bár bizonyos elnéző iróniával szemléljük, képesek vagyunk szánalmat is érezni iránta. Ennek ellenére, úgy tűnik, a szerző kissé mintha a dolog könnyebb végét megragadva nyúlt volna tárgyához, némileg mintha visszariadt volna a legnehezebb írói feladattól, a belülről ábrázolástól, illetve a külső és belső láttatás között mintha egyfajta kompromisszumot igyekezett volna találni: magát a történetet ugyanis nem magával az asszonnyal mondatja el, hanem annak másik, „okos” lányával (ez mellesleg még írással is próbálkozik, tehát „szakmabelinek” mondható), aki a dolgok alakulására szinte semmi befolyással sincs, sőt sokszor csak közvetve tanúja az eseményeknek, mégis úgy szól róluk, mintha minden a szeme előtt játszódott volna le — úgyesen megválasztott középútról van itt szó, a hagyományos „írói mindentudás” és a modern szubjektív látószög között.

Mindezt említve nem véletlenül emeltem ki a *szenvtelenséget*, mivel vele kapcsolatban nemrég tudatták velem, hogy „korunk művésztén kívül” állok, s hogy „a Móricznál még valahogy bevált módszer — az elhallgatással, látszólagos szenvtelenséggel, teremtett drámaisággal” lényegében már meghaladottnak tekinthető, jómagam viszont kissé különösnek találtam éppen Móricz említését, talán azért is, mert a szenvtelen írói hozzáállásra gondolva sok más név jóval előbb jut eszembe Móricznál, de még inkább a túlzott igyekezet miatt, hogy az idejélmúlt-ságot bizonyítandó, mindenképp egy rég klasszikusnak számító írói módszertől essen szó. Pedig ez a módszer, különböző formában, nagyon is megtalálható a mai prózáirók legtöbbszörénél, s nem is csupán a hagyományos kritikai-realista, „nagyepikai” stílus jellemzője, hanem, bizonyos áttételességgel, megváltozott szerepkörrel, fellelhető a szubjektív ábrázolási módszerben, a hősök szemével történő láttatásban is. És ha neveket kívánok említeni, a példaként felhozott Ginsburg mellett, éppoly nyugodtan sorolhatnám fel Hemingwayt, Faulkner-t, mint mondjuk Heinrich Böllt, Saul Bellow-t, William Styront vagy éppen J. D. Salinger-t is, bármennyire merésznek tűnhet is első pillantásra ez a felsorolás, legalábbis ami Salinger-t illeti. Hiszen ha van egyáltalán jó példa az „indulatos prózára”, a valóság „primer indulatokkal való megközelítésére”, a „naiv hősre”, sőt, ha úgy tetszik, „a tipizálás felületességére”, akkor Salinger, magyarul a fordítói önkény jóvoltából *Zabhegyező*ként ismert regénye (*The Catcher in the Rye*) ilyennek mondható. De nemcsak éppen egy példáról van itt szó, hanem egy világirodalmi áramlat elindítójáról is egyben, mivel a regény keltette hullámok a beatnik-írók prózájában éppúgy tovább verdesnek, mint nálunk Végel László Makrójában. Úgy tűnik azonban, hogy még Salinger regényében is jelen van a szenvtelenség egy bizonyos fajtája, a *szenvedélyes hangvétel ellenére* is, abban a módszerességben, amellyel az író ezt a hangot

megszólaltatta, jöllehet ennek kapcsán kissé a magam korigálására is kényszerülök, annak tisztázására, hogy, bár korábban Végel *A szenvedélyek tanfolyama* c. regényéről írva, s most is, szentvtelen hangvéltelt is emlegettem, ennél mindig is lényegesebbnek éreztem az átgondolt, körültekintő írói építkezést, s erre gondoltam akkor is, amikor a közvetlen (primer) írói indulatokkal kapcsolatos kételyeimnek adtam hangot. Más szóval, úgy tetszik, az indulatokat, a valóságosakat is, a műben mindig szimulálni kell, még ha olyan hőst ábrázolunk is első személyben, akivel teljesen azonosulunk, annyira, hogy akár a magunk „szócsövének” is tekinthető. Azaz hát mit is jelent esetünkben ez a szimulálás? Nem mást, mint tudatosságot, önmagunk szakadatlan kritikus figyelését, mert amint kissé „elengedjük magunkat”, s hagyjuk, hogy a szöveg mintegy „magától” áradjon, nyomban bekövetkezik a félresiklás, aminek folytán végül éppen az marad el, ami, a mindennél fontosabb találó jellemzés mellett, csakugyan a művészi alkotás egyik fontos tényezője lehet, a „művészi információk váratlansága”. Félő ugyanis, hogy holmi automatizmus, spontán áradás esetén információink, akaratunk ellenére, nagyonis „vártak” lesznek, menthetetlenül szövegünkbe furakszanak a *közhelyek*.

Mindez különben nem is csak Ginsburg regényéről jut most eszembe, hanem a német R. Baumgart írása kapcsán is (*A nem írók irodalma, Magyar Szó*, 1971. máj. 29.), mivel az igen érdekesen érinti egyebek mellett az itt szóban forgó kérdéseket is, bár a cikk szerzőjének az irodalom utópisztikus irányba fordulására vonatkozó jóslataival kissé nehéz lenne egyetértennem, ha másért nem, hát azért, mert az irodalom egészének ilyen vagy olyan irányba fejlődéséről aligha lehet szó a jövőben, sokkal valószínűbb, hogy az továbbra is ellentétes törekvések halmazaként él majd, az efféle jósolgatás tehát legalább annyira értelmetlennek látszik, mint olyan amorf gyűjtőfogalmaknak, mint amilyen a „modern irodalom”, értéséről vagy nem értéséről beszélni. Amit azonban Baumgart a dokumentum- illetve interjú-irodalomról mond, annál helyénvalóbbnak látszik: „Egy olasz munkanélküli — írja egy helyütt — napi küszködését akarván kifejezni, ezt mondja: »Ott állok az ablaknál, amikor a nap felkel, és este is, amikor lenyugszik.« Egy német asszony így beszél szerelmi ügyéről: »Harrynál úgy éreztem magam, mint biztos kikötőben és nem akartam elhagyni, hogy új viharoknak legyem ki magamat.« Az elbeszélőknek van kifejezőképességük, noha konvencionálisan fogalmaznak, csakhogy az olasz tiszteletreméltó konvencióhoz nyúl: prózában mond népdalrefrént, a szerelmes német asszony viszont a magazinregények szó- és érzelemsablonjait idézi”. Más-hol viszont így folytatja: „És éppen ez emlékeztet a mai irodalmi próza írásmódjára. Az interjúalanyok szájára tóduló, öntudatlan, klisék diktálta fecsegést olyan elbeszélők, mint Faulkner, Céline, Queneau vagy Arno Schmidt szimulálják, tettetik. A hétköznapi locsogás »műhibáját« beledolgozzák prózájukba, mint a szúrágta lyukakat a stílbútorokba.” Ezt követően Baumgart írásában meglehetősen elmarasztalja ezt az írói eljárást, más eszményeket tartva szem előtt, meggyőződésem vagy ízlésem szerint azonban nincs igaza, mivel éppen az említett „bedolgozások” miatt képes Faulkner, s ugyanígy Moravia, Salinger, Nelson Algren stb., kísértetiesen valószínű lenni, azáltal, hogy azt, ami a spontánul megnyilatkozó emberből akaratlanul bukik ki, ők *szándékosan és mér-*

tékkel alkalmazták, olyképpen, hogy a közhely mintegy elidegenül önmagától, közhelyjellege hangsúlyozottá válik, s a figura jellemzőjévé is egyben, szemben a naiv elbeszélővel, aki azonosul vele, s magától értetődő természetességgel használja. Különben roppant nehéz feladattal kerül szembe, aki erre az ábrázolási módra vállalkozik, s így nyilván az sem véletlen, hogy nekem is inkább csak másoktól számon kérni sikerült, semmint eredményesen alkalmazni (no és alighanem Ginsburg se véletlenül választotta a maga középútját), hiszen a belülről ábrázolással az író vállalni kényszerül a nézőpont rögzítettségét, s egyben a választott hős személyiségének, mindenekelőtt szellemiségének, korlátait (minél „egyszerűbb”, átlagosabb vagy éppen „átlagon alulibb” szereplőről van szó, annál inkább), ugyanakkor pedig a külvilágot, a mellékalakokat is láttatnia kell, lehetőleg minél érzékletesebben és a „kölcsonvett én” egyéniségével legalább látszólag összhangban is. Ám az is a feladathoz tartozik, hogy az író valamiképpen kívül is kerülhessen szereplőjén: enélkül képtelen lenne hősét kritikusan szemlélni, s ez nemcsak abban az esetben fontos, ha, teszem fel, egy egyértelműen negatív figuráról van szó, amikor is könnyen olyan látszat keletkezhet, hogy az író annak tetteivel vagy nézeteivel azonosul (botfűlő és moralizáló kritikuskok különben is hajlamosak ilyesmivel vádolni az író), hanem ugyanilyen fontos egy ún. naiv hős esetében is, amikor mintegy ki nem mondva, rejtetten kell a hős és megalkotója közötti szintkülönbséget érzékeltetni. Ennyire bonyolult és összetett feladat pedig aligha végezhető el hirtelen nekifutással, ösztönösen, hanem csakis azzal a tudatossággal, és hozzáértéssel, amivel a tudatos, intellektuális színész is alakít, egyidejűleg ébresztve fel a megszemélyesített szereplő iránti megértést és elmarasztaló bírálatot a közönség soraiban. No persze ez a hozzáértés nem tévesztendő össze holmi esztétikai szabályok, „megbízható eszközök” szem előtt tartásával (az eszközök hagyományos vagy újszerű voltát egyébként másodrendűnek érzem: egy a lényeg, mennyiben szolgálják a kitűzött cél elérését), tehát az ilyen értelemben vett „jól megírtsággal”, az „irodalmi hivatalnoknyelvvél” sem. A jól megalapozott mesterségbeli tudás, a „labdakezelés” ismerete azonban elengedhetetlen, még akkor is, ha valami a hagyományostól egészen eltérőt kívánunk nyújtani — végeredményben ismernünk kell azt is, amit elvetünk. Különösképpen érvényes ez a nyelvi tudásra, s ezzel kapcsolatban Illyés Gyulát is érdemes idézni: „Hanyag stílus — főleg szándékosan (művészien) hanyag — rejthet még tiszta közlendőt. De mocskos, tudatlan? Előfordulhat, nagy-nagy talánokkal.” (*Új Írás*, 1971. 3. sz. — *Az emberi szó jelene és jövője — körkérdés.*) Egyébként vizsgálódásom tárgya kapcsán én itt a „szándékosan (művészien) hanyag” stílust érzem különösen fontosnak, mivel az belülről ábrázolás esetén gyakran *szükségszerű követelménnyé* lép elő. Naiv hős esetében különösen, mivel a naivitás csakis annak tervszerű „szimulálása” által töltheti be a neki szánt leleplező szerepet; Salinger, úgy tetszik, nagyon is tisztában volt ezzel, hiszen a cseppet sem terjedelmes *Zabhegyező* megírása több éven át foglalkoztatta: hősének Holden Caulfieldnek mesterien megformált naivitása ezért könyörtelenül leleplező. És ugyanakkor olyan, a „spontán vízióra” mindenekfelett esküvő íróknál is, amilyen Jack Kerouac, alighanem több szerepe van nemcsak a tudatos módszerességnek, de kifejezetten a *pozitív tudásnak* is, mint amennyire azt, tulajdon élet-

szemléletüktől gátolva, elismerni hajlandók, sőt Ady is eszembe jut itt, aki, Schöpflin szerint, alapos műgonddal, sokat javítgatva írta meg költeményeit, ám szívesen keltette annak látszatát, mintha azok a megszálottság lázában születtek volna — pedig a költészetnek, természeténél fogva, csak több köze van a spontaneitásához, mint a prózának, ami mindenekelőtt mégiscsak a ráció művészete. Módszereit tekintve valamennyi művészeti ág közül a prózáírás áll legközelebb a tudományhoz, még ha céljai és eredményei nem is lehetnek azonosak a tudományéval. Ez pedig akkor is érvényes, ha valamely prózai mű tartalmilag tudás- és tudományellenes, ösztönösségre, spontaneitásra, intuícóra hivatkozik. Végső fokon a tudás tagadásához is tudás kell; a szellem vidám és tolokodó fintoráról van itt szó: ha kitessékelik az ajtón, bejön az ablakon...

E „kitessékelés” azonban már új kérdésként jelentkezik. Csakis a jegyzetek keretében persze, hiszen, ha meggondoljuk, ami az alkotók egy részének a tudással való szembefordulását illeti, nincs is éppen új dologról szó, hanem olyan jelenségről, ami úgyszólván már az újkor tudományos forradalmával egyidőben jelentkezik. Keats pl. lesújtónak találta, hogy Newton megmagyarázta a szivárvány tüneményét, nyilván mert úgy érezte, ezzel egyfajta „csoda-élménytől” fosztották meg, századunkban pedig ez a tudományellenesség még kifejezettebbé vált, s új, a Keatsénél sokkal komolyabbnak tetsző tartalmat is kapott. Részben azért, mert az alkotók, akik, amennyiben alkotók kívántak maradni, nem válhattak valamely tudományág specialistáivá, egyre inkább érezni kezdték, hogy képtelenek a mindjobban felhalmozódó ismeretanyagot elsajátítani, s ilyenképpen a személyes szubjektív hangvétel, a szereplőn keresztül történő ábrázolás eluralkodásában, az emberi kapcsolatok, a társadalmi viszonyok áttekinthetelenné válása mellett, nyilvánvalóan ez a tényező is fontos szerepet kapott, érdekes módon azonban egy kiterjedésben szükségszerűen korlátozottabb, ám annál „valóságosabb”, „belterjes” valóságot hozva létre, hiszen nem kell ahhoz okvetlenül tagadnunk az anyagi világnak az emberi tudattól független létezését, hogy azt állítsuk, a valóság „gyakorlatilag” mindig egy szubjektum látóterében létezik, nélküle „magánvaló” csupán, mintegy sötétben marad. De egyes tudományos elméletek kérészélete is óvatosságra intette az alkotókat a tudománnyal szemben: Zola esete a *Rougon—Macquart*-ral közismert intő példává vált, s valóban a *Pascal doktort* olvasva, kamaszfejjel és éppen csak tudva valamit kromoszómákról és génekről, nekem sem volt nehéz felismerni a regényben lévő örökléstani fejtegetések képtelenségét. Mások viszont a tudomány rávetődő árnyékától féltették az irodalmat mint szuverén művészetet, s a maguk alkotói szabadságát, mindenekelőtt a művészi intuíció elsőbbségére apellálva, néha olyan szélsőségeket is produkálnak, mint D. H. Lawrence, aki, amint azt Aldous Huxley írja róla, rendszerint annyival intézte el a tudományt, hogy „a tudósok mind hazugok”, sőt odáig ment, hogy még a Holdról sem volt hajlandó elismerni annak halott kötömege voltát, s tagadva, hogy fénye a Naptól ered, csökönyösen valami „dinamikus” rádium- vagy foszforszerű anyagból állónak tekintette.*

* D. H. Lawrence: *SELECTED LETTERS* (Válogatott levelek), Penguin Books, London, 1961. — Huxley bevezetője)

Lawrence-nak erre a furcsa magatartására persze csak legyintheünk, annak megállapítása mellett, hogy ez mit sem von le alkotói értékéből, bár nem is ez teszi nagy íróvá. A tárgyalt tudásellenesség komoly gyökereit figyelembe véve azonban mégsem tehető meg ugyanez, főleg ha az ipari társadalom mai elidegenült világára gondolunk, amit számos más alkotó mellett különben szintén D. H. Lawrence ábrázol riasztó színekkel, s ami érzelmileg-emberileg nagyon is érthetővé teszi ezt az írói alapállást, melynek kialakulásában nyilván része van a különböző irracionális filozófiai irányzatoknak is, a tudomány, illetve a technika fejlődése következtében létrejött állapotok elutasítása tekintetében éppúgy, mint az „irracionális megismerési tényezők”, mindenekelött az intuíciónak szerepének túlhangsúlyozásában, illetve túlértékelésében. És valóban, noha túlértékelést említettem, ami az intuíciónak illeti, szerepét aligha lehet tagadni a művészetben. Annál kérdésesebb viszont, lehetséges-e kizárólag rá hagyatkozni, lehet-e a gondolkodással, a logikával szembeni fölényéről beszélni. Az intuíciónak elsőbbségére hivatkozók ugyanis egy kicsit mintha azokra hasonlítanak, akik az események előre megálmodásában hisznek, s érvelésük során mindig pozitív példákra hivatkoznak, figyelmen kívül hagyva azokat az eseteket, amikor álmaik nem következnek be. De még ha mellőzzük is ezt a kicsit frivol „statisztikai” hasonlatot, akkor is megmarad a kérdés, hogy, amennyiben nem tulajdonítunk neki valami természetfeletti eredetet, különbözik-e az intuíciónak alapvetően a logikai következtetéstől, vagy pedig lényegét tekintve csupán olyan logikai következtetés, amelynek csak végeredménye válik tudatossá, míg kiindulópontja és közbeeső állomásai öntudatlanok maradnak. Ez pedig azt jelentené, hogy az intuíciónak éppúgy lehet helyes vagy téves, mint a logikai következtetés. Ha ugyan nem még több tévességének „esélye”, éppen a „menet közben” történő tudatos önkontroll hiánya folytán. Nehezen hagyható figyelmen kívül ez a kérdés, még akkor is, ha szem előtt tartjuk, hogy az irodalomnak végső fokon nem holmi abszolút vagy pozitív igazságok tisztázása képezi célját, hiszen természetes alkotói igénynek tűnik, hogy, bármennyire autonóm legyen is valamely irodalmi alkotásban felépített világ, valami módon a valósághoz is kapcsolódnia kell, enélkül a művészet üres és ártatlan játék lehetne csupán. Sajnos azonban az intuíciónak lényegét még a tudományos lélektan sem tisztázta megnyugtatóan, sőt, annak nem egy avatott művelője szerint, még ma sem lehetséges a lélektanról mint igazi tudományról beszélni. Csakhogy félretelhatjuk-e minden részeredményével együtt, csak azért, mert teljes egészében nem támaszkodhatunk rá? És még inkább, számíthatjuk-e ugyanígy az értelemre, azért, mert századunkban épp elég olyan dolgot tapasztalhattunk már, amelyekből megtanulhattuk, hogy okunk van kételkedni benne? Korunk nem „értelmes kor”, annyi bizonyos, csak hogy ezért kizárólag az értelem hiányára, az „esztelenség orgiáira” van okunk nehezteni és nem az értelemre. Mert ugyan mi mással közelíthető meg a valóság, ha egyáltalán megközelíthető, ha nem értelemmel, még a művészet vonatkozásában is? Talán csak nem indulattal? Vagy „divat-indulattal”?

Anatole France-nál olvastam egyszer valahol egy emberről, aki kezében egy szál gyertyával botorkál egy sötét erdőben. Aztán jön egy teológus, és azt is kiüti a kezéből...

(Kultuszról, történelemről, vargabetűkről.) A kultusz a meg nem értett dolgok tisztelete. A kultusz a szellem kapitulációja. A kultusz értelemellenes, szellemellenes. Mert a szellem kritika, s a kultusz kritikátlanság. A kritika értés, a kultusz értetlenség.

Az értés elsajátítást jelent, birtokbavételt. A kultusz birtokba vettést, lebirtságot, önmagunk alárendelését valami felettünk lebegőnek. Mert az értés eszköz, fegyver a kezünkben; a nemértés a magunk eszközzé válása. Értéssel uralkodunk a dolgok felett, nemértéssel a dolgok uralkodnak rajtunk.

A dolgok uralkodása rajtunk, elidegenedés. — A szocializmus el nem idegenült társadalom.

A kultusz az emberi hülyeség, ha tiszteletben nyilvánul meg. — A szocializmus az értelmes emberek társadalma.

Szocializmus és kultusz összeférhetetlenek.

Hogy miért ez a kirohanás a kultusz ellen? Van rá aktuális okom, illetve ürügyem is, valójában azonban rég készen állnak bennem a fenti dühös tömondatok, s mindannyiszor „robbannak”, ahányszor csak a kultusz bármilyen formájával vagy akár csak bármiféle szertartással, ünnepélyességgel találkozom. Úgy hiszem, nem valami torz vonás ez nálam, hanem nagyon is általános, a modern emberre jellemző életérzés. Milan Kunderában, a kiváló cseh íróban valószínűleg szintén ez működött *Tréfa* c. regénye megszületésekor, a névadó ünnepség pompás leírásának papírra vetése közben: „...Egyetértett velem és elmondta, mennyire örül, hogy ők, az állampolgári ügyek előadói, végre egy kis támogatást kapnak művészeinktől, akik talán már megértik, milyen megtisztelő feladat igazán szocialista temetéseket, esküvőket és keresztelőket (ezt gyorsan kijavította és névadó ünnepséget mondott helyette) nyújtani népünknek. Hozzátette, hogy azok a versek, amelyeket az úttörők ma szavaltak, igazán szépek. Igazat adtam neki, és megkérdeztem, nem volna-e hathatósabb eszköz az emberek leszoktatására az egyházi szertartásokról, ha éppen ellenkezőleg, azt tennénk lehetővé számukra, hogy *semmilyen* szertartáson se vegyenek részt. Azt is megkérdeztem, nem gondolja-e, hogy a modern ember lényegéhez tartozik az irtózás a ceremóniáktól és szertartásoktól, nem éppen ezt az irtózást kellene-e támogatni.” Ez a szertartás- és kultuszellenesség (a kettő elválaszthatatlanul összefügg egymással) pedig kétségtelenül a formák ürességének felismerésében, s az ironia hiányának elviselhetetlenségében gyökerezik, ez utóbbi ugyanis szintén jellemző vonása a modern embernek. No persze azt is sejtem, hogy a „modern ember” fogalmának ebben a kicsit kisajátító értelmezésében van egy kis értelmiség-központúság, meg talán némi sznobizmus is, sőt a szadizmus egy fajtájához is köze van talán... Olyanfélék jutnak az eszembe, hogy az ünnepélyes arcban mindig van valami a bárgyú arcból is, az ünnepélyesség még a leginkább értelmet sugárzó arcot is képes átmenetileg megfosztani ettől a sugárzástól. A bárgyúság pedig provokál, agresszivitást szít.

Am kérdés, változtat-e ez valamit a lényegen? Azon, hogy — és most már Gyurkó László *Lenin, Október* c. könyvét idézem — „a bálványokat nem a csodálat emeli, hanem a tudás hiánya”. Ehhez teszem még

hozzá, hogy természetesen nem mindegy, miből, illetve kiből lesz bálvány. De ide kívánczok még néhány sor Gyurkó könyvéből: „Emberi szükséglet, hogy a hősökből istent vagy ördögöt formáljunk? Bizonyára, különben nem hódolnánk annyi ezer éve ennek a szokásnak: az embe-
reknek, úgy látszik, embertelen szükségleteik is lehetnek.”

Hogy miért épp Gyurkót idézem? Lenin miatt. A nyitány szerepét betöltő kultuszellenes átkozódás ugyanis valójában Horst Krüger nyugatnémet újságíró *Stadtpläne* c. riportkönyvét olvasgatva szakadt ki belőlem. Itt, a Moszkváról szóló riportban található egy igen érzékletes, s a dolgok mélyebb lényegébe világító leírás a Lenin-mauzóleum előtt elvonulók végtelen soráról, áhítatos zarándoklásáról. Egyebek mellett arról is szó esik, hogy a riportnernek úgy tűnik, a zarándokok egyike, egy idős asszony, keresztet is vet, ami, s ezt Krüger is lehetségesnek tartja, talán téves megfigyelés, a légkör sugallta érzéki csalódás is lehet. De még ha csupán „riporter színezésről” van is szó, a lényegen ez aligha változtat... Ilyenformán hát, Krüger kissé ironikus, de alapjában véve nem ellenséges hangú, érezhetően a történelmi gyökerek felmutatására is törekvő riportját olvasva, kicsit küszködve a német szöveggel, több minden eszembe jut. Gyurkó könyve is, a maga kultuszról kifejtett Lenin-portréjával, amely éppen a póztalanság megmutatásával teremtette meg számomra Lenin emberközelségét, akitől — ezt is meg kell gyónnom — éppen kultusza tartott sokáig távol, ellentétben Marx-szal, akit tiszteletének emberibb arányai és szellemibb mivolta miatt mindig is közelebb éreztem magamhoz. És persze jelentkezik az ilyen képek kapcsán a mindig elmaradhatatlan, kissé olcsóságra csábító kísértés is, olyanféle mondatok leírására, hogy vajon ha Lenin ezt látná... Lenin mindenekelőtt gondolkodó volt, vagy inkább gondolkodva cselekvő. Még pontosabban: *gondolkodás után cselekvő*... Ennél azonban sokkal érdekesebb kérdésnek látszik: vajon a Mauzóleum látogatói közül hányan olvasták Lenin műveit? És ha olvasták — mert nyilván sokan vannak ilyenek — hogyan olvasták? Lehet-e *eleve tisztelettel* igazán olvasni? Ha a hit megelőzi a megismerést és nem a megismerés hatására jön létre? Nem jobb érzelmi előfeltétel-e (ha már mindenképpen létezik ilyen) a megértéshez a szkepszis, a kételkedés, majd azt mondanám, a szembenállás? Valahol, már nem tudom, hol, azt olvastam, hogy Bibliát olvasni csak a hitetlenek tudnak igazán. És... De hagyjuk inkább, mert mindebben talán szerepe lehet a magam szkepszis- és iróniakultuszának (!) is, türelmetlen ellenszenvemnek minden „nem észből” fakadó emberi megnyilatkozással szemben: tudom, hogy valahol megbújik bennem egy rejtett szörnyeteg, racionalista zsarnok, aki legszívesebben ráripakodna a Mauzóleum zarándokaira: „Előbb tessék megérteni, s azután tisztelni!” És azt is tudom, hogy ez annyi, mintha egy szerelmes-től (mellesleg a kultusznak van is köze az erotikához) azt követelném, hogy előbb ismerje meg alaposan szerelme tárgyát, mérlegelje higgadtan, érdemes-e rápazarolni érzéseit, s ha a vizsgálat „pozitív eredménnyel” zárult, szeressen bele. Világos az is továbbá, hogy a történelem sohasem várja meg az értést, s hogy a forradalom közkatonái mindig értés nélkül veszik ki részüket a forradalomból. „A vezetők tudatosan, a tömegek ösztönösen”, vallja erről Lenin, s ez az „ösztönösen” nem más, mint nem értve, csak valami homályos sejtésektől, reményektől, pillanatnyi érdekektől hajtva, érzelmileg kötődve. Persze

ez az „érzelmi kötődés” még nem kultusz, hanem forradalmi lelkesedés, mámor, ami hamar elszáll. S később, ha a macskajaj bekövetkezik, mi mást tehet a „vezérkar” mint hogy beveti a kultuszt? A kultusz tehát ilyenformán toldalék. S pótlék is egyben: anyagát tekintve más, műanyag, vegykonyha-készítmény, s ezért ugyanazt a szerepet sem töltheti be. Nem is szólva arról, hogy sokszor készítői is más szerepet szánnak neki.

De nem ismeretlenek persze a gyökerek sem. Roger Garaudy is utal *A kínai kérdés* c. könyvében, a Mao-kultusz kapcsán, az ilyen kultuszjelenségek okaira, összefüggésükre a korábbi társadalom transzcendens-miszticista jellegével, a tárgyukat tekintve más, de érzelmileg azonos töltetű és hőfokú kultuszokkal. Látja ezt Horst Krüger is: riportjának egyik legérdekesebb része a moszkvai pátriárkánál történt ebéd leírása, amely szinte természetesen csendül össze a Lenin-mauzóleum látogatóinak leírásával, s ezt az összecsendülést akkor is éreznék, ha nem olvashatnánk írásában a következő sorokat is: „Lenin valóban nagy. Nagyobb Napóleonnál vagy Bismarcknál, egyike a világ kevés számú megmozgatóinak. A történelem legnagyobb kísérletét indította el, a balszerencse csupán az, hogy ezt itt Oroszországban tette (...) Nekik ugyanis (mármint az oroszoknak, V. Z.) sohasem volt Descartes-juk, Felvilágosodásuk, Francia-forradalmuk, polgári évszázaduk, sem működésképes kapitalizmusuk.” Krüger persze olyasmit mond itt ki, ami gyakori témája a nyugati marxistáknak, többek közt Henry Lefebvre is „kikapott” már érte a *Pravdától*, gondolatban pedig magam is nemegyszer sírdogáltam már emiatt, vagyis voltaképpen Krüger is csak emlékeztet rá, hogy a „történelem legnagyobb kísérlete” egyben a történelem legnagyobb, legképtelenebbnek tetsző vargabetűje is. Csakhogy képtelenség-e csakugyan? Krüger ugyanis elmulasztja feltenni a kérdést: elképzelhető lett volna-e az első győztes szocialista forradalom máshol, mint éppen Oroszországban? Nemcsak a lenini tézis miatt, hogy a szocialista forradalom ott győzhet legkönnyebben, ahol a burzsoázia a leggyengébb, hanem Oroszország roppant térségei miatt is. Elképzelhető-e, hogy bármely más európai országban ne törte volna le ezt a forradalmat a környező többi állam reakciója? Hiszen volt Párizsi Kommun, tizenkilences magyar proletárdiktatúra és spartakista felkelés is... Hiába, a történelem nem ismeri a geometriát, nem tudja, hogy két pont között legrövidebb út az egyenes. Ehelyett kanyarokkal, vargabetűkkel dolgozik.

Am ennek a vargabetűnek — még ha ezt hinni is kell egy kicsit — talán még értelme is van. Az hogy elindítója lett „nem-Nyugat”, „nem-Európa” emancipációjának. Ez pedig elképzelhetetlen mindennemű kultusz nélkül, hacsak nem kívánjuk tagadni, ami tagadhatatlan: a kultusz tömegmozgósító erejét. Erre gondolva egy kicsit még a Mao-kultuszt is megértem, abszolút anti-intellektuális volta miatt bármennyire visolyogjak is tőle: Kínában ma már nincs éhínség. Csakhogy közben arra sem tudok nem gondolni, hogy Kínában ma borzalmas lehet értelmiséginek lenni. És nemcsak Kínában... Mert Szolzenyicin is eszembe jut...

A nagy kérdőjel viszont: hogyan kikecmeregni a kultuszból? Amikor a „nem éhezés” (átvitt értelemben is) már bekövetkezett, de közben a kultusz fenntartása — az értés ellenében — már egy egész réteg

érdekévé vált. Szívesen mondanám, hogy a „történelem” majd erre is talál megoldást. Csakhogy vigyázat: kultusz! A történelem „bölcességében” hinni „marxista” betegség is. És számomra semmi sem hallatszik félelmetesebben, mint az olyanféle kijelentések, hogy: „vállalom a felelősséget a történelem előtt”, „a történelem igazolni fogja...”, vagy éppen: „hja kérem, a történelemnek (a forradalomnak) áldozatai is vannak”.

Riasztó kép villan fel emlékezetemben, olyan, hogy egy groteszk történelmi komédia szerzőjének is becsületére válna. Az 1965-ös indonéziai véres események során az átmenetileg hatalomra került baloldali Un Tung alezredes emberei kivégeztek néhány tábornokot, előzőleg azonban — így szól a hír — a történelem nevében bocsánatot kértek tőlük. Hogy a tábornokok megbocsátottak-e, nem tudom. Életben maradt társaik azonban nem bocsátottak meg. Talán azért, mert a történelemnél jobban tisztelték az eszközeit.

És ha már Ázsáról esik szó, Indonéziától csupán „egy ugrásnyira” van Kelet-Pakisztán, körülbelül annyira, mint Moszkva Londontól — Guido Gierosa *Kolera* c. riportját olvasom folytatásokban. „Kultusz-kolera” — mert itt a nagyállamiság kultuszáról van szó: fő az állam megbonthatatlan egysége, bármennyire etnikailag és földrajzilag jogosulatlan, mesterséges államtákolmány legyen is az. Korábban Biafrában talán kétmillió emberélet ugyanilyen kultusz áldozata lett. Hogy miért épp a kultuszé, amikor nyilvánvaló: az „egység” fenntartásához *érdekek* is fűződnek? Természetesen — csakhogy sokkal kevesebbeké, mint ahányan az „egység helyreállításában” szerepet kapnak, s emellett még az anyagilag érdekeltek is *hiszik*, hogy „szent” magasabb szempontok alapján járnak el. Mintha csak engem akarna igazolni, mintegy végszóra „befut” koczám Jahja Khán nyilatkozata: „Mit tehetnék mást, mint amit tesztek? Nem szeretném, ha a történelem a pakisztáni egység megbontójaként tartana számon.” Íme, ismét, a „történelem”... És az örület éppen az, hogy *őszintének* érzem Jahja Khán nyilatkozatát...

7.

(*Sziszüphoszról, az Életveszélyről és az emberbe vetett hitről.*) Sziszüphosz azok közé a mitikus figurák közé tartozik, akikkel gondolatban szívesen játszom. Melléje képzelek például egy szemlélőt, aki hanyag tartásban, zsebre dugott kézzel nézi Sziszüphosz erőfeszítését, s amellett hogy esse ágában sincs a szikla felgörgetésében a segítségére lenni, időnként még gúnyos megjegyzésekkel is illeti. Aztán elképzelem Sziszüphosz érzéseit: nyilvánvaló, hogy ezek nem lehetnek éppen barátiak a szemlélővel szemben, sőt igyekezete, hogy elhallgattassa, egyszerűen több, mint érthető. Ha pedig e helyzetből történetet formálnék, nagyon is elképzelhetőnek tartanám, hogy ez a szemlélő elpusztításával, Sziszüphosz gyilkossá válásával érjen véget. Camus szerint Sziszüphosz boldog, miközben a sziklát a lejtőn fölfelé görgeti — érthető hát, hogy félti boldogságát, illúzióit. Rokonszenvem tehát mellette áll, még ha vállalkozása sikeréről esetleg magam sem vagyok meggyőződve.

Itt azonban meg kell állnom egy pillanatra, mert, ami állásfoglalásom illeti, sok függ Sziszüphosz hitének milyenségétől is. Hogy vajon

mélyen gyökerező, autentikus emberi meggyőződésről van-e szó, vagy pedig arról, hogy Sziszüphoszunknak valahol valakik úgy tanították, hogy a sziklát fel lehet juttatni a csúcsra, neki viszont eszébe sem jutott ebben kételkedni. Ez esetben ugyanis rokonszenvem már kevésbé osztatlanul áll Sziszüphosz mellett, s kezdtem megérteni a gúnyolódó szempontjait. És még inkább módosul álláspontom, ha kiderül, hogy Sziszüphosz valójában nem is hisz vállalkozásának sikerében, csupán színleli az erőfeszítést, mivel a szikla felgörgethetősége mítoszának fenntartásához érdekei fűződnek — e képlet esetén fenntartás nélkül a gúnyolódó mellett állok.

Hogy miért e játék Sziszüphosszal? Talán ideje elárulni, hogy valójában a magam minden optimizmussal szembeni gyanakvása s pesszimizmus iránti, de nem feltétlenül magával a pesszimizmussal azonos rokonszenve rejlik mögötte. Sziszüphosz ugyanis, ha mindössze annyit tudunk róla, hogy Sziszüphosz, éppúgy magában rejtheti a humanista forradalmár alakját, aki egész lényével a vállalt üggyel azonosul, mint a rutinpolitikusét, akinél az ügy vállalása még teljes jóhiszeműség, illetve őszinteség esetén is, inkább csak ilyen- vagy olyanfajta nevelés hatásának, *a priori* elfogadott, tehát félig értett nézetek szerinti cselekvésnek tekinthető, ha pedig még a minimális őszinteség is hiányzik (van néhány fokozata az őszinteségnek), úgy egyszerűen opportunizmusról van szó. Ez utóbbi kettő között pedig azért látok csupán árnyalatnyi különbséget, mivel bennük többnyire csak ugyanegy dolog két különböző fokozatára, önhipokrizisre illetve hipokrizisre ismerek, ami azt is jelenti, hogy az átcsúszás egyikből a másikba bármikor bekövetkezhet, anélkül, hogy „hordozójuk” külső magatartásában bármiféle változás állna be. A külső maszk, a „hivatalból optimizmus” változatlan marad, hiszen azt a társadalmi szerep teszi kötelezővé.

Ilyenformán tehát a *forradalmár* (csupán az egyszerűség kedvéért alkalmazom ezt a tipológiát) pesszimizmusellenességét megértem és méltányolom, a *politikuse* iránt viszont, bár indítékaival ugyancsak tisztában vagyok, nem sok tiszteletet érzek. A forradalmár belső motívójában „ha elcsüggedünk, mindennek vége” van valami Hemingway Öreg halászának elszánt nekifeszüléséből, a politikuse viszont cseppet sem heroikus, inkább egy gyermekeit elkényeztető szülő sértődésére emlékeztet, s körülbelül így hangzik: „Én a lelkemet teszem ki értetek, és ez a hála.” A forradalmár belső mozgatóereje ugyanis az aggodalom: a jövőt félti, ha csüggedést sugalló hangokat hall, míg a politikuse ugyanebből a már elért eredmények lekicsinylését véli kihallani, s a fáradozásáért megillető elismerés elmaradása felett kesereg, mivel ennek hiánya nyomban elbizonytalanítja — lelkiismeretét csakis az nyugtatja meg, ha elégedett arcokat lát maga körül. A politikuse tiszteletet követel meg önmaga, illetve erőfeszítése iránt, még akkor is (vagy annál inkább), ha annak sikerességéről maga sincs egészen meggyőződve. Tiszteletet viszont éppen akkor nem érzünk, ha megkövetelik tőlünk, sőt többnyire éppen ilyenkor támad kedvünk a szentségtörésre... Legálábbis ami engem illet, főleg olyankor érzek kedvet akár a sírúhoz, akár a gúnyolódáshoz, ha derűs arcot várnak tőlem, s ennél fogva egy „profi”, tehát képmutatással is gyanúsítható Sziszüphosz, már pusztán léténél fogva is, a zsebre dugott kézzel fitymáló szemlélő szerepére kényszerít, ugyanakkor pedig gyanút kelt bennem még az igazi, szívvel-

lélekkel Sziszüphoszokkal szemben is. Sziszüphosz legfőbb rágalmazói az ál-Sziszüphoszok. Miattuk vált számomra gyanússá az optimizmus fogalma általában is, miattuk szimatolok gyakran ott is kincstári optimizmust, ahol valójában szó sincs erről. Úgy tetszik, túlságosan is sok olyan szöveget olvastam, amelyek számon kérik az írótól az optimizmust vagy legalábbis — s ez a jobbik eset — szükségesnek tartják mentgetni pesszimizmusáért. S azok közé tartozom, akik az őket érő hatásokkal szemben többnyire fordítva, bizonyos ellenállással reagálnak. Emellett pedig — s ezt sem mellőzhetem — nincs is más választásom, mint kívülről szemlélni Sziszüphosz erőfeszítéseit, amihez még két, ugyancsak keréken gördülő helyzetemmel szorosan összefüggő szál is hozzákapcsolódik: gyerekkoromban, ami a vallást illeti, jobban ki voltam téve egyes „vigasszal” kecsgetető térítési kísérleteknek, mint a nemzedékemhez tartozók általában, másrészt pedig a rádióból felém üvöltő Sztálin-kultusz is kifejlesztett bennem egyfajta védekező mechanizmust, kíméletlen lecsapási hajlamot minden kultikus jelenséggel s minden valóságos vagy vélt illúzióval szemben... Bár még korábbi rétegekbe is leáshatnék: szólhatnék akár szegény jó nagyanyám csodálatos naivitásáról is és ezzel semmiképp össze nem egyeztethető tekintélyre törekvéséről, arról, hogy ma gyakran lelkifurdalást okozó kíméletlen pimaszkodásaim jelentették számomra a gúnyolódás első iskoláját, azét a szinte abnormálisan korán kialakult ironikus csipkelődését, amelybe magatehetetlenségem minden pangó energiáját beleadtam...

Elintézhető-e azonban ennyivel ez a nemcsak nálam meglévő írói magatartás? S társadalmi szempontból feltétlenül negatív-e az író szemléletének ez a kívülállása, sőt nincs-e arról szó, hogy az író szerepe éppen viszonylagos társadalmonkívüliségében rejlik? Platón Állama jut eszembe, a sokat emlegetett példa, az, hogy az ókori idealista filozófia atyja nem talált benne helyet a művész számára, holott talán éppen az lehetne társadalmi funkciója, hogy amennyire emberileg lehetséges, rajta kívül áll, s független személyként ítél „elevenek és holtak” fölött, bármennyire tudatában legyen is annak, hogy, emberi tulajdonságait tekintve, maga sem különbözik lényegesen „elítéltejtől”... De talán abbahagyom, mert attól tartok, máris túl elviselhetetlenné váltam azok szemében, akik a társadalmat, ahelyett, hogy dialektikus kölcsönhatások egységének fognák föl, egyszerűen jól olajozott gépnek tekintik, s inkább arra emlékeztetek, hogy más kérdés, miért mond valaki valamit, s más, hogy amit mond, igaznak tekinthető-e.

Ám én miért írom le mindezt?

Az apropó tulajdonképpen Varga István *Regénymodell* — valóságmodell c. tanulmánya *Életveszély* c. *regényemről* (Híd, 1971. 4. sz.), amely, nem tagadom, kellemesen lepott meg, nem elsősorban rám nézve lényegében hízelgő értékelése miatt, hanem mert kétségtelenül a regény nagyfokú értéséről is tanúskodik: szerzője tagadhatatlanul világosan látja meg a szimbólumok mögött azt a jelentéstartalmat, amit a regénnyel kifejezni igyekeztem, ugyanakkor azonban némely nem annyira félremagyarázó, mint egyszerűsítő észrevétele kapcsán polémiára vagy inkább vallomástételre, s a dolgok önmagam előtti tisztázására is kényszerülök. Az egyik ezek közül, hogy „a regény központi problémája, a köz- és a magánérdek összeütközése nem oldódik meg, az író nem oldja

fel a csomót, mivel ismeretek hiányában nem lát távlatot, s ezért egy újabb általánosító megoldással menti ki magát”, amivel kapcsolatban nem is annyira azon akadtam fenn, hogy Varga István a „csomó feloldását” s a „távlat” megmutatását hiányolja, mivel ebben csak valami akaratlan „zsdanovista csökevényt” látok, ami talán „véletlenül” került a szövegbe, hanem inkább az „ismeretek hiányában” indoklason, legfőképp azért, hogy eszerint ebben a kérdésben, ami végül is az emberbe vetett hit kérdése, a távlatot akár elméleti, tudományos-filozófiai ismeretek, akár pedig közvetlen élmények jelentenék. Az utóbbiakkal kapcsolatban különben (bár ugyan ki lehetne elégedett pl. társadalomtudományi ismereteivel?) aggályaim súlyosabbak, jöllehet Max Frisch éppen most olvasott *Stiller* c. regényének sorai mintha csak a magam aggályeloszlató gondolatait tartalmaznák: „Ami személyes világméppunket alkotja, annak jó részét sosem láttuk saját szemünkkel, helyesebben: a saját szemünkkel láttuk, de nem a helyszínen; távolbalátók, távolból hallók, távolból tudók vagyunk. Ha soha el sem megyünk ebből a kisvárosból, ha azelőtt sem mentünk el: akkor is a fülünkbe cseng a hitleri hang, akkor is háromméternyi közelségből ismerjük a perzsa sahot, és tudjuk, hogy tombol a Himalája fölött a monszun vagy milyen a tenger ezer méter mélységben.” Vagyis e tekintetben szerencsés korban élek, még ha nem is tagadom, hogy a közvetlen élmények hiánya gyakran gondot okoz, ám sokkal inkább egy lakószoba vagy utcarészlet leírásakor, semmint általános következtetések levonásakor az emberrel kapcsolatban. De talán jöjjön inkább a másik idézet: „Más az, hogy Varga Zoltán a konkrétumokat elhagyva, egyéni megoldást keres a felvetett kérdésekre; bár hőse, tulajdonságait illetően, elítélhető, futni hagyja őt, mivel egyszerűen hisz benne, és úgy gondolja, változtatni nem lehet rajta, hibái örök emberiek”. Illetve más helyütt majdnem ugyanígy: „Varga Zoltán ezen művében nem fedí fel azokat az erőket, amelyek hősét olyanná formálták, amilyen, hanem először pálcát tör felette, majd, mivel »ember« megbocsát neki.” Nos, ami a hősméte formáló erőket illeti, ezekkel a regényben valóban nem foglalkoztam, s ezzel kapcsolatban most is épp csak érintem az emberi személyiséget formáló külső, legfőképpen társadalmi tényezőket, s még arra a gondolataimat rengeteget foglalkoztató tényre is csak futólag utalok, hogy ugyanazokra a külső formálóerőkre nagyon is különféleképpen reagálhatunk, vagyis annyira semmiképpen sem tudom csak külsőleg determinálnak elfogadni az embert, hogy (néhány szélsőséges helyzettől eltekintve) csakis egyetlen járható út, illetve fejlődési lehetőség előtt álljon, az ember veleszületett tulajdonságai tehát aligha hagyhatók figyelmen kívül. „Megbocsátásomról” viszont el kell mondanom, hogy Varga István tanulmányában kissé túl egyértelműnek tekinti azt, főleg azáltal, hogy elhanyagolhatónak véli, hogy a megbocsátásra, Polgár György felmentésére protekció, sőt korrupció révén kerül sor, s ekképpen az egész ironikus színezetet kap, etikai értelemben tehát aligha mehet igazán felmentésszámba. Ennyivel azonban mégsem érhetem be, mivel Varga István írásának szóban forgó részei a kérdések egész sorát vetik fel bennem: Miért „bocsátottam meg” Polgár Györgynek? Azért-e, mert „hiszek benne”? Olyannak látom-e az embert általában, mint amilyenek regényemben Polgár Györgyöt megírtam? S ha igen, megbocsátok-e neki és hiszek-e benne?

A regény befejezését akár formailag is indokolhatnám, azzal, hogy az *Életveszély* alapjává az Orpheusz-témát kívántam tenni, jobban mondva anti-Orpheusz regényt akartam írni. Márpedig Polgár Györgyből, aki minden inkább, csak nem művész, csakis úgy formálhattam anti-Orpheuszt, ha sorsa mindenben ellentétes Orpheuszéval (még ha nem is állt szándékomban fokról haladva ellenpontozni az Orpheusz-mondát), vagyis ki nem érdemelten kellett visszakapnia a maga Eurüdikéjét, aki persze éppúgy nem Eurüdiké, ahogyan Polgár György sem Orpheusz és szerelme sem orpheuszi. Elmondhatom azonban azt is, hogy amint a regény, s főleg a vizsgálatról szóló második rész írásával előrehaladtam, belülről is egyre inkább szükségét éreztem, hogy végül is „futni hagyjam”, mivel a figura boncolgatása közben már-már a szadizmushoz közel éreztem magam, s ezzel párhuzamosan merült fel bennem a kétely „ítélkezési jogomat” illetőleg is. És mit is tettem volna mást, ha egyszer — akaratlanul is egy divatosan nyegle fordulat szalad a tollam alá — „ez van, ezt kell szeretni”. Fogcsikorgatva ugyan, de be kellett látnom tehetetlenségemet Polgár Györggyel szemben, el kellett ismernem, hogy végül is mindig a felszínes, vidáman fickándozó kispolgár diadalmaskodik. De ezzel függ össze még valami, ami a regény egyik fontos filozófiai-pszichológiai komponensét jelenti: az egzisztencialista filozófiának arra az ismert tézisére gondolok, amely szerint az egyénre mérhetetlen felelősség nehezedik, amit én végtelenül igaznak érzek, de egyben „tömeges használatra” alkalmatlan igazságnak is tartok. Mert ugyan mi történne, ha erről a ránehezedő felelősségről egy Polgár György típusú embert igyekeznék meggyőzni? Ha valami csoda folytán végighallgatna és nem intézné el szavaimat egyetlen legyintéssel, bizonyos, hogy ezt a felelősséget — ami valójában egy igazságos és emberséges társadalom elengedhetetlen követelménye tagjaival szemben — mérhetetlenül embertelennek, számára elviselhetetlennek, szubjektíve igazságtalannak érezné (mellesleg ezért is ábrázoltam a Legfelsőbb Hivatal „nyomozót” s egész légkörét ellenszenvesnek, hisz a Polgár Györgyök mindenekelőtt „élni” akarnak, s nem felelősek és igazságosak lenni, tulajdon lényegüknél fogva nem etikai alapokon álló és nem szellemi lények, és — bármennyire keserű pirula is ez — ebben rejlik életrevalóságuk, képességük a boldogságra.

Ennyit Polgár Györgyről és a megbocsátásról, míg a figurával kapcsolatos általánosítások kapcsán mindenekelőtt azt jegyzem le, hogy persze magam is tudom: az ember fogalma nem azonos a kispolgáréval, no meg azt is, hogy olyan ember, mint Polgár György, természetesen nem létezik. Egyetlen ember sem csak abból áll, hogy kispolgár, ugyanakkor azonban nincs is olyan ember, akiben ne lenne valami Polgár Györgyből, de az sem igen tagadható, hogy az emberi értékek ott kezdődnek, ahol Polgár György végetér. Am tagadható-e, hogy az átlagos képességű, középszerű ember potenciális kispolgár? Vitatható-e, hogy a kispolgár nem más, mint az átlagember, számára „optimális” körülmények között, s hogy ha lehetősége adódik rá, mindig kész szemérmetlenül és boldogan kispolgárrá válni? Hogy miért hiszem ezt? Hipotézisekkel játszom itt persze, de úgy tűnik, mindenekelőtt éppen közepességében rejlik ez a kispolgári életforma és életfelfogás iránti affinitás, talán éppen abban, hogy valaki, többnyire öntudatlanul, maga

is érzi, hogy önálló etikai értékelésre, világlátásra, autonóm személyiséggé válásra képtelen, hogy hiányzik belőle a komolyabb műveltség elsajátításához nélkülözhetetlen fogékonyság, úgyszólván a kispolgári életforma, a beszűkült érdeklődés, a konvenció-etikához igazodás, a magánéletbe gubózás szinte kapóra jön számára, s mindez persze menekülést is jelent a felelősség elől. És végső fokon még jó, ha csak erről van szó, s nem törtétekről is, amikor nála tehetségesebbeket állít félre, s estenként a „történelemcsinálás” csúcscsúcsaira is felküzd magát. Bár végső fokon akár fent van, akár lent, pusztán léténél, tömegsúlyánál fogva, ő a dolgok legfőbb zátonyra juttatója. Ő határozza meg a történelem törvényszerűségeit, miatta kiszámíthatatlanok még mindig a történelem útjai, s miatta szenved maga is a történelem súlya alatt. Ön-maga miatt. Elítélhető ezért? Elítélhető-e egy gyufával játszó kisgyerek, aki magára gyújtja a házat?

Hogy ennek ellenére hiszek-e benne? Attól félek, pesszimizmusra éppen az ad okot, hogy ennek ellenére *kell* benne hinni. S hogy egyáltalán *hinnem* kell — az ellenkezőjét annak, amit *tudok* róla. Hogy a *hit* fogalma itt nem válik fölöslegessé.

De talán visszatérek újra Sziszüphoszhoz. Hiszen már „az is valami”, ha Sziszüphosz sziklája, valahányszor visszagurul a lejtőn, kissé mindig fentebb akad meg. Persze ez, hogy „az is valami”, különböző hangsúllyal ejthető.

a társadalom kérdez

nemzeti egyenjogúság az öngazgatásban*

DESA ROMIĆ

A politikai egyenjogúság megvalósulásának eszmei-fogalmi meghatározása és felfektetése társadalmi adottságainkban több általános és sajátos tényezőtől függ. Az általános tényezők közé tartoznak: 1.) a politikai rendszer fejlődésének eszmei előfeltételei és 2.) a társadalmi gyakorlat, amely megerősíti és valóra váltja őket; a sajátos tényezők pedig: 1.) az adott társadalmi környezet etnikai összetétele és 2.) az adott környezet társadalmi fejlettsége, gazdasági és minden egyéb tekintetben, ami aztán még egész sor más egészen sajátos feltételt foglalhat magába vagy zárhat ki.

Az eszmei alapot ehhez a vállalkozáshoz a jelen pillanatban a következő dokumentumok nyújtják: a JK SZ programja, a JK SZ Központi Bizottságának határozatai 1959-ből, az 1963. évi Alkotmány és a hozzá kapcsolódó alkotmánymódosító függelékek, a JK SZ VIII. és IX. kongresszusának határozatai, valamint egész sor más, az egyenjogúság politikájával külön is foglalkozó és lényegében a JK SZ programjára támaszkodó határozat és dokumentum.

Az egyenjogúság politikája iránt megnyilvánuló különös figyelem okait az öngazgatási viszonyok nagyobb fejlődésében és a társadalom demokratizálódásában kell keresni. Minthogy az egyenjogúság problémáinak minél teljesebb megoldása a demokratizálódás alkotórésze, érthető, hogy szüntelenül és minden szinten napirenden vannak az egyenjogúság kérdései. Ugyanez a magyarázata annak, hogy az etatista erők, a demokratizálódás hátráltatása és lehetetlenné tétele érdekében, mindig is lebecsülték az egyenjogúság megvalósításának fontosságát.

* Egy belgrádi politológiai tanácskozáson elhangzott előadás. Teljes címe: A nemzeti egyenjogúság megvalósulása eszmei-fogalmi felfektetésének problémái az öngazgatásban és a DNSZSZ társadalmi akcióiránya.

Az egyenjogúság megvalósulásának eszmei felfektetése a felsorolt programjellegű dokumentumok mellett nagymértékben támaszkodik a társadalom által létrehozott és törvényesített öngazgatási gyakorlatra is. Ez azt jelenti, hogy az egyenjogúság politikájának megvalósítása éppúgy függ a közösen megállapított eszmei alaptól, mint a társadalmi-politikai közösségek intézkedéseitől, amelyekkel konkretizálják őket, nem kevésbé attól, hogy az öngazgatók milyen mértékben fogják fel és teszik magukévá a politikai orientációt és milyen gyakorlati magatartást tanúsítanak közösségeikben.

I.

A politikai egyenjogúság megvalósulása Jugoszláviában, az említett sajátos feltételek folytán, csakis a területi közösségekkel és a munkaközösségekkel szoros összefüggésben vizsgálható. Ahhoz, hogy az általános politikai elvek megértésre és alkalmazásra találjanak, szüntelenül szem előtt kell tartani, hogy melyek a társadalmi szervezettség, jelen esetben a Szocialista Szövetség, lehetőségei és kötelezettségei az egyenjogúság politikájának megvalósításában, méghozzá mind a területi közösségekben, mind pedig a munkaközösségekben.

A társadalmi szervezettség és az egyenjogúság politikájának társadalmi felfektetése különös jelentőséget nyer mai adottságainkban, amikor az öngazgató döntés mind jelentősebb anyagi alappal rendelkezik, s alkalmat nyújt az egyenjogúság mind teljesebb megvalósulására a meglévő vagy most alakuló öngazgatási egységekben, és az egyén és a közösség viszonylatában egyaránt.

Amikor a társadalmi szervezettséget említjük, a kommunára mint a társadalmi életközösség alapelemére gondolunk, különös tekintettel arra, hogy a Szocialista Szövetség gyakorlatilag az egyesült helyi közösségek, a különféle társulások és egyesületek és munkaközösségek állandóan újraalakuló, a munkamegosztás és a munka-integrálás alapján folytonosan változó társadalmi-területi érdekközösségében fejt ki tevékenységét.

A társadalmi struktúra régebbi típusa, amely főleg területi elven alapult, a nemzeti vagy etnikai szervezetek részeinek meghatározott lokációját rögzítve, a rohamos iparosodás következtében állandóan változik, már aszerint, hogy milyen változásokon megy át a nemzeti szervezetek struktúrája és hogyan alakul az egyes nemzeti struktúrák számbeli viszonya. A munkaszervezetek szerkezeti alakulásában a nemzeti összetétel változásai a nemzetköziesedés vagy jobban mondva a több nemzetiségű csoportok kialakulása felé mutatnak. Ezt a jelenséget a marxizmus klasszikusai már régen megfigyelték, s Lenin külön súlyt helyez rá, amikor a nemzetiségi kérdéstről beszél. Ezért nálunk is a régi nemzeti struktúra és a migráció által kialakuló új nemzeti struktúra egyaránt megköveteli, hogy a társadalomnak világosan megfogalmazott és felfektetett álláspontja legyen a nemzeti egyenjogúság megvalósítása kérdé-

sében, hogy ez az álláspont ne veszítse szem elől a konkrét teret és időt, s hogy gondoskodás történjék szüntelen felfrissítéséről és időszerrősítéséről a többi társadalmi probléma összefüggéseiben.

A nemzeti kérdés megoldása az államjogi viszonyok területén úgyszólván befejezettnek tekinthető, és inkább az a kérdés, hogy ezt a megoldást kihasználjuk-e, és hogyan, az ország optimális fejlődésének biztosítására, a proletariátus osztályérdekeinek tiszteletben tartásával (ami valóban a legtágabb teret biztosítja a szociális átalakulásra), és sokkal kevésbé merül fel a nemzeti kérdés a régi értelemben, azaz egy-egy nemzet önálló államszervezete szükségének hangsúlyozása vagy tagadása formájában.

Mindamellettt az egyes nemzetek, nemzetiségek és etnikai csoportok nemzeti-társadalmi fejlődése az államjogi viszonyok rendezése által még nincs biztosítva, mert a nemzet társadalmi szervezetének önkörén belül kell kifejlődnie és végrehajtania az osztálytagozódást a fejlett áru-termelés alapján. A DNSZSZ idevágó akcióit tehát úgy kell felfektetni, hogy elsősorban a gazdasági koncepciókat valorizálja és értékkelje, hogy felmérje, vajon ezek a koncepciók biztosítják-e az ország egészének és egyes részeinek a létezés és fejlődés maximális feltételeit a fejlett közgazdaság, a magas fokú technika és munkamegosztás világában. Az egyenjogúság politikájának megvalósítása ezen a prizmán, a gazdasági koncepciók értékelésének prizmáján keresztül nézve feltételezi, hogy sikra szálljunk a következő álláspontokért:

1. a termelési folyamatok magas fokú és szelektív modernizálásáért;
2. a köztársasági társadalmi közösségek olyan gazdasági koncepciójáért, amely a legnagyobb távlatot nyújtja mind a köztársaság, mind pedig egész Jugoszlávia fejlődésére és beilleszkedésére a világgazdaságba;
3. olyan jugoszláv gazdaságpolitikáért, amely serkenti az eszközök összevonását, egyesítését és koncentrációját, azok gyorsabb és ésszerűbb felhasználása érdekében;
4. a jugoszláv közönség megszilárdításáért a közgazdaság és a termelők egybefűzése révén, miközben a termelők egyenjogúságának biztosítása feltételezi a fejletlenek támogatását szolgáló korrekatív és kompenzáló intézkedéseket, valamint az integrált részek öngazgatása és egyenjogúsága politikai-gazdasági alapjainak erősítését.

A nemzeti egyenjogúság koncepciójának felfektetése a jugoszláv társadalomban gazdasági síkon is tudomásul veszi a külön köztársasági és autonóm közösségek létezését, de ez a tudomásulvétel csak azokra a társadalmi vállalkozásokra vonatkozhat, amelyek optimális fejlődést kínálnak és az öngazgatás fejlődésének általános szilárdságát biztosítják. A gazdálkodási tényezők nem békülhetnek ki a reprodukció heterogén feltételeivel, de nem kerülhetnek összeütközésbe az öngazgatás expanziójával sem, az alapvető termelési viszonyokban éppúgy, mint minden más társadalmi viszonyban.

Tekintettel arra, hogy a dezetatizáció már meglehetősen előrehaladt és ugyanakkor felhívta a figyelmet a társadalmi reprodukció túlhaladott komponenseiből állandóan feltámadó bürokratizmus többszörös veszélyére, egészen érthető, hogy a nemzeti egyenjogúság politikájának

konkrét megvalósítását mikro-síkon kell keresni, elsősorban azt nézve, hogy mi valósítható meg a makro-tervekből. Ezt a makro-tervet pedig úgy építjük tovább, hogy állandóan szem előtt tartjuk a szocialista öngazgatási rendszer gazdasági és politikai alapjait.

A nemzeti egyenjogúság tágabb értelemben, a köztársaságok és autonóm területek helyzetét és fejlődését illetően, nem hanyagolható el, de gazdasági tekintetben úgy kell megvalósítani, hogy alkalmazkodjon a gazdasági reform végrehajtásának kritériumaihoz, és hogy a köztársaságok és tartományok önálló meghatalmazásai és sajátos látószögei ne tegyék kérdésessé a jugoszláv társadalom egészének érdekeit; hogy ez az önállóság a jugoszláv szocialista öngazgatású társadalom létének és demokratizációjának terméke legyen; hogy ne csak a részek, hanem az egész érdekeit lássák.

És a szűkebb társadalmi-politikai közösségek szintjén is hasonlóképpen: bármennyire is sürgetőnek és időszerűnek látsszék a fejletlenség leküzdése, aminek szükségképpen nemzeti jellege is van és érthető emberi szükséglet, a megoldást nem abban kell keresniök, hogy kidomborítják a nemzeti mozzanatokat, hanem a reform politikájának vonalán. A tágabb társadalmi-politikai közösségek szerkezete a legnagyobb mértékben kifejezi a nemzeti érdekeket, a szűkebb közösségekben viszont, ha vannak is nemzeti vonások, azok csak az egységes közösség és az általános koncepció keretében valósulhatnak meg.

II.

A vajdasági alkotmánytörvény rendelkezései a nyelvi egyenjogúságról meghatározzák, mely nemzetiségek nyelve és írása egyenjogú, az életnek mely területein valósul meg ez az egyenjogúság, és milyen kötelezettségek hárulnak ebből kifolyólag a tartományi szervekre és intézményekre, a községekre, valamint a munkaszervezetekre.

Ezeknek a rendelkezéseknek az alkalmazása további konkretizációt igényel. Az általános álláspontokat kevésbé általánosakra kell lefordítani, ami megköveteli, hogy előzőleg elvileg tisztázzuk nemcsak az alkotmánytörvényből, más köztársaságok jogi megoldásaiból vagy a politikai dokumentumokból eredeztethető lehetséges kötelezettségeket, hanem a konkrét társadalmi viszonyokat is Vajdaság területén, hogy ezáltal lehetővé váljon az egyenjogúság konkrét megvalósítása.

Jogi és törvényhozó gyakorlatunk az utóbbi időben mindinkább rá van utalva a szabályozásra szoruló társadalmi viszonyok konkrét vizsgálatára, hogy ezzel biztosítsa a törvényes előírások teljesebb mérvű alkalmazását. A nyelvi egyenjogúsággal kapcsolatban ez még inkább szükséges, több okból is.

Az első okot abban látjuk, hogy az egyenjogú nyelvhasználatot egy törvény is szabályozhatja, de elképzelhető több törvény útján is (a közoktatásban, a kultúrában, a közigazgatásban, a bíróságokon, a tartományi szervekben és intézményekben, a pecsétetek és a helységnevek rendezésében stb.). Mindkét változatnak vannak előnyei és hátrányai. Amennyiben eleve arra az álláspontra helyezkednénk, hogy egy tör-

vénnyel kell szabályozni az egész területet, nem volna módunkban alaposabban megvizsgálni, hogyan is állnak a dolgok minden egyes területen (pl. hogy milyen mértékben valósult meg az egyenjogúság a törvényhozás egyes területein, hisz tudvalevő, hogy például a közoktatás területén már többet tettek, mint másutt; továbbá hogy milyen sajtótlósságok vannak az egyes területeken, amelyeket az egységes törvény általános és elvi tételei nem ölelhetnek fel, stb.). A másik ok, amely egyébként is sok kételyt támaszt (és főleg abból ered, hogy az alkotmánytörvény normáit is a politikai elmélet tételeiből vezették le és a társadalmi gyakorlat politikai értékelésére, nem pedig precíz tudományos elemzésre alapozták), az a kérdés, hogy hol és miként kell kötelező törvényes normákat és kötelezettségeket előírni a nyelvi egyenjogúság terén, tekintettel a lakosság területi megoszlására és az egyes nemzetiségek számarányaira. A területi elhelyezkedés és a számarányok tüzetes elemzése nélkül nehéz megállapítani, hogy hol van szükség kötelező előírásokra és milyen formában.

A községi szint a nyilvános közlekedésben az alkotmánytörvény szerint a kötelezettségek meghatározott szintjét jelenti, és ezt a szintet jogilag is rögzíteni kell, tekintettel a község lehetséges kétnyelvű vagy több nyelvű funkciójára. A községi kötelezettségek mércéjének, kritériumának meghatározásánál két alapvető tényezőtől kell kiindulni:

a) a község lakosságának nemzetiségi számarányából, azzal, hogy a százalékarányok meghatározásánál figyelembe vesszük: 1. mit jelent a százalékarány a nagy községeknél, ahol a nemzetiségi lakosság abszolút száma 10 000 vagy esetleg 5000 főt tesz ki, és 2. mekkora ez az arány az összlakosság számához viszonyítva (10 000 fő az elfogadott alsó határ a községek létesítésénél, s ezt a számot lehetne alapul venni az egyenjogú nyelvhasználat törvénybe iktatásánál, illetve a teljes kétnyelvű vagy több nyelvű közigazgatás bevezetésénél); és

b) egy-egy helység egyenrangú nyelvhasználatot igénylő lakosainak minimális abszolút számából, a helyi közösségek szintjén.

A kétnyelvű vagy több nyelvű közigazgatásra kötelező minimális szám a helyi közösségekben 500 fő lehetne egy-egy nemzetiségi csoportban, tekintet nélkül a gyerekek, az ifjúság és a felnőttek arányára. Vajdaságban egészen gyakori az ekkora vagy még kisebb nemzetiségi csoportok előfordulása, s akár kompakt csoportban vagy szétszórtan élnek, szükségletük és igényük az anyanyelvű tájékoztatás és nyilvános érintkezés tekintetében semmiképpen sem hanyagolható el.

Mínt hogy a nyelvi egyenjogúság megvalósításának alapvető célja, hogy a legszélesebb körű lehetőséget nyújtsa a kétnyelvű közlekedésre, s ezzel a lehető legnagyobb mértékben biztosítsa a nemzetiségek tagjainak egyéni jogait és emberi szükségleteit, a kétnyelvűség és többnyelvűség törvénybe iktatásánál minél kisebb abszolút számokból, minél kisebb számú csoportokból kell kiindulni, hogy minél több embernek biztosítsuk az egyenjogú nyelvhasználat feltételeit. A viszonyszámok vagy százalékarányok semmiképpen sem szolgálhatnak kiindulópontul az egyenjogú nyelvhasználatból eredő kötelezettségek törvénybe iktatásánál, mert mindenütt a konkrét helyzet és az emberek szükséglete a döntő tényező, nem pedig az olyan absztrakciók, amelyek az egyes nemzetiségek arányszámából következnek.

Az egyenjogúság megvalósítása a községek szintjén, amennyiben vala-

mely községet kétnyelvűnek vagy több nyelvűnek minősítenek, feltételezi a kétnyelvű és több nyelvű közigazgatást és ügykezelést. A települések és a vállalatok esetében más megoldásokra van szükség. Biztosítani kell az egyenjogúságot a szóbeli érintkezésben, a tájékoztatásban s az egyenlő nyelvhasználatot a társadalmi életben és a munkában egyaránt.

A jogi megoldások a lakosság etnikai összetételének, arányszámának és megoszlásának elemzése (a nemzetiségek helyi megoszlásának, kompaktságának vagy szétszórtságának vizsgálata) mellett szem előtt kell hogy tartsák az öngazgatási rendszer alapvető intencióit és lényegbeli követelményeit. Ez pedig azt jelenti, hogy az egyenjogúság alkalmazását olyan keretbe helyezték, amelyben az öngazgatók megbeszélései és megállapodásai tovább tágitják az egyenjogúság megvalósításának kritériumait, és új elemmel gazdagítják a kétnyelvű vagy több nyelvű közlekedést. Alapvető szempont, hogy a nemzetiségi nyelvek bevezetésének célszerűségét ne a többség szemszögéből, hanem a kisebbség szemszögéből ítéljék meg, s általában a kisebbség akaratát tekintsék alapvető kritériumnak az alkotmánytörvény elvei s a jövődöbeli törvényes megoldások konkretizálásában.

Azokban a községekben, ahol nem teszik kötelezővé a kétnyelvű és több nyelvű ügyvezetést, illetve ahol a kétnyelvűség és többnyelvűség nem valósul meg teljes mértékben, viszont a község területén kisebb nemzetiségi csoportok élnek, elő kell írni az írásbeli és szóbeli kétnyelvűség és többnyelvűség feltételeit, olyan értelemben, hogy a község biztosítja az eljárást az ügyfél anyanyelvén, ha azt ő kívánja, illetve lehetővé teszi az eljárás lebonyolítását több vagy két nyelven s az egyenjogú nyelvhasználat egyéb neveit is.

Jó volna, ha a Szocialista Szövetség tartományi szervezete nyilvános vitát szervezne a nyelvi egyenjogúság politikájának végrehajtásáról, s ezzel hozzájárulna a helyes irányvételhez e politika konkretizálásában, és tudatosítaná az egyenjogúság politikájának szükségét.

III.

Az egyes nemzetek és nemzetiségek nemzeti lényének továbbfejlődése és szociális átalakulása a munkásosztály történelmi érdekei biztosításának irányát követi, és a korszerű kultúrát fejleszti a nemzet keretében. A korszerű kultúra fogalma ebben az esetben azt jelenti, hogy a nemzet alkalmassá válik arra, hogy alkotó módon részt vegyen a korszerű termelőerők kifejlesztésének folyamatában. A nemzeti fejlődés azonban olyan folyamat, amely törvényszerűen különböző, mind magasabb megjelenési formákon megy át a kapitalizmustól a kommunizmus felé vezető úton. A nemzet fejlődésében meg nem kerülhető állomás a világi irodalmi nyelv demokratikus kialakulása, amely kezdetben a patriarchális életmódból eredő autarchikus és tájjellegű sajátosságokra támaszkodik, később pedig egy magasabb fokon a városi és iskolázott környezet gondolati tartalmait is beolvasztja az irodalmi nyelvbe. A nyelv a maga formáival és hangzásával, de különösen jelentésével meghatározott társadalmi felismeréseket és viszonylatokat szublimál és továbbít, és ezzel egybefűzi a nemzetet.

A nemzetté válás folyamatában különös szerepet kapnak azok az intellektuális tevékenységek, amelyek közvetlenül a nyelv fejlődéséhez és a történelemhez kapcsolódnak, hogy azután fokozatosan mind szélesebb körre terjedjenek ki a nemzet korszerű fejlődését kísérő tevékenységek. A nemzet fennmaradása elképzelhetetlen e tevékenységek kibontakozása nélkül, s ez a magyarázata, hogy egyes nemzeti és etnikai csoportok eltűnnek a korszerű társadalmi feltételekben.

Mint hogy a mi szocialista fejlődésünk alapja és ihletője az emberi szabadság, egészen természetes, hogy teljes mértékben tiszteletben kell tartani és minden síkon serkenteni kell a nemzeti fejlődést, minden szükségletével egyetemben. A szocialista fejlődés Jugoszláviában egyet jelent a gazdasági fejlődés s ennek alapján a nemzeti egyenjogúság és a művelődés fellendítésével, de nem csupán a felvilágosodás irányában (amivel a XVIII. századi burzsoázia lépett fel a feudalizmus elleni harcában), hanem a korszerű gazdálkodásra való képesítés irányában.

Az eddigiek során megfigalmazást nyert a jugoszláviai nemzetek és nemzetiségek fejlesztésének politikája (habár még nem valósult meg teljes mértékben), s ennek keretében lefektettük az általános művelődés programját az írástudástól a teljes és komplementáris egyetemi oktatásig, valamint mindazoknak a tevékenységeknek a fejlesztését, amelyek a nemzeti kultúra ápolására szolgálnak szűkebb értelemben, de a korszerű gazdálkodásba és a világcserébe való bekapcsolódás értelmében is. Persze, az anyagi lehetőségek határt szabnak ennek a kulturális programnak, de az a fontos, hogy viszonylagos szegénységünk egy pillanatra sem tette kérdésessé a nemzetek és nemzetiségek komplett és teljes fejlődésének koncepcióját.

Az iskolarendszer fejlődése, különösen a közép- és főiskolák expanzióját tekintve, azt bizonyítja, hogy sohasem vált kérdésessé: vajon szükség van-e további kiterjesztésére, hogy felölelje és fejlessze az összes nemzeteket és nemzetiségeket. Továbbá, hogy szükséges-e az anyanyelvű oktatás biztosítása, noha előfordultak prakticista nézetek is, és olykor túlságosan leegyszerűsítették a munkásosztály egységének szempontját a több nemzetiségű környezetben, sőt voltak bizonyos ingadozások abban a kérdésben is, hogy szükséges-e az anyanyelvű oktatás minden szinten.

A korszerű koncepciónak, az oktatásfejlesztés eddigi politikájából kiindulva, a következő elvekre kell támaszkodnia: a) valamennyi nemzet és nemzetiség teljes, a legalacsonyabbtól a legmagasabb szintig terjedő iskoláztatásának elvére; b) az anyanyelvű oktatás minden szinten való alkalmazásának, az adott környezetben használatos nyelvek fakultatív oktatásának, valamint a nemzeti történelem és kultúra széles körű elsajátításának elvére; c) az együtt élő nemzetek és nemzetiségek számára egységes programú és szervezeti területi iskolák elvére.

A jelen pillanatban aligha lehetne bármit is kifogásolni egy ilyen koncepcióban, legfeljebb csak azt, hogy a történelem és a kultúra ismeretére vonatkozó koncepciók itt-ott talán módosításra szorulnak. A nemzeti fejlődés egyes tényei és jelenségei, különösen a kapitalizmus előtti időszakokra vonatkozók, feltétlenül mélyebb marxista megvilágítást igényelnek.

nyelvek, továbbá érdemes volna elgondolkozni egy-egy terület komplex nemzeti és etnikai fejlődése tanulmányozásának módozatairól, olyan értelemben, hogy valamennyi nemzet és nemzetiség ismereteinek és művelődésének részét képezze. Ily módon a múlt is jobban összekötné őket és nemcsak a jelen.

IV.

Az egységesen szervezett és egységes program alapján működő területi iskolák elvét a JKSZ KB IV. plénuma után két vonatkozásban is bírálata érte, mégpedig:

1. hogy nem biztosította a kellő mértékben, sem mennyiségben, sem minőségben, sem az iskola kulturális életét illetően az anyanyelvű oktatást, s ezzel veszélybe hozta az egyes nemzetek és nemzetiségek önálló nemzeti létét;

2. hogy nem biztosította a nevelési folyamat egységét, ami visszatükröződik a tanulók politikai nézeteiben, illetve nemzeti hovatartozásuktól függően más-más viszonyulásában a vallás, a JKSZ-beli tagság stb. iránt.

Az első kifogás mindenképpen helytálló, de mégsem fogadható el az alapvető szándék és rendeltetés bírálataként, vagyis hogy a területi iskolákat az elnemzetlenítés szándéka vezérelte. Az iskolahálózat az utóbbi évtizedben, 1960-tól 1970-ig, rendkívüli mértékben, többszörösen megnövekedett. Ennek következtében nem volt lehetséges a kellő oktatókádér biztosítása sem a szerb iskolákban, sem a nemzetiségek iskoláiban. Míg azonban a szerbhorvát tannyelvű oktatásban a tágabb társadalmi közösség lehetővé teszi a kádérhiány és az ebből eredő fogyatékoságok kiküszöbölését, a nemzetiségeknél ez kevésbé lehetséges, ami aztán csökkenti az általános szándék értékét és értelmét.

Az anyanyelvű oktatás biztosítása olyan követelmény, amely a JKSZ programjának marxista irányvételét tükrözi, s ez a megfelelő oktatókáderek kiképzésére kötelezi a tágabb területi közösségek közoktatási szerveit, de éppúgy a községeket és a munkaközösséget is.

A JKSZ KB IV. plénuma óta igen sokat tettek az egyes szaktantárgyak előadói kádérének nevelése terén, s most az a feladat, hogy ugyanúgy lefektessék az elveket és megjelöljék a feladatokat községi szinten és az iskolákban is. Minthogy sok helyütt elmaradnak a kellő erőfeszítések és az elveket nem fordítják le a konkrét akciók nyelvére, a való helyzetet a JKSZ politikai intencióival ellentétben alakul. Gyakorlati megoldásokból átcsoportosítják a tanerőket, megszüntetnek munkahelyeket, s olyan megoldásokat találnak, hogy nemzetiségi tagozatokon is szerbek adnak elő olyan tantárgyakat, amelyeket csak anyanyelven lehetne előadni, amire aztán különféle s nem mindig azonos indítékú reagálások érkeznek az iskolafenntartó közösségek, iskolatanácsok, tanterületek és nemzetiségi intézmények (pl. újságok) részéről.

Mindemiat a területi iskolák kérdése elmélyült kritikai elemzést

igényel, különös tekintettel az anyanyelvű oktatás konkretizálására, az iskolai státútumok megfelelő módosítására stb.

A másik kifogás magát a közös nevelés elvét kezdi ki, mert állítólag nem biztosítja az egységes törekvéseket, hisz minden nemzet és nemzetiséget maga történelmi és lélektani szükségleteit hangsúlyozza ki a közös iskolában, s ezzel fékezi a jugoszláv, több nemzetiségű környezet tartalmának érvényesülését. Ebből azt a leegyszerűsített következtetést lehetne levonni, hogy a területi iskolákat tisztán nemzeti iskolákká kell változtatni s azokon belül fejleszteni a szocialista nevelési tartalmakat. Ez az álláspont néhol a tiszta nemzeti iskolák követelésében nyilvánult meg, másutt külön iskolai ünnepek megrendezésében, amikor a más-más nemzetiségű tanulók külön ünnepelték meg a tanév végét, az érettségít stb.

Ez az utóbbi felfogás, lehetséges gyakorlati következményeit tekintve, sokkal jelentősebb a politikai akció szempontjából, és feltétlenül reagálni kell rá, nemcsak a kilengések elítélésével, hanem a területi iskolák nevelési funkciójának továbbfejlesztésével is. E nevelési funkció legfőbb fogyatékosai az iskola kulturális életében mutatkoznak meg, kevésbé a testkultúra és az iskolán kívüli tevékenységek s a természettudományi tantárgyak területén, s erre is külön gondot kell fordítani.

A lappangó sovinizmus belső s olykor igen erős forrása az iskolák tantestületében található, s nem a tanulók vagy szülei körében, ami nem is egy feltételezett vagy várható körülményre utal. Tudniillik a nemzeti politika konkrét megvalósítása közben a sovinizmus is láthatóbb formát ölt; a póre egyéni érdekek gyakran teljesen elvtelen módon domborodnak ki és bizonyítják, hogy a nemzeti terheltség (a szerbeknél és másoknál is) milyen sok gyakorlati érvet is talál egy-egy privilegium védelmezésében, az óraszámok elosztásában stb. Tekintettel arra, hogy majd minden kommunában sok több nemzetiségű területi iskola van, a Szocialista Szövetség akcióját is tartósan erre a területre kell irányítani. Ha ezt elmulasztja, azonnal felütik a fejüket a bürokratikus atyáskodás nacionalista színezetű jelenségei, amelyek ügyesen lavíroznak az iskolafenntartó közösségek és az iskolai munkaközösségek öngazgató mechanizmusával.

A nemzeti egyenjogúság valóra váltásának valószínű próbaköve az iskolákban a nyelvoktatás. Mindazok a spekulációk, amelyekkel ki akarják kényszeríteni a másik nyelv tanulását, megbontják az oktatókádert és különösen a tanulók akcióegységét, és nem nyújthatnak távlatot. A teljes önkéntesség lehet az egyedüli mérce, jóllehet ennek az elvnek az alkalmazása folytán tovább tart majd, amíg a tanulók nagyobb számban határozzák el magukat a másik nyelv, különösen a nemzetiségi nyelvek tanulására.

A különböző nemzetiségű tanulók, még ha nem is ismerik egymás nyelvét, közös élvezetet találhatnak a zenei rendezvényekben és azoknak a művészeti ágaknak az ápolásában, amelyeknek a kifejezőeszközei egyetemesebbek a nyelvi szimbólumoknál. A zenét például nem kötik nyelvi határok, s már az eddigi iskolai élet is sok olyan közös rendezvényt fejlesztett ki (különböző népek zenéje és táncai), amelyek egy-

aránt érdekesek valamennyi tanuló számára, és senkit sem zárnak ki, ha esetleg nem is érti a másik nyelvet.

A közös iskolai élet és munka az egységes iskolai program keretében nem jelenti azt, hogy ennek kell lennie az egyedüli megnyilatkozási formának, mint ahogy a közös nevelés sem zárja ki a nyelv- és gondolat-ápolás sajátos szükségleteit. Mindemellett átgondolt akcióval arra kell törekedni, hogy mindaz, amit egy nemzeti nyelven kifejeztek, közös kincsévé váljon azoknak is, akik nem ismerik az illető nyelvet, és ugyanakkor fejlessze a közös megértést és barátságot és közös élvezet forrásává váljon.

V.

A kulturális élet fejlesztése, professzionális és amatőr szinten egyaránt, mind nagyobb fontosságot nyer a nemzetiségek körében, mert egyre többen vannak, akik igényelik a művelődés és a kultúra magasabb formáit, és nem elégszenek meg a kultúra kiélésének hagyományos (népművészeti) szintjével. Ugyanakkor a tájékoztatási eszközök, a sajtó, a rádió és a televízió fejlődése olyan követelményeket állít a kulturális élet és az alkotótevékenység elé, amelyekről eddig nem lehetett szó. Nyilvánvaló, hogy a nemzetiségek kulturális életének problémái is a fejlettebb társadalmi szükségletek egész panorámáját nyitják meg, és sajátosságaikban is azonosak a szerbek kulturális életének problémáival.

A kulturális élet társadalmi támogatását azelőtt a kis- és nagyburzsoázia nemzeti érzelmű körei biztosították, majd az új társadalmi felépítésben ez a feladat a költségvetésre hárult, most pedig mindinkább a kulturális és gazdasági szervezetek közvetlen kapcsolata által kell megvalósítani. A nemzetiségek kulturális szükségleteit azonban még sokáig pótlólag is pénzelni, dotálni kell, akár a társadalmi-politikai közösségek eszközeiből, akár az öngazgatói alapon létrejött más közösségek révén. Különösen vonatkozik ez egyes professzionális intézményekre és tevékenységekre, noha a társadalmi támogatás teljes mérvű kielégítése és biztos távlata csak a termelés és a kulturális intézmények közvetlen kapcsolatának megvalósulásában van. Ez egyébként valamennyi nemzeti kultúra dezetatizációjának egyetemes követelménye.

A több nemzetiségű lakosság kulturális szükségletei kielégítésének koncepciója a kommunális életközösségek kialakulásának korszakában egyesítette a kulturális tevékenységet a kommuna szintjén, s ez oda vezetett, hogy sok helyütt összevonták, egybeolvasztották a hasonnemű amatőrtevékenységeket. Amde sokszor nem látták be, hogy az egyesítés nem törölheti a külön nemzetiségi nyelvű programok ápolását és általában valamennyi nemzetiség kulturális szükségleteinek egyenlő kielégítését. A probléma méreteinél és következményeinél fogva még súlyosabbá is

válhatott volna, ha ugyanakkor nem következnek be az amatőrmozgalom egyes elavult formáinak és tartalmainak válsága.

Az amatőrmozgalom az öngazgatásban csak részben emlékeztet a korábbira, mert szociális tagoltsága kevésbé észrevehető, és kevésbé ihletik a folklór vagy a nemzeti ébredés korszakának kifejezésformái (noha ezek is megmaradnak). A korszerű amatőrizmusz kiterjesztette érdeklődési körét az irodalmi művek és zenei alkotások népszerűsítésére, a korszerű drámai szövegek színpadi ápolására, az amatőr dokumentáris és játékfilmek művelésére, az eredeti folklór művészi szinten való ápolására, és szervezetileg egész sor specializált amatőr együttest ölel fel. Ezért a korszerű amatőrizmushoz több feltétele van arra, hogy olyan programot kínáljon, amely nemcsak egy nemzet alkotását öleli fel, tehát amely az előadók és a közönség több nemzetiségű összetételét elégíti ki, de ugyanakkor gondoskodik programjainak változatosságáról, tekintettel a különböző nyelvekre és a különböző nemzeti szükségletekre.

A Szocialista Szövetség akciója ezen a téren kedvező légkörre számíthat, mert kezdünk túljutni azon a sajátos válságon, amelyet az etatizmus felbomlása okozott a kultúra pénzelésében, és mert kezd tért hódítani a felismerés, hogy a termelők kulturális szükségleteit magasabb eszmei és minőségi követelmények alapján kell ápolni. A kibontakozó széles körű kulturális akciónak fel kell ölelnie a nemzetiségek külön szükségleteit is. A kulturális egyenjogúság koncepciójának az új kor követelményeiből kell kiindulnia, de ezek a követelmények magukba foglalják a több nemzetiségű amatőrtevékenységet és a külön nemzeti szükségletek kifejezését és kielését is.

VI.

Allandóan növekszik azoknak az embereknek a száma, akik a nemzeti kultúra ápolásából és alkotásából élnek, s ez máris (a továbbiakban még inkább) új társadalmi körülményeket hoz létre. Például a nyelv- és irodalomtanárok termelése belátható időn belül kielégíti az iskolák szükségleteit; minden tevékenységi ágban versengés, konkurrens viszonyok jelentkeznek stb. Éppen ezért a Szocialista Szövetség politikáját a tágabb társadalmi közösségekben, ott, ahol a nemzetiségek hosszabb távú társadalmi fejlődésének meghatározásáról, a lapszerkesztőségek, kiadóházak, a rádió és a televízió kaderszükségeiről stb. van szó, magasabb szinten is fel kell fektetni. A nemzetek és a nemzetiségek fejlődése szempontjából alapvető kérdés, hogy elvi, kritikai álláspontot foglalnak el a nemzet egészének távlatait illetően, de különösen a kultúrában, következésképp azokban a rétegekben is, amelyek a kulturális és szellemi javakat alkotják.

Nyilvánvaló, hogy megengedhetetlen egy katedra felosztása csak azért, mert kevés diákja

van, s éppúgy megengedhetetlen szem elől téveszteni a társadalom nemzeti fejlődésének új meg új szükségleteit. A következő fázis: a nemzeti kulturális tevékenység megnyitása a többiek felé, összefonódása a többiekével. Ez következik a termelési viszonyok fejlődésének logikájából, de a szorosan vett kulturális tevékenység logikájából is, ami azt jelenti, hogy koncepciónkban le kell küzdeni azt a felfogást, hogy a nemzeti kulturális tevékenység fejlesztése csupán a politikusokra tartozik vagy hogy csak külön nemzeti intézmények keretében oldható meg és csak azoknak a dolga, akik alkotják. A Szocialista Szövetség akciójának, ha sikerre számít, sokkal tágabb teret kell biztosítania a nemzeti alkotótevékenység másokkal való megismertetésének és a kulturális cserének, de úgy, hogy ugyanakkor biztosítsa a kellő változatosságot és minőséget.

Az egyenjogúság megvalósításának politikája, tekintettel a korlátozó tényezőkre (egy-egy nemzet és nemzetiség kulturális szintjéből, a világ-cserében való részvételéből, sőt pusztán számából kifolyólag), csak akkor épülhet tartósabb alapokra, ha figyelembe veszi a demokratizáció és a kölcsönös kapcsolatok szükségleteit, ha elősegíti egy-egy nemzet vagy nemzetiség hozzáidomulását az új szenzibilitáshoz, a szükségletek más rendjéhez stb.

A Szocialista Szövetség köztársasági és tartományi nemzetiségi bizottságai egy-egy tágabb társadalmi-politikai közösség szükségleteinek teljes áttekintésére szolgálnak, de azoknak a külön szükségleteknek a felmérésére is, amelyek egy-egy nemzet és nemzetiség társadalmi lényének szintjét fejlesztik, és lehetővé teszik bekapcsolódását a korszerű munkamegosztásba. A nemzetek és nemzetiségek egészének képesítése a korszerű termelési folyamatok elsajátítására, a tanárképző és főiskolai intézmények fejlesztése, a tudomány, kiadótevékenység, a korszerű tájékoztatás, a szókultúra stb. fejlesztése a legjobb akarat mellett sem oldható meg a kommunák és a munkaközösségek szintjén.

VII.

A nemzeti egyenjogúság megvalósulása a munkaközösségekben és munkaszervezetekben szorosan összefügg az illető gazdasági ágazat és vállalat helyzetével, tehát az egyenjogúság megvalósításának objektív feltételei igen eltérőek.

A termelési folyamat és az egyenjogúság megvalósítása viszonylatában a legtöbb érdekekkel bír az a mozzanat, hogy a nemzetiségek milyen mértékben vannak bekapcsolva a gazdaságba, továbbá milyen helyet foglalnak el a termelés szervezetében és mekkora a részvételük az öngazdálkodásban. A többi körülmény csak közvetve hat az egyenjogúságra, de a társadalmi akció számára sokszor fontosabb e közvetlen tényezők számbavétele.

Ezek közé tartozik: a munkaerő szakképzettsége, a nyelvismeret, tájékozottság, valamint az egyenjogúság fejlesztésében megnyilvánuló társa-

dalmi angazsáltság foka, illetve az egyenjogúság gyakorlati szükségének tudata.

A munkaerő felvételénél a munkaszervezetek teljesen szabadon dön-tenek, saját mércéik alapján, s ezen a téren az egyenjogúság kérdésessé válhat, ha kijátsszák e kritériumokat; ha azonos szakképzettségű munkások jelentkeznék, de azt részesítik előnyben, aki ilyen vagy olyan nemzetiségű. Természetes volna elvárni, hogy a vegyes nemzetiségű környezetekben a munkaszervezetek szem előtt tartják a nemzeti összetételt, mert minden munkaszervezetnek számolnia kell az illető terület soknemzetiségű lakosságának szükségleteivel, az illető környezet foglalkoztatottságának arányával, de különösen azokkal, akiknek a foglalkoztatottsága a sajátos történelmi adottságok folytán alacsonyabb az átlagnál.

A munkaszervezetek keretében az egyes munkahelyekre való beosztás rendszere a vezető szervektől függ, és szabály szerint e vezető szervek többségi összetétele elhanyagolja a nemzetiségi arányokat. Persze a szakképzettség és a szorgalom a legfőbb mérce, de adott esetben ezt is mellőzni vagy bagatellizálni lehet. A vezető káderek nemzetiségi összetétele éppen ezért időről időre alaposabb elemzést igényel, mert évről évre mind több szakképzett munkás és értelmiségi érkezik a nemzetiségek soraiból. Nemcsak azt kell megállapítani, hogy gondoskodás történt-e az azonos feltételek biztosításáról és a megfelelő nemzeti összetételről a munkaszervezet valamennyi posztján, hanem hogy ez a gondoskodás állandó és tudatos-e a vállalat vezetésében és munkaszervezésében.

A munkába állítás és a munkahelyre való beosztás igen érzékeny és kényes kérdés, s ezért minden idevágó vitában a Szocialista Szövetségnek szorosan együtt kell működnie valamennyi társadalmi szervezettel (a Kommunisták Szövetséggel, a Szakszervezeti Szövetséggel és az Ifjúsági Szövetséggel). A nemzetiségek foglalkoztatottságára s az ezzel kapcsolatos viszonyszámokra vonatkozó utalások és értékelések csak általános figyelmeztetésül szolgálhatnak a munkaszervezetek számára, hogy gondoskodjanak az egyenjogúság megvalósításáról. A Szocialista Szövetségnek főlöszleges konkrét következtetéseket is levonnia és konkrét kötelezettségeket előírnia az egyes munkaszervezetek számára. Az elvi álláspont e kérdésben kellően kötelező érvényű, s a konkrét feltételek kidolgozása és a konkrét intézkedések megtétele már a munkaszervezet társadalmi szervezeteinek és öngazgatási szerveinek dolga.

Az igazgatási szervekben való részvétel aránya szintén szükségképpen a nemzeti egyenjogúság kifejezője és az egyenjogúság megvalósításának feltétele, s éppen ezért a vállalati viszonyok lényegi eleme. Noha a nemzetiségi arányok betartása az igazgatási szervek választásánál még nem szavatolja, hogy az igazgatási szervek valóban és teljes mértékben az egyenjogúság szellemében munkálkodnak majd, a helyes nemzetiségi arány mégis előfeltétele az egyenjogúság politikája iránti realisabb viszonyulásnak. Ezért nem szabad lebecsülni a nemzeti egyenjogúság megvalósításának szükségét a vállalati igazgató szervek választása alkalmával, illetve az öngazgatási szervek nemzeti-iségi összetételét. S éppoly szükséges, hogy a Szocialista Szövetség is ál-

lást foglaljon e kérdésben, noha a konkrét akciók és intézkedések a munkaszervezet társadalmi szervezeteire hárulnak.

A felsorolt közvetett tényezők biztosítják a gazdasági egyenjogúságot, de nagymértékben függnnek az általános társadalompolitikától, valamint a munkaközösségekben uralkodó viszonyoktól is. Minthogy társadalmi közösségünk ragaszkodik valamennyi polgár egyenlő iskolázási feltételeinek biztosításához, tehát ahhoz, hogy a nemzetiségek is egyenlő minősítést nyerjenek a különböző hivatások és foglalkozások betöltésére, a gazdasági egyenjogúság alapfeltételei az iskolarendszer fejlettségében és minőségében rejlenek. A vállalatok keretében a már alkalmazásban levők egyenjogúságának minél teljesebb mérvű megvalósítása megköveteli, hogy gondoskodjanak a szakképzés és továbbképzés egyenlő feltételeiről, s ennek keretében a különböző nemzetiségű dolgozók külön szükségleteiről, az anyanyelvű oktatásról, a vállalat részesedéséről az ebből eredő esetleges különkiadásokban stb.

A tájékoztatás és a társadalmi közlekedés egész rendszere a munkaközösségekben közvetlenül hat arra, hogy a munkások minél nagyobb mértékben érdekeltek legyenek az öngazgatásban és minél nagyobb befolyást valósítsanak meg a termelési folyamatra. A tájékoztatási rendszerben sokszor elhanyagolták a nyelvtudás vagy nem tudás kérdését, de az utóbbi időben az egyenjogúság politikájának konkrét megvalósítása során erőfeszítések történnek abban az irányban, hogy biztosítsák a több nyelvű tájékoztatást és társadalmi közlekedést.

Leninnek az a tétele, hogy a munkásosztály egysége a közvetlen termelési folyamatban biztosítja a munkásosztály érdekeit a társadalomban, a mi gyakorlatunkban olyan értelemben módosult, hogy az egység elvét éppen a nemzetiségek külön szükségleteinek minél nagyobb mérvű tiszteletben tartása és kielégítése által valósítjuk meg. Éppen ezért a szervezettség a vállalatokon belül rendkívüli jelentőséget nyer, mert az elvek konkretizálása a munkásosztály tudatának közvetlen kifejezése, s erre a tudatra csak úgy lehet hatni, ha a munkásosztályban meghonosítjuk a tudományos szocializmus eszméit, illetve a JKSZ programjában és dokumentumaiban konkretizált eszméket, s a munkások öngazgató tevékenységükben maguk törekszenek ezeknek az eszméknek gyakorlati megvalósítására. Tehát a Kommunista Szövetség társadalmi tevékenysége és fennállásának szüksége hosszú távú és meg nem kerülhető irányvétel a különböző tudatszintek és az egymás rovására megvalósulni törekvő részleges nemzeti érdekek mai adottságaiban. A Szocialista Szövetség igen fontos szerepe mindebben az, hogy felfektesse a nemzeti egyenjogúság több rétvű megvalósulásának elveit az öngazgató társadalom különböző struktúráiban és a több nemzetiségű környezet különböző struktúráiban.

HID IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1971. JÚLIUS—AUGUSZTUS — KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MISIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓÓRAK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRAIG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 657-1-255-ös FOLYOSZAMLÁRA. ELŐFIZETESKOR KÉRJÜK FELTŰNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELOFIZETESI DIJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FEL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FEL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLAR, FEL ÉVRE 1,50 DOLLAR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDAJÁBAN NOVI SADON

